

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ - СКОПЈЕ
FACULTÉ DE PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSITÉ DE SKOPJE
КАТЕДРА ЗА ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ЈАЗИЦИ
SÉMINAIRE DES LANGUES DES SLAVES DU SUD
ДИПЛОМСКИ РАБОТИ, КНИГА 1 * TRAVAUX DE LICENCE, LIVRE 1

БОЖО ВИДОЕСКИ

ПОРЕЧКИОТ ГОВОР

СКОПЈЕ — SKOPJE
1950

У В О Д

Порече е област во Западна Македонија. Го опфаќа средното течение на Велика (Голема) Река). Од сите страни тоа е оивичено со високи планини што го делат: на запад од Полог и кичевската котлина, на југ од Железник, на исток од Прилепско Поле и Азот а на север од скопската котлина.

Порече се дели на Горно и Долно Порече. Горно Порече го опфаќа сливот на Мала Река и на југ се протегнува до Инечко Брдо (Дап). Јужно од ова место е Долно Порече.

На оваа територија има четириесет и пет села. Во Горно Порече спаѓаат селата: Волче, Бито^о, Растеш, Заграт, Долно^о Бóтуше, Горно^о Бóтуше, Цвечан, Бенче, Коач со Самокоф, Лупште, Зркле, Кофче, Сушица, Рамне, Брес, Косо^о, Требофле, Здуње и Близанско; во Долно Порече: Брезница, Тажео, Белица, Црешнео, Вир, Модришта, Локвица, Крапа, Содољ, Сланско, Дрено^о, Лато^о, Брот, Требино, Девич, Грешница, Слатина, Горно^о Крушје, Долно^о Крушје, Драгодол, Манастирец, Могилец, Калугерец, Инче, Томносело, Топълница.*)

Во историските споменици овој крај се споменува под истиот назив како што го вика населенето денеска — „Порѣче“. Во XIII век во Виргинската грамота на бугарскиот владар Костантин Асен се споменуваат поречките села Здуње, Сушица, Градечница (секако денешното село Грешница), Брод, Сланско, Барбарос и „село крџпа власої- (денешно Крапа¹). Истите села се споменуваат и во хрисовулот на српскиот владар Стефан Урош II (Милутин, 1300 г.). Тие села тој му ги подарил на скопскиот манастир Св. Георгија.²) Крал Стефан Душан со еден свој хрисовул од 1336 год. на манастирот Трескавец (Прилепско) му ги подарил овие месности во Порече: „метохъ оу Порѣчи Манастириць...“, Могилец, Калугерец и некое „селиште пусто Питич“— кое денеска не постои.³)

*) Имињата на селата ги давам така како што се изговараат во народот. Така се означени и на картата.

¹) Й. Ивановъ, Български старини изъ Македония, II изд., София 1931, с. 582—583.

²) Стојан Новаковић, Законски споменици, Београд 1912, с. 615^к

³) Стојан Новаковић, Два прилога к српским старинама, Гласни Српског ученог друштва, кн. XLI, Београд 1875, с. 359.

Со распаѓањето на српската средновековна држава Порече потпаднало под власт на српскиот феудалец Волкашин. Тој на 5 април 1370 година во Порече им потврдил на Дубровчани некакви повластици што им ги дал порано Цар Душан.¹⁾ По смртта на Волкашина Порече станало владение на неговиот наследник Марко. Во еден запис од крајот на XIV век на некој Добре дијак, напишан во поречкото село Калугерец, Порече се споменува како земја „благовернаго кралја Марка“.²⁾

Од времето на турското ропство за Порече се знае малку. Во кодиците што ги издаде Селишчев³⁾ се споменуваат неколку села во Порече: Ковач, Рамне („равне“), Сушица, Томносело („село томино“) (XVI в.), Грешница („градешница“), Девич, Зркле („зрќленъ, зрќлени“), Манастирец, Крапа, Латово, Сланско, Црешнево и Барбарас („барбарас“)⁴⁾.

Преданието зборува за многу насилија што ги правеле Турците и други насилници над месното македонско население. И како последица на тоа опустеле многу села; на поречка територија настанале арнаутски населби (Дреново, Браќам, Требино и Модришта⁵⁾). Некои поречки села биле претворени во чифлизи (Брод, Девич, Суодол, Драгодол, Модришта, Долна Белица, Близанско — сите во рамницата крај Голема Река, и Самоков на Мала Река).

Во турско време административно Порече припаѓало во Кичевска каза, освен селата Крапа, Црешнево, Белица, Сланско, Дреново и Барбарас кои припаѓале во Прилепска каза⁶⁾. Во Самоков имало мудур за сето Порече. Од 1912 година Порече претставува посебна административна единица (Поречка околија) со Брод како административен центар.

Населението во Порече се Македонци од племето Брсјаци. Само во село Дреново има три арнаутски фамилии. Македонското население делум е старо, а еден дел е доселено. Според статистиката на Петар Јовановиќ од вкупно 176 родови или 1746 куќи (домаќинства), колку што биле во

¹⁾ К. Јиречек. Историја Срба, кн. I, Београд 1922, с. 319.

²⁾ Љ. Стојановиќ, Записи и натписи, кн. I, Београд 1902, с. 59.

³⁾ Селищев, Македонские кодексы XVI—XVIII веков, София 1933

⁴⁾ Барбарас од 1918 год. не постои.

⁵⁾ Според статистиката на Кжичов (Македонија — етнографија и статистика, София 1900) — Дреново броело 220 жители, сите Арнаути (с. 240); Требино: 65 жители (с. 257); Браќам: 50 жители Арнаути (с. 258). Браќам од 1912 г. не постои, а Требино и Дреново денеска се населени со Македонци од соседните села. Во Дреново има уште три арнаутски фамилии со мајчин јазик арнаутски и две муслимански фамилии во Требино со мајчин јазик македонски.

⁶⁾ Кжичовъ; Македонија, с. 247.

Порече во 1926 год., 97 родови или 1037 домаќинства се доселени од други места, најмногу од Охридско и дебарскиот крај.¹⁾ Ова население се доселило доста рано.²⁾

Порече е планински крај во поголем дел и доста е пасивно. Главно занимање на населението е сточарство и земјоделство, а таму каде што има борово дрво (Тажево, Брезница, Требовле) смоларење.³⁾ Поради неповолните економски прилики Поречани биле приморани да бараат средства за живот и надвор од својот крај. Мнозина оделе „на гурбет“ порано во Романија и Америка, а од 1912 година во Белград, Нови Сад, Суботица и други места во Србија. Како сезонски работници (мајстори-сидари, бичкижи и жетвари) одат на работа по соседните градишта: Скопје, Тетово, Кичево и др.

Врските на Порече со соседните области се доста слаби. Тоа иде оттаму што сообраќајот во овој крај е слабо развиен. Нешто поарни врски има со кичевската котлина преку Рабетинска Клисура и со Прилепско Поле преку Барбарас. Тука води патот Прилеп—Брод—Кичево кој зафаќа само еден периферен дел на Порече. Овој пат што е единствена врска меѓу Пелагонија и Кичевијата, а натаму преку Јама за Дебар, и преку Буковик за Полог — има своја важност и за јазикот. Во селата поречки што се наоѓаат покрај него (Латово, Брод, Сланско) наоѓаме јазични црти што му се туѓи на поречкиот говор, на пр.: -ѣр < - ър (*вешѣр*, *модѣр* и *модр*, тврдо *н* во множинската наставка — *ина* (*пилина*, *дечина*), вметнување на *ш*, *д* во согласничките групи - *ср* -, - *зр* - (*сшреда*, *сшреде*, *сшребро*, *сшрек'а*, *здрав*), губењето на *е* - група кај некои глаголи, формите *чуму* и *двек'и*. Овие црти се карактеристични за прилепскиот говор.

Во економски поглед Порече од секојпат било упатено на Прилеп, помалу на Кичево, а крајните северни села (Волче, Битово, Заград) на Гостивар, Порече и Прилепско Поле се две различни природни зони. На прилепскиот пазар поречанецот најарно може да ги продаде своите продукти (млечни производи, груби дрвени изработки, кумур) и оттука да купи жито. По пат на овие врски навлегувале и навлегуваат јазични црти од прилепскиот говор во поречкиот.

ГОВОР. Граница. — Северната и западната граница на поречкиот говор е доста јасна. На север и североисток со скопскиот и велешкиот говор го граничат планинските ма-

¹⁾ Петар Јовановиќ, Порече, Насеља кн. XXVIII, Београд 1935, с. 273—282. Во статистиката не се земени во обзир селата Дреново, Сланско и Латово.

²⁾ Јован Цвијиќ, Основе, кн. III, Београд 1911, с. 1045.

³⁾ В. Шацки, Смоларење у шумама Брезнице и Тажева — Порече, Гласник Скопског научног друштва, кн. VI, Скопје 1929, с. 132—145.

сиви Даутица, Караџица, Мокро (Јакупица) и Сува Планина. На северозапад со полошките говори го граничи планината Сува Гора и нејзиниот огранок Лимуње (над с. Ботуше). По огранците и во подножјето на Сува Гора откај полошка страна се најдуваат само арнаутски села што прават долг појас почнувајќи од тесната клисура на Треска северно од с. Здуње па до Кичевско. На источната страна се граничи со прилепскиот говор. Границата спрема овој говор оди од Даутица и Куртов Камен, се спушта на Савеј Рупи и преку Барбарашка Преслоп оди на Бушова Планина. Селата Крапа и Дебреште се гранични села меѓу овие два говора.

За говорот на село Дебреште ќе зборувам подолу.

Говорот на село Крапа се влијаел доста од прилепскиот говор. Прилепски црти во него се: — *ар* < — *ър*, *в* < *ф* (*вурна*, *-врлам*), *њ* дава *јн*, *јњ* (*којн* — *којњ*, *јадејне* — *јадејње*), се губи *е* — група кај глаголите, глаголскиот прилог завршува на — *јк'ум* (*одејк'ум*, *чуајк'ум*) и уште некои црти што ќе бидат укажани во излагањето.

На запад и југозапад со кичевскиот говор го граничи долгиот планински венец на кој се најдуваат врвовите: Добра Вода, Белезик, Брезоец и Песјак. На десниот брег на Велика, 5 км. западно од Брод, се најдува селото Латово. Некои го земаат ова село во Рабетинско (Рабетинска Река), додека самите мештани се сметаат за поречани. Јас го земам како граично село меѓу овие два говора — кичевскиот и поречкиот.

Главни карактеристики на овој говор се: **stj*, **skj* — **zdj*, **zgj* > *шш* — *жд* (*огнишше*, *гробишша*); кај личните и родствените именки од машки и женски род се пази синтетичката дативна форма: Му рекоф *Аѣосшолу* да дојет до кај нас (*Пешрешу*, *Димкоје*, *шашкоје*, *срини*, *мајки*, *Даници*); личната замена за прво лице: *ја*; се пазат три коњугации (*ораш*, *носиш*, *јадеш*); во 1 л. ед. сег. време нема *м* (*вика*, *рабоша*, *сида*); во 3 л. ед. се пази — *ш*: *имаш*, *земаш*, *шераш*; глаголскиот прилог завршува на — *к'е*: *носек'е*, *зборек'е*, *горек'е*, *имак'е*.

Од соседните говори најблизок до поречкиот говор е кичевскиот.

Според рефлексот на **-tlt* нашиов говор може да се подели на два подговора. Во неколку села во Горно Порече (Волче, Битово, Горно и Долно Ботуше, Заград, Растеш, Здуње, Требовле, Косово, Звечан) **tlt* > *ол*: *полн*, *волк*, *волна*, *колнеш*, *колчка* и др. Во другите села имаме рефлекс *ъл* < **tlt*: *сълза*, *сълнце*, *кълна*, *кълфа*, *кълчка*, *жълш*. Првиот говор, да го наречеме *ол*-говор, е поархаичен. Во него се пази старото меко *л* како полумeko (*љ*): *љушо*, *недеља*, *юсшеља*, *сољ*; новото јотување не се вршело: *ливадје*, *лободје*, *свашја*, *брашја*; личната замена за 1 л. мн. гласи *мије*, за 3

л. мн.: *ѿија*; императив 2 л. мн. завршува на *-иѿе* кај глаголите *од е -*, *и -* група: *мислиѿе* што прајте; *земиѿе*, *носиѿе*, *одиѿе* (*ојѿе*): (*недела*, *свак'а*, *није*, *ѿије*, *мислеѿе* — во другите села).

Заедно со поречкиот говор ќе го разгледам и говорот на селото Дебреште. Овој говор е интересен за проучување од неколку причини: тоа е гранично село меѓу поречкиот и прилепскиот говор; во него живее мешано население — православни и муслимани, старинци и доселеници.

Прво ќе дадам неколку општи белешки за селото.

Дебреште е расположено во подножјето на последниот огранок од Бушова Планина — Теферич. Од Прилеп е оддалечено 27 км. во западен правец и останува на левата страна од државниот пат што води од Прилеп за Кичево. На западната страна се граничи со поречките села Сланско и Брод, на север со Крапа и на исток со прилепското село Ропотово.

Дебреште е стара населба. За тоа ни сведочат остатоци од стари сидини. Преданието зборува дека на местото Градиште (еден км. јужно од селото) некојпат имало град. Во Слеченскиот кодик (XVI в.) меѓу подарителите се споменуваат и имињата — Крсто и Стојна од село Дебреште, а во Трескавечкиот кодик (XVII в.) се споменуваат — Перо, Иван и Стамат од село Дебришта.¹⁾ Ова сведочи дека во тоа време (XVI и XVII век) во Дебреште живеело христијанско население. Подоцна, во крајот на XIX век, тоа е сето муслиманско. Според статистиката на К'нчов во 1900 година тоа броело 1000 жители, сите мухамедани²⁾. Денеска Дебреште има над 380 куќи, со 2700 жители³⁾. Населението е мешано: православни и мухамедани (Македонци што примиле мухамеданско вероисповедание). Православни има 59 куќи. Православното население почнало да се населува овде од 1918 година. Тоа е дојдено во поголем дел од Порече и тоа: од Белица — 3 фамилии, Црешнево 5, Латово 2, Крапа 13, Вир 3, Тополница 12, Лупште 3, Брод 2, Манастирец 1, Барбарас 3. Четири фамилии се доселени од село Јудово (Кичевско), по една од Прилеп и Крушево, 3 од Лазарополе, 2 од Ропотово и 1 од Рилево (Прилепско).

За потеклото на мухамеданите не може да се рече нешто поодредено. Тие за своето потекло малу зборуваат, и никако не сакаат да признаат дека се помухамеданети, оти тоа за нив е срамно. Според кажувањето на народниот пра-

¹⁾ А. М. Селищев, Македонские кодексы, с. 49 и с. 141.

²⁾ К'нчовъ, на исто место, с. 245.

³⁾ Овој податок е според последната статистика од 1948 година.

теник Тефик Мустаоски, еден дел од нив се доселени од Дебарско, а еден дел се „темејлии“ (старинци). Си зборуваат македонски кој што им е мајчин јазик. Ретко некој да знае албански (арнаутски) и тоа ако има жена од арнаутските села.

Меѓу говорот на мухамеданите и православните постоат извесни разлики. Православните зборуваат, главно, на говорот од својот крај од каде што се доселени. Така постарото поколение. Кај младите (под 20 години) имаме нешто друго. Тие примиле од мухамеданите некои јазични црти, како на пр.: губењето на *e* – група кај глаголите, датив се искажува аналитички, глаголскиот прилог завршува на — *ќум*, императив на — *ише* во 2 л. мн.

Говорот на мухамеданите е преоден говор меѓу прилепскиот и поречкиот. Со поречкиот говор го сврзуваат овие црти: се пази *њ* (не се антиципира) – *орање, дење; шт* – жд место **stj, *skj* — **zđj, *zgj*; личната замена за 1 л. ед. — *ја*, членот — *ош* (*чокош, сшојанош*); во 3 л. ед. сег. вр. има — *ш*: *имаш, носиш, ѓејш*.

Со прилепскиот: *л* < *ол*: *солса, молсуш*; датив кај личните и родствениите именки од м. и ж. род се искажува аналитички: со предлогот *на* и општата форма (*на Суља, на шатка*); во 1 л. ед. сег. вр. има — *м* (*викам, рабошам, носам*); глаголскиот прилог завршува на — *ќум*; *e* — коњуг. се губи.

Но овој говор имал и свој посебен развиток. Во него се развиле некои нови црти, или се запазиле стари, што не ги наоѓаме ни во прилепскиот ниту во поречкиот говор. Тие се: *ор* < *р* во зборовите: *чешворшок, чешворш, чешворши*; се пази грлено *х* (*h*) во почетокот на зборот пред вокал — *хоца, харно, хојш*; 2 л. мн. заповеден начин на — *ише*: *мелише, беррише, сечише*; 2 и 3 л. ед. во имперфект има — *ише*: *идише, јадише, седише*; аорист и активната глаголска придавка и од свршените глаголи се образуваат од имперфектната основа: *овршев, пресечев, оберел, куџел* итн.

Во нивниот говор има турцизми во речникот. На пр.: *коџе* (дедо), *нена* (баба), *абла* (постара сестра), *аго* (постар брат), *аге* (бате), *каде* (невеста), *аџе*, (срико), *нусе* (невеста), *ареш* (сестрица), *енг'е, дејче* (вујче) и други зборови од носија, посатки и особено разни верски термини.

Материјали. — За овој говор досега нема никој пишувано. Доста се оскудни и материјалите од овој крај. Мене ми се познати само следните:

1) Во списанието „Караџић“ има објавено 25 народни песни од село Манастирец, забележени од Антонија Тодоровиќ, и тоа: во бр. III (1900) на с. 16 — 18 народни клетви;

с. 133 — три дечји игри; во бр. IV (1901), с. 88 — две дечји песни; бр. V (1901), с. 98 — 102 дваесет и три народни песни.

2) Во „Цариградски гласник“, год. VIII, од збирката на Димитрија Поп — Томиќ има објавено неколку народни песни од Томносело, и тоа: во бр. 27 — три песни, бр. 28 — три, бр. 33 — две, бр. 48 — две, бр. 50 — една. Во истиот весник бр. 38 има една песна од село Крапа, забележена од Тома Јаниќијевиќ.

3) Влад. Ђорђевиќ, Српске народне мелодије, Скопје 1928 год. — Тука има 24 народни песни од Порече (со ноти), и тоа: 14 од Грешница (бр. бр. 296—308) и 10 од Брод (бр. бр. 309—318).

4) Во „Јужни преглед“ бр. 1 (1930) има една песна забележена од Наума Ристиќ, учител од с. Грешница.

5) Две нар. песни од с. Крапа има објавено во „Прилози проучавању народне поезије“ г. III, кн. 2 (Београд, 1936), с. 260 — 262.

6) Во збирката „Македонски народни песни“ забележени на фестивалите во Битола и Штип, Скопје 1948 — има 25 народни песни од Порече, с. 13 — 26.

Во сите овие материјали се допуштени доста грешки, а особено во тој поглед е богата последната збирка.

ФОНЕТИКА

А. Вокали

ъ, ъ. — Старословенските редуцирани вокали во јака позиција се вокализирале: $\text{ъ} > o$, $\text{ъ} > e$.

а) $\text{ъ} > o$. — Во коренот на зборот: *бочва*, *бос* — *боздој*, *вошка*, *дош*, *моф*, *сон*, *шокму*; во суфиксите: *белушок*, *зайредок*, *момок*, *ѡешок*, *сладок*, *лакош* (почесто се употребува во среден род — *лакшо*), *шројош*, *шејош*. Зборот *нокш* (галичко: *нокош*, срп. *нокаш*) во нашиов говор се употребува само во таа форма.

Членски форми: *ѡесош*, *ѡраош* (< *прахъ-тъ*), *сѡолош*, *чојекош*. — *ош* се пренесло и на меките основи: *денош* (< *дънь* — *шъ*), *коњош*.

Место ъ имаме o и во предлозите: *во* и *со* (< *въ*, *съ*). Види примери кај предлозите.

б) $\text{ъ} > e$. — *ден*, *денеска*, *денес* $\cup$ *недела*, *Дебрештѣ* (< *Дѣбр*), *ѡекол* (пѣклъ), *лесно*, *ѡењушка* (стсл. *ѡнь*), *шемнина*; *ѡцъ*: *Лиѡјец*, *Ореѡјец*, *Сѡуденец*, *јазѡјец*, *сѡарец*; — *ѡнь*: *чуден*, *ѡразен*; *овес*; — *ѡлъ*: *вишел*, *кошел*, *чешел*.

Секундарен полугласник (ъ). — Судбината на секундарното ъ во почетокот на зборот е подруга од сек. ъ во крај-

ните групи: — *trъ*, — *trъ*, — *tlъ*, — *tlъ*, — *tmъ*, — *tnъ*. Во почетните слогови за *ъ* сек. има рефлекс *а*: *лага*, *лажа* (1 л. през.), *лајчник*, *лајчка*, *лаж* — *лажго*, *магла*, *маска*, *шанко*, *шашша* (последниов збор се слуша кај муслиманите во Дебреште).

Сек. *ъ* на крајот од зборот во споменатите групи дал рефлекс *о*, како што е во западните говори, на пр.: *охридскиот*, *дебарскиот*.¹⁾

— *trъ* > *ор*: *бисор*, *вешор*, *Вешорник* (место во синурот на село Волче), *вейор* (стсл. *вейръ*), *Дебор*, *ишор*, *модор*, *осор*, свети *Пешор*, „... се погоди на добор ден, на добор ден, на Велигден“ („Караџић“ II, с. 98), *свекор*.

Во селата што се наоѓаат покрај патот Кичево—Прилеп (во Латово, Брод, Сланско) и во Дебреште и Крапа во овој случај имаме рефлекс *ѣ* < *ъ* (*ър* = *ѣр*): *бисѣър*, *вешѣър*, *ишѣър*, *модѣър* итн. Ваква замена имаме и во прилепскиот²⁾ и во кичевскиот говор. Ова *а*, како што приметува и Мирчев во прилепскиот говор (*ib.* 4), не е чисто *а*; тоа е позатворено од обичното *а*, — *ѣ*. Причина за таков изговор на *а* е, без сомнение, следното *р*.

За дебрезшкиот говор Павловиќ дава вакви примери: *ветр̣*, *свекр̣*³⁾. Јас сум слушал само *вешѣър* и *свекор*. Изговор како што дава Павловиќ имаме само во зборовите *нишадр̣* и *модр̣* во сложеницата *модр̣камен̣*. Последниот збор таков изговор има и во Брод, Латово и рабетинските села. *ър* > *ер*: *габер* (< **gabrъ*).

— *tlъ* > *ол*: *излегол*, *могол*, *ошол*, *ѣсол*, *ѣкол* (< *ѣкль*), *рекол*, *секол*, *шойол* (*шойль*). Формите *ѣошел*, *нашал*: „Од како *ѣошел* не *дошел*“ (Мелодије, с. 111); „ја сум си *нашал*, *девојко*,...“ (*ib.* с. 115) — му се туѓи на поречкиот говор.

Во *кобел* (< **koblъ*) *е* е дојдено, веројатно, по аналогја според *кошел*.

— *tmъ* > *тъм* > *tom*, а после под влијание на лабијалот *m* > *tum*: *седум*, *осум*, *су(м)* (стсл. *јесъм*).

¹⁾ М. Якимова, Охридскиот говор, Известия на Семинара по славјанска филологија, кн. III, София 1911, с. 237; А. Белић, Галички дијалекат, Београд 1935, с. 100.

²⁾ Д. Мирчев, Бѣлѣжки по прилепскиот говор, СбНУ, XX, с. 4.

³⁾ М. Павловиќ, Говор Торбеша из околине Скопља у еволутивној перспективи, Зборник у част проф. Белића, Београд 1937, с. 442.

огнь > огон. — Така е на сета оваа јазична територија. Во с. Ролче, покрај обичното *огон*, може да се чуе и *оген*. Оваа форма е нова и е дојдена од полошките говори што знаат за неа. (В. Селищев, Полог и его болгарское население, София 1929, с. 308).

Турската наставка — *лѝк* > — *лак*, — *лок*: *дамазлак* — *дамазлок*, *домак'инлак* и *домак'инлок*, *калабалак* и *калабалок*, *сефалак* и *сефалок*; — *лок* се слуша повеќе кај постарите. Поретко може да се чуе и — *лѝк*: *комшилѝк*, *ѝијалѝк* (Томносело).

Во Дебреште редовно се слуша — *лѝк*: *арамилѝк*, *муш-шулѝк* (покрај *мижде*), *сефалѝк*. Во говорот на ова село еров вокал се слуша и во зборовите: *кѝсмеш*, *сѝклеш*, *фѝсшан*: (*фусшан*, *крсмеш* во Порече), *кѝна*, *зѝм* (смоласта материја, служи за птиркање), *зѝмба*.

Прилепското село Ропотово Дебрештани го изговараат *Рѝйошѝоо*, *Рѝйошѝоо*. За такос изговор може би да допринесло претходното *р*.

Групите *цвѝ* —, *свѝ* — дале *цу* —, *су* —: *цуш*, *расцуш* (*рацуш*, *рафцуш*), „*цуш цуш*иле род немале“, *Цуш*ика (лично име), *суниш*, *сумкаш*, *суница* (во народната песна); но и: *цветш*, *цветишце*, *свониш*.

ж. ѝ. — Остаток од некогашниот назализам имаме во зборот *јанса*¹⁾ (стсл. *ѝsa*) и во изведените зборови од тој корен: *јансосан*, *јанса јансосана*. Во овој говор се слуша глаголот *гангола* — *иш*: не туку ми *ганголи* везден (мрмори, срп. гунџати), и според него — *ганголење*, *гангало*, *ганголешко*. Веројатно е од стсл. *гжгнаш*и (в. *Miklošič, Lexicon*, с. 150.)

Во Томносело од Дафина Јоаноска (стара 70 години) имам чуено и: *ѝенда*, *чеѝеренда* (во една старинска мерка: пенда, чеперенда, палец, фатка, три прста, прс). Во *ѝенда* можеме да мислиме дека се пази носовоста (стсл. *ѝжа*), додека во *чеѝеренда* назалното *н* дошло според *ѝенда*.

а) ж. — Старословенскиот назал ж на сета оваа јазична територија дал рефлекс *а*. Таа е обична замена на тој вокал. Во почетокот на зборот: *јаглен*, *јадица*, *јаже*, *јазол*, *јашок*, *јашор*; во средината: *внѝре* — *внѝра* (стсл. *внѝтрѝ*), *гѝс* — *газје* (*газој*), *гаѝер*, *гасеница*, *гради*, *гнас*, *даѝ* — *дабје*, *драк* — *драгој* (стсл. *држгѝ*), *длабок* — *злабок*, *желаш* — *желад*и, *заѝ*, *кадела*, *каснеш*, *касај*, *какол*, *се каѝа* — *еш*, *каш*, *клаѝче*, *кашник*, *каде* (*секаде*, *некаде*, *никаде*), *каш*иш (*пченка*), *лачиш*, *мадро* (*седи мадро да не носиш мадро*), *маде*, *се мача* — *иш*, *маш*иш, *мак'еница*, *мажиш*, *маш* — *мажи*, об-

¹⁾ К. Мирчевъ, За нѝкои следи на назализѝма въ централнитѝ македонски говори, Македонски прегледѝ, г. VII, кн. 4 (1927), с. 97

рач, ѡаѡ (ѡаѡец, ѡаѡче — ѡаче), ѡонада (гл. ѡонадиш), ѡадиш, ѡадар, ѡадарница, ѡаѡук (ѡаѡок), ѡраѡ, ѡрачка, ѡоѡрак — ѡоѡрази, ѡорачаш, ѡаѡка, ѡаѡиѡ (дрвоно), раѡ — рабој, ракаѡка, рабиш, скаѡ, сабоѡа, саѡ — садој, сѡаѡиш, сѡаѡалка, сѡаѡица, срак — сѡрак, ѡраба, ѡаѡаш, ѡаѡан, ѡага, ѡажиш, ѡраѡ — ѡрадушка, ѡрак'а-аш, ѡаѡниш (стсл. тжѡнѡти), ѡаѡон, ѡаѡнеш (тжѡнѡ), ѡадеја, оѡаде, еднаш (покрај еднуш, еднош), сажен (Белић, Галички дијалект, стр. 89); лак — лагој (значење види во речникот. Исп. стсл. лжгѡ. Miklošič, *Lexicon* 357; Berneker, *Sl. et. wörtl.* 739). На крајот од зборот: носа — иш, ѡреда — еш, ѡаднал, викнал; неја (акуз. од личната замена за з л. едн. ж. р.). Во тепонимијата: Каѡина, Дабница, Дабројец (< джбрѡ — В. Miklošič, *Lexicon* 190; Berneker, *ib.* стр. 215), Падарница (Селишчев го изведува од коренот ѡжд — В. Говори области Скопја, Мак. прегледѡ VII, 44), Краѡа (село. Во документите од XIII век е забележено како крѡѡа. Така е забележено во споменатата грамота на цар Костантин Асен¹⁾). Во српските споменици се бележи „кроѡѡ“, со у м. ж²⁾; тоа значи дека во коренот имаме крѡѡ —).

Место старото ж имаме о во: ѡоѡка, заѡоѡка, заѡоѡнеш,³⁾ а во Дебреште и Краца и во зборот клоѡче. Овие примери (со о м. ж) ги наоѓаме и во други наши говори (прилепскиот, велешкиот, охридскиот и др.). Овде о не е рефлекс од ж, туку е добиено од а, што се лабијализирало пред ѡ.⁴⁾

ум. ж: бубак', врук', врук'ина, гуска, груѡка, гужва (: гижва), груѡ (огрубен), друсаш, желудок — желудник, кук'а, кук'ница — куѡѡница, кус, (лукав), мудрец, мудрос (премудрос. Дојдено од црковниот јазик), оружје, оѡѡа, ѡѡѡка (: папка), ѡѡкаѡ, ѡѡканица, ѡѡкнеш, ѡѡружиш, ручек, руда, суѡ — судој, судија, судбина, суѡравиш, суѡрава, срук — сѡрук, скуден, скудно (оскудно), ѡѡѡ, ѡѡрудна, уѡ (жѡѡ), фрушко (ноже). Во с. Заград се слуша кукољ и кукуљ (: какољ).

Во еднуш, веднуш (: еднаш, веднаш; Дебреште — еднушка) — у м. а (< ж) можело да се развие фонетски. Предш вокалот а се затемнил (исп. охридско зѡш), се доближил до некое затворено о што се развило после во у. Исп. уѡѡѡ < оѡѡѡ!

Бубрек — бубрези (бубресу). — Некои филолози сметаат дека стара основа на овѡј збор била бѡбр — К. Мирчев го изведува од стсл. боубрѡгѡ⁵⁾. В. поинаку за тоа кај Бернекера⁶⁾ и Миклошича.

1) Й. Ивановѡ, ор. cit., II изд. (1931), с. 583.

2) С. Новаковић, ор. cit., с. 616.

3) А. Белић, Галички дијалекат, с. 89.

4) М. Павловић, О велешком говору, Гласник Скопског научног друштва, кн. XIII, с. 147.

5) К. Мирчевѡ, Неврокопскиот говорѡ, Годишникѡ на Софискиот универзитетѡ, кн. XXXII, София 1936, с. 10.

6) Berneker, *Slav. etym. Wörterbuch* I (1908 — 1913), с. 96.

и Жервени).¹⁾ Формата *че̋швор̋шок* е одлика и на охридскиот говор²⁾. Оваа црта, (што не е позната во центалните говори), веројатно е донесена од старото место (Дебарско), од каде што се доселени дел од дебрештаните.

Гласот *р* кога е во почетокот на зборот а зад него следи консонант, развил еден вокален елемент: *ѐрш*, *ѐрш̃*, *ѐрвеник*, *ѐркулец* — *ѐрколец*. Тој вокален елемент е појасен кога паѓа акцентот на *р*, односно на првиот слог. Спореди:

ѐрж : *ѐржаница*!

— *тѐлт*, — *тѐлт*, — *тѐлт*, — *тѐлт*. — Во поглед на рефлексот од некогашното вокално *!* поречкиот говор не е единствен. Јас и порано спомнав, според оваа црта нашиов говор се дели на два подговора. Во горно Порече за *л* имаме рефлекс *ол*: *волна*, *волк*, *Волкан* (лично име), *должина*, *жолџица*, *жолчка*, *колчка*, *колк*, *колчишџа*, *молкнеџ*. Ваков изговор имаме во селата: Здуње, Требовле, Растеџ, Ролче, Битово, Заград, Г. и Д. Ботуше, Звечан, Косово, Брест. Во Бенче, Ковач и Рамне се мешаат *ол* и *џл* < *л*. Јужно од овие три села *л* > *џл*: *бџлва*, *гџлџа*, *гџлџка*, *јабџлко*, *кџлбас*, *кџлнеџ*, *мџлзарец*, *мџлкум*, *џџлжаф*, *џџлн*, *џџлнџш*, *сџлза*, *сџлнце*, *џџлчеш*, *џџлчник*. Вокалниот елемент што се развил пред *л* нема еднаква гласовна вредност насекаде. Во некои села тој се слуша појасно и е носител на слоговноста, во други послабо и носител на слогот е *л* (*џл*). — *Јабџлко*, *сџлза* (Тажево), *сџлнце* (Модришта), на *Сџлџон* (топографски назив. — Латово), *кџлна* (Брод), *кџлфаџ* (Тополница), *мџлзница*, *мџлкум* (Томносело), *џџлчник* (Крушје).

Крапа и Дебреште: *јаболко*, *жолчка*, *солза*, *сонце*.

Волче: *волк*, отиде ди *молзеџ* козите, *џолчник*.

У м. *л* има во *Бугарин*, *Бугарија*, *бугарски* — како што е во најголем дел од нашите говори.

Личното име *Вукашин*, што се среќава често во овој крај, е земено од српскиот именик.

Во с. Требовле се слуша *буа* — *буј*, покрај *боа* — *бој*.³⁾

Старословенскиот глагол *блџваџи* во Г. Порече и Дебреште се јавува во форма *блуа* (Дебр. *блуам*), *блујеш* (: *болва* — Крапа, *бџлва* — Д. П.). Во *блуа* — *лу* не е рефлекс

¹⁾ A. Mazon, Contes slaves de la Macedoine sud — occidentale, Paris 1923, с. 19.

²⁾ М. Якимова, Охридскиот говор, Известия С. С. III, с. 238

³⁾ Оваа форма (*буа*) ја употребуваше Гино Гиноски, стар 70 години.

од *л*; тука имаме превој на вокалот. Исп. Ст. Куљбакин, Старословенска граматика, Београд 1930, стр. 132.

Зборот *солнце* се слуша во формите: *солнце* (Растеш), *сонце* (Звечан, Слатина, Дебреште), *сьлнце* (Инче), *сьлнце* (Брод).

Во оние села каде што $tl\overset{\circ}{t} >$ ѝл имаме примери со ѝл од *ол*, како на пр.: *Тоѝлница* (:топол), *расьлница* (:расол, сол), *ѝасьлница*, *смьлница* и ѝл м. о: *смьлка* (:стсл. *смокы*, *смокьве*), *смьлк* (стсл. *смокь*), *шмьлка(м)*. Таму пак каде што имаме рефлекс *ол* од $tl\overset{\circ}{t}$ последниве три збора се употребуваат во форма: *смолк*, *смолква*, *шмолка(м)*. — Во Брод и околните села и во Дебреште се вели *смок*, но: *смолква*, *шмолкам*.

Вокали од преден ред: *е*, *и*. —

1) $e < \text{е}$, *ѐ*, *ѣ*, *ѝ* : *лѝдина*, *реѝ*, *чеѝ*; *жена*, *ѝоле*, *сѝно*; *вера*, *мера*, *ореѝ*, *чоѝек*; *ден*, *овес*.

у м. *е*: *чуму* < *сѝсл*. *чѝмоу*.

е — *и*: *идинајесеѝ*, *ѝелиграма*, *ѝелифон*.

$e > j$. — Има случаи кога *е* ја изгубило слоговноста и преминало во *ј*, на пр.: *гојдо*, *гојдар*, *гојдарник*, *двајсеѝ* (пообично е *двајесет*), *ѝојк'е* (во Г. П. и *ј* се губи — *ѝок'е*), *дојси го* (Дебреште), место: *говѝдо*, *говѝдар*, *ѝовѝек'е*, *донеси го*. Јасно е дека овде имаме појава што настанало во поново време, откога се изгубиле некои согласки во интервокална позиција.

2) *и*. — $и < \text{и}$, $и < \text{ы}$: *имѝе*, *играѝ*, *риба*, *судија*, *висѝина*, *јазик*, *син*, *ѝи* итн. Во изговорот нема разлика меѓу старото *и* и *и* добиено од *ы*.

Скоро во сите наши говори вокалот *и*, кога се најдува во позиција зад вокал, се редуира во еден неслоговен и неодреден глас што се изговара меѓу *и* и *ј* — *ј*. Оваа појава особено е многу раширена во западните и централните наши говори, каде што имаме губење на некои консонанти во интервокална позиција. Јас ќе дадам примери од овој говор што ќе покажат кога, во кои случаи се врши таа редукција.

а) *брегој*, *волој*, *грошој*, *сѝогој*, *сѝолој*, *колој*; *вујчеј*, *ореј*, *шуреј* и др.; *бој*, *сој*, *муј*, *глај*, *ѝлај*, *снај* и сл. (место: *брегови*, *волови*, *ореи*, *болви*, *сои* < *сохи*, *муви*, *глави*, *плати*, *снаи* < *снахи*);

б) *глуј*, *суј*; *гоѝој*, *убај* (< *глуви*, *готови*);

в) *мој, швој, свој* (ние сме *свој* луѓе), поминале *некој* луг'е, *негој* и сл., место — *мои, твои, свои, некои, негови*.

г) *жигóјна* — *џигóјна, ладóјна, љолóјна, садóјна, убáјна* (после — *убáња...*, место — *половина, садовина* итн.); *бра-дáјца, валáјца, ласџóјца, кукајца, красџáјца, љалáјца, јáдáјца, ракајца, Богéјца, Миџréјца, Пеџréјца, Рисџóјца; лáјца; Богорбáјца, вóјца* и сл. (место — *половина, садовина; брадавица, валавица; лажица, водица; двајца, џројца* (< *дваица, троица*);

д) *волóјне, сиромáјоџ, убáјоџ, чкулáјоџ* (< *воловине, сиромавиот, убавиот, чкулавиот*);

ѓ) *бројш* — *бројџ, кројџ, ојџ, љрајџ, сџојџ, бројме — бројше, дојме — дојше, ојме — ојше, сџојме — сџојше* (1 и 2 л. мн. сег. време — место: *броиш, броит, броиме, броите, доите, одите* и сл.); *наљрајф, наљрај* — *наљрајфне, наљрајфше; осџáјфше, се сљулáјфше* итн., место — *направив, направи, направифне, направифте; ој си, клај го, клајше го, ојшле, ојдоа* (< *оди си, отишле*); *Дебреште: вејш — вејџ, вејме — вејше, знајџ, мојџ, сејџ — вејме, знајме, сејме; вејше, знајше, јајше, хојше, сејше* (< *веиш, веит, веиме, веите, веише, знаише, јадише, моише* < *можише*);

е) *нејди, еџеј, наљрај, дáј* $\cup$ *муј, јај* $\cup$ *него, јај* $\cup$ *џи*, место — *не иди, ете и (ете ги), направи и, дади му и, ја и него, ја и ти*.

Забелешка. — Во последниве примери се извршила контракција така што зборовите се слеале во еден збор и акцентот се поместил стремејќи се да го задржи третиот слог од крајот — *напрај: направи* и, *јајнего: ја и него*.

За да настане оваа појава мора да биде исполнет следниот услов: вокалот *и* мора да се најдува непосредно зад друг вокал (а, о, у, е). Во кои сè случаи и во кој опсег се врши таа појава ни покажуваат приведените погоре примери. Што е причина за ова? Брзиот изговор можел да допринесе да се скрати слогот. Но тоа не е и единствена причина. Јас мислам дека овде не мала улога игра експираторниот акцент. Воздушната струја се истура на акцентираниот слог. Слогот со *и* што се наоѓа зад акцентираниот слог (може и пред акцентираниот) ослабнува и губи од својата напрегнатост и дава *j* — глас што се образува при иста артикулација како *и*. Новиот глас (*j*) нема секојпат иста гласовна вредност во сите позиции. Треба да разликуваме разни нијанси на тој глас, што е обусловено од ред причини: од далечината од акцентираниот слог, дали е пред или зад акцентот, од природата на гласот што следи зад него, дали се најдува на крајот од зборот. Исп.: *муј = мујше = вóлој!*

На ист начин можат да се објаснат и следниве при-

мери од дебешкиот говор: *водѣјнца, лубѣјнца, машѣјнца, пчѣјнца, шрчајнца, шойѣјнца, шуркајнца* и сл. Силниот акцент овде допринесол и да дојде во позиција зад вокал, да се исполни горниот услов и после да се редуцира во *ј*.

Овој редуциран глас — *ј* треба да се разгедува не одделно, туку во врска со претходниот вокал со кој образуваат дифтонг (*ај, еј, ој, уј*).

Вокали од заден ред: *а, о, у*.

у. — За *у* нема да се каже особено ништо. Тоа е обично *у*, како и во централните говори, односно во литературниот јазик. По потекло е од старото *у*, од *ж* во зборовите: *куќа, гуска, суш(д), судија* и сл., и од *о*: *ушѣ, дури, многу, ничкум, су(м)* и сл. За последното види подолу.

а. — Вокалот *а* се изговара чисто и кога е под акцент и неакцентирано *а*. Во изговорот нема разлике меѓу *а* старото, *а* добиено од *ж* и *а* од вторичното *ъ*: *имаш, лајца, маска, рака, работа, паш* итн. Позатворено *а* имаме во зборовите: *вешѣр, ишѣр* и сл. (в. с. 10).

Промена на *а* во *о* имаме во зборот *назош - насош* (покрај *назаш*). Причина за тоа е секако карактерот на соседното *з*, одн. *с*.

Во Г. Порече кај постарите се слуша *грмада* и *сѣрна*, покрај *срана* (со загубено *ш* во групата *ср*), како што е и во некои западни говори.

о. — *о < о*, *ъ*: *офца, сѣол; бочва, дош; вешор, огон, секол* и др. Вокалот *о* се изговара чисто; ненагласеното *о* не се редуцира, и воопште во овој говор, како ни во другите западни говори наши, нема редукција на вокалите.

Во извесен број примери наместо *о* има *у*. На пример: во почетокот на зборот — *угул* и *угул*, *ушѣ* (< *оште*); во средината: *гувеја - еш, дур - дури, ругузина* (покрај *рогузина*), *зајурничав; бумба, кумиша* (и *комиша*), *кумисија* (и *комисија*), *кумендија* (и *комендија*), *пумиша*; во крајните слогови: *збогум, лекум* (во нар. песна: *лекум, полекум*), *лешум, пролешум* („кој ќе ми дојет летум пролетум...“), *навидум, назадгазум, ничкум, редум; Глигур, докшур, ѿофшур, синур* (< *синор, доктор*); *злабук* (Девич), *Злабукѣ Преслој* (топографски назив во синорот на с. Рамне); на апсолутниот крај на зборот во прилозите: *бргу* (и *брго, редовно бргѣ - брго*), *ваму* (и *вамо*), *колку, малу, многу, напреку, наопаку, прау* (покрај *право*), *ша-му* (и *шамо*), *шокму*.

Во овие примери у м. *о* наоѓаме скоро во сите говори од западното наречје. Оваа појава некои филолози (Цонев, Поречкиот говор 2

Щепкин)¹⁾ ја објаснуваат како редукција на *о* во *у*, онаква редукција каква што имаме во долновардарските говори.²⁾ Преодот на *о* > *у* во примерите *ничкум*, *редум*, *збогум* и сл. се објаснува фонетски: пред лабијалот *м о* > *у*, како и во *сум*, *седум*, *осум* и сл. На ист начин може да се објасни *у* м. *о* и во *бумба*, *џумџа*, *кумиџа* итн.

Во зборовите: *дури*, *докџур*, *заџурничав*, *синур* — можеме да претположиме дека *р* допринесло да се добие позатворено *о*, што после дало *у*. Ние истакнавме и порано дека пред *р* во извесни случаи се стегнува и *а*, а во некои говори *дури* и *и*.³⁾

За *у* м. *о* во *гулај*, *гулаби* (< *голжбџ*) види литература долу.⁴⁾

Формата *ушџе* (во други говори *ушче* < *ошче*, *ошџе*) Селищев ја објаснува на следниот начин: *о* било јако лабијализирано (*уо*), и под влијание на следното *ш* се добило *у*.⁵⁾ За ова има и други толкувања. В. долу.⁶⁾

Во дебрешкиот говор *о* м. *у* има и во зборовите *аку*, *акушџе* (Елај си дома, *акушџе* си г' истурел млекото, не те карам.), *куј* (< *кој*) во изразот *куј знајџ* (: *куј* знајет, *ки* знајет — во Порече), *увдеа*, *увденка*, *ундеа* (покрај *овде*, *онде*, *овдека*, *ондека*). Во *куј знајџ о* > *у* под влијание на палаталот *ј* (Mazon, Documents, с. 40).

Во говорот на муслиманите во село Требино во зборот *моџика о* се изговара позатворено — *моџика*.

и — *о*: *зашџи*? (*и* — *зашто*): *зашџи* дојде? (забележено од Бисера Миланова, село Звечан).

а — *о*: *лиман*, *лиманџос* (Дебреште): *лимун*, *лимунџос* (Брод).

Формата *гледало* (*гледалце*) (: *огледало*) е образувана спрема глаголот *гледам*.

¹⁾ Б. Цоневъ, Диалекатни студии, СБНУ XX, с. 11; В. Н. Щепкинъ, Болонская псалтырь, Санктпетербургъ 1906, с. 195—199.

²⁾ Ст. Романски, Долновардарскиот говоръ, Македонски прегледъ VIII₁ (1932), с. 106—113; В. Думевъ, Воденскиот говоръ, Македонски прегледъ XIII₃, с. 25—41.

³⁾ A. Mazon, Contes et chansons slaves d'Albanie du sud, Paris 1936, с. 42; Contes slaves de macédoine sud — occidentale, Paris 1923, с. 21.

⁴⁾ Д. Ильинский, Македонски прегледъ VI₄, София 1931, 48; Ст. Романски, Българско-макед. дума гулап „гџлжбџ“, Македонски прегледъ VII₂₋₃ (1932), с. 189.

⁵⁾ А. М. Селищев, Очерки по македонской диалектологии, с. 86—87. Цит. по А. Mazon, Contes slaves, с. 23.

⁶⁾ Г. Ильинский, Заметка о мак.-болг. наречии ушчэ (уште), Македонски прегледъ VI₄, с. 46; Ив. Лековъ, За происхождения на макед. бџлг. наречие ушчэ (уште), Македонски прегледъ VI₁, 154.

Асимилација, контракција и елизија на вокалише

Поради губењето на некои согласки во интервокална позиција (х, в, д и сл.), дошле во допир два или три вокали. Во извесни случаи за да се избегне зевот, се развило меѓу вокалите *ј*: *беја*, *дојеш*, *најеш*, *носија*, *сеја* (< сега) и сл.

Ако се најдат еден до друг два исти вокали, тогаш настанува контракција: *Бишоо*, *глаа*, *држаа*, *змии*, *земааш*, *играаш*, *Кичаа*, *клаа*, *напраа* (1 л. сег. време), *оваа*, *олкоо*, *снаа*, *судии*, *Тешоо* итн. (< глава, судии, Тетово).

Има примери каде што два различни вокали се изедначиле (асимилација). Тоа изедначување на вокалите најчесто се врши според првиот од нив, но не се исклучени и такви случаи кога израмнувањето се врши и според вториот вокал: *глеј* (< глеај < гледај), *ка* (као < како), *ко* (коа < кога), *Раленива* (< Ралева нива > Ралеа нива, место во Латово), но — *Сѓдол* (суво > суо), *Сѓдолчанец* (< Суводолчанец).

Елизија: *г'исшера*, *г'удри*, *г'окрши*, *ш'одбиф*, *м'изми*, *д'ида* али не, *ј'ошейаф*, *к'ида*, *к'ода*, *не'јда* и др.

Дифтонзи. — *ај*, *ој*, *еј*, *уј*: *глај*, *швој*, *шуреј*, *муј*. Во Дебреште и во Крапа имаме појава да се стегаат два вокала во еден дифтонг: *шоар*, *шроа*, *шоа*, *коа*, *коач*, *кроам*, *сшоам* (сите зборови се еднословни); *Пешреа*, *смордеа*, *беа*, *сеа*, *пуреа*, *смеа*.

Ова стегање на вокалите и образување дифтонзи е црта на прилепскиот говор под чие што влијание се развило и во говорот на овие две села.

Б. Консонанти

ј. — По своето потекло *ј* е старо и ново. Ново *ј* имаме: 1) *ј* < *е*: *гојдо*, *гојдар*, *гојдарник* (говедар > гоедар > гојдар), *двајсеш* (покрај двајесеш), *појке* (повеќе); 2) *ј* < *и*: *сшол* — *сшолој*, *убај*, *убајна*, *букѓја*, *сшој* и др. 3) Ново *ј* е и во следните примери: *знајеш*, *сејеш*, *чојек*, *шејесеш*, *седеја*, *синојка* и *овојка* (: синоќа, олошка = срп. воћка) итн. 4) Во нар. песни *ј* се јавува во вакви случаи: *јој* ти тебе малечек Секула; каде јодиш Марко јот Прилепа? 5) Во Крапа: *орајне*, *којн*, *кујка*; 6) *ј* место старото епентетско *л*: *земја*, *гробје*, *којје*, *робје*, *сабја*, *снојје*; и 8) *илјада*, *зелје*, *шилје*, *крилја*.

Старото *ј* се губи во почетокот на зборот пред *е*: *еден*, *едино*, *еднаш*, *еш*, *ефла* — *евла*, *Ефшо*, *Еремија*, *есеро*, *есен*, *елен* и др. Само во 3 л. едн. од помошниот глагол *сум* се пази *ј*: *је*, Дебреште: *јеш*.

Во интервокална позиција *ј* се губи во групата *о - а* кај

заменките: *коа, моа, некоа, никоа, своа - сфоа, секоа, швоа*, (во Дебреште — *моја, швоја* и сл. и според овие — *негоја*); кај глаголите: *броа - броаш, сшоа - сшоаш, доа - доаш, кроа - кроаш, ђоа - ђоаш, се боа - се боаш, гоа - гоаш* и кај именките изведени од овие глаголи: *броач, доач* (= човек што дои јаганца), *сшоале* — но *боја, бојаџија, Сшојан, Сшојанка, ђојас, ђојаша*. Во оваа група не се развило ни ново *ј*, пр.: *соа < соха, шроа < шроха*.

Најинтезивно е *ј* во групата *и - а (ија)*: *вија - еш, давија, зија, змија, кија, кијајца, мија - еш, носија; ѓардија, ѓија - еш, ѓијанење, ракија, сѓија, чија*.

Во *а - а ј* се пази во *шаја* (лична и показна замена): *шаја беше, шаја жена*, но: *оваа, онаа*. Исто — *сшаја, маја, промаја, бајачка, саја*; кај глаголите во оваа позиција *ј* се губи: *шаа - шааш, шкаа - шкааш, шраа - шрааш, чмаа - чмааш, баа - бааш, лааш* пцине. Во групата *е - а ј* се слуша доста добро (во брзиот говор *ј*): *беја, вејаш, вејачка, лејаш, неја, ѓереја, реја* (< *реха*), *среја, сеја* (< *сега*).

Пред *е* во средината на зборот се слушаат разни степени на *ј*: *ј, ј*. Во еден ист збор, изговорен при разни услови — побрзо или пополека, дали е нагласен или не, дали се изговара одделно или во реченицата — можат да се чујат разни степени на *ј*. Во писмото во оваа позиција редовно пишуваат *ј*: *моје, које, ќе дојеш, вије, није, сѓијеш, се мијеш, бајеш, дајеш, зајем, заједно, знајеш, верујеш, куѓујеш, ѓрашујеш, собујеш, грејеш, ѓејеш, сејеш* итн.

Во оваа позиција *ј* се бележи редовно и во материјалите: „Повеја ветре од море“, „ѓереја“, „седеја“, „чинеја“, „огрејале“ (Мелодије, 111), „дојеш“, „најеш“, „ѓовејеш“ (Карачић II, 101).

њ. - Старото *њ* (< * *пј*) во нашиов говор отврднало: *јагне, него, нива, огон, огнило* (: срп. *јагње, ѓега, ѓива...*). Мек изговор се запазил во мал број зборови: *благун, коњ, ѓењушка*.

Во зборовите: *јадење, годиње, дење, одење, ѓрње, свињи, дуња* — *њ* се добило со јотување (- *њја, - ѓје, - ѓји* > - *ња, - ѓе, - ѓи*).

Во овој говор (во горнопоречките села) *њ* се добило уште на еден начин: *јн > ѓ*: *вуња, воњик, сроњик, оња, Сшоња, ѓолбња, уббња; волбње* (волловине > волоине > волојне > волбње), *мелбње, вирбње*. Во поречкиот говор, нарочно во Горно Порече, антиципирани форми нема. Само во селото Крапа, под влијание на прилепскиот говор, *њ > јн*: *брајне, којн, имајне, орајне, сирејне, свиња* и сл. Имам забележано и ваков изговор: *којњ, имајње, орајње*. Поретко антиципирани форми мо-

жат да се чујат кај помладото поколение и во с. Локвица. Во селата што се наоѓаат јужно и источно од линијата Слатина — Манастирец — Модришта — Белица во множинската наставка за ср. род — *ина*, *и* се изговара тврдо како во прилепскиот говор. Пр.: *дечина*, *ѝрасина*, *ѝелина* (Модришта), *ѝилина* (Крапа), *имина* и *имиња*, *времина* и *времиња* (Слатина и Девич), *ѝенџерина* (Брод).

л, *љ*. — Старото *l'* (< **li*) пред тврдите вокали, пред согласка и на крајот од зборот се пази само во крајните северни села на Порече — Волче, Заград, Растеш, Битово и Горно Ботуше: *бљујеш*, *Љуѝиѝе*, *љуѝѝа*, *љуѓе*, *љуѝо*, ти се *моља*, *ѝосѝеља*, *жаљ*, *сољ*, *учиѝељ*, *ољку*, *ѝољку*. (Мекото *л* го предавам со нашиот знак *љ*). На другата територија *л* отврднало и се изедначило со старото веларно *л* (*л*): *нишалка*, *ѝогибел*, *ѝосѝела*, *ѝријаѝел*, *родиѝел*.

Во овој говор имаме два вида *л*: веларно и средно (полумекко). Веларно *л* е пред вокалите од задно образување, пред согласки и на крајот на зборот — *ѝлаѝно*, *жолѝо*, *молкум*, *слава*, *слово*, *дошол*, *ѝеѝел*. Одземки: *буљка*, *биљбиљ*, *суљка*, *суљуфка*, *љуле*, *Љуѝка*, *Љубица*, *Љубо*, *љакуш*, *Миљан*, *Миљован*, *Миљоѝин*, *беља* и др. зборови од туѓо потекло.

Секое *л* што се наоѓа пред предните вокали (*е*, *и*) се изговара полумекко: *леѝо*, *ѝоле*, *лисник*, *лисица*, *личен*. Полумек изговор имаме и кога се најдува *л* пред *ј*: *билје*, *билјарка*, *зилје*, *зелје*, *колје*, *крилја*, *ѝолјак*, *ѝилје*, *Вилјана*, *Велјан*, *Силјан*, *илјада*.

Во с. Волче веларното *л* кога е пред согласка или на крајот од зборот се изменува во неодреден и неслоговен глас што се изговара меѓу *л* и *у* — во транскрипцијата ќе го бележиме со знакот *л*: *Волче*, *Волкан*, *колна-еш*, *молза-еш*.

Оваа црта е од поново време и се развила под влијание на соседните полошки говори што знаат за неа.¹⁾ Ваков изговор на *л* е познат и во други наши говори, на пример во ресенскиот²⁾, охридскиот, кратовскиот и сл.

Поретко можат да се чујат и вакви примери: *свобода*, *свава*, *свама*, *бадијава*, *вага*, *вуѝо* и др. Во овие зборови веларното *л* добило билабијален изговор. Таков изговор имам слушано во селото Инче. Во соседните села им се смеат на инчани оти не можеле да изговорат *л*.

Консонантот *л* се губи во *сонце*, *кауѓер*, с. *Кауѓерец*

¹⁾ Селищев, Полог и его болгарское население, София 1929, с. 331.

²⁾ Т. Китанчевъ, За ударението върху думитѣ въ рѣсенския говоръ отъ западномакедонско нарѣчие, Съчинения, София 1898, с. 180; Облак, СБНУ XI, 569.

(во спомениците од XIV век се бележи „калугерец“), *Кауѓе-роа* *Нива*.

Епентетско л имаме запазено во *Требовле - Требофле*.

ќ - ģ —

1. *tj, *kt, *dj. — Место прасловенските групи *tj, *kt, *dj во овој говор имаме *ќ* (*шш, ш*) - *ģ* (*жд, ж*).

ќ: *Божик* (: *Божик*), *веќе*, *вреќа*, *вруќ*, *вруќина*, *гаќи*, *гаќник*, *гаќерес*, *разѓаќен* (: *разгашћен*), *домаќин*, *нуќа*, *леќа*, *маќеја*, *маќеница*, *меќаа* (< *меќава*), *ноќ* (*поноќ*, *ноќе*, *ноќеска*), *ноќви*, *ноќа - иш*, *ноќеа - аш*, *ноќница* (= *погача*, в. во речникот), *џлаќа*, *џлеќи*, *џоќе* (: *џоќе*), *џраќа* (срп. *праќа*), *џомоќ*, *сџомоќ*, *свеќа*, *свеќник*, *синоќа* (и *синојка*), *среќа*, *ќерка* (*џаќерка*, Г. П.), *ќуш - ќудој* (последниов збор се употребува само во Крапа). Освен во овие зборови *ќ* имаме во формите: *ќе*, *неќа*—*неќу* (*неќам*—*неќум*); во наставката за образување глаг. прилог — *ќе*: *имаќе*, *одеќе*, *сedeќе*, *работеќе*, *жнејеќе*, во морфемите за образување итеративни глаголи - *ќе*, - *ќа*: *враќа - аш*, (*завраќа*, *навраќа*, *џовраќа*), *веќеа - аш*, *џлаќа - аш*, *џраќа - аш*, *среќеа - аш*, *сеќеа - аш*, *џраќа - аш*.

По аналогича според овие глаголи *ќ* се пренесло и во глаголите: *свраќа - аш* (лебон се *свраќаџ*), *смеќеа - аш*, *фаќа - аш* и сл. Такво *ќ* е и во зборот *свеќалче* (: *светалче*, *светалце*, *светало* = *направа за светење*, слична на *лампа*, само нема *шише* : *свеќа*).

Во овојка (= олошка) и синојка место *ќ* има *јк*.

шш (*ш*): *горешћина*, *имашлиф*, *мошне* (< *мошћне*), *немошница*, *џлешка*, *џомошница* (и *џомоќница*), *џашћерка* (и *џаќерка*), *разгашћен* - *разграшћен* (последниов збор е доѕиен, секако, со контаминација од *разгашћен* и *разграден*), *синошен*, *сношка*, *сџомош* (последниве два збора така се слушаат во Дебреште); во топонимијата: *Пешница* (место во синурот на с. Девич), *Плешћеец* (Здунско), *Пешћереец*, *Пешћера* (Звечан), *Лешћица* (река во Брод).

ģ: *веѓа*, *згоѓа*, *меѓа*, *меѓу*, *џреѓа*, *џреѓе*, (*џреѓеска*), *џрѓа*, *саѓи*, *џакуѓере*, *џуѓо*, *уѓе* (стсл. *хоужде*); кај глаголите: *гаѓа - аш*, *досаѓа - аш*, *оџуѓа - иш*, *раѓа - аш*, *џрѓа - аш*; и во вакви случаи: *броѓанец*, *заграѓанец*, *ориѓанец*, *белограѓанец*, *новосаѓанец*. Во глаголите: *ваѓа - аш*, *доаѓа - аш*, *наоѓа - аш*, *обиоѓа - аш*, *џаѓа - аш*, (*заџаѓаш*, *наџаѓаш*, *џриџаѓаш*, *џреџаѓаш*, *џроџаѓаш*), *џреоѓаш* — *ģ* е внесено по аналогича.

жд (*ж*): *межник*, *џонаџрешен* (< *понапрежен*, „прежде“, *преѓе*), *кражба* (почесто се употребува *краџба*), *џремреже* — *џремрежје*.

2. Освен *ќ - ģ* м. **tj - *dj* има *ќ - ģ* што настанале на наша територија во поново време: *ќ - ģ < - шѣј -, - дѣј -*.

ќ: браќа, бруш - бруќе, врашѣ - враќе, ѓраќе, ѓролеќе, рабоќе, сваќа - сваќи, шреќи - шреќа - шреќо, цвеќе;

ģ: вода - воѓе, греѓе, грмаѓе, забрѓе, ливаѓе, луѓе, лобоѓе, ограѓе, расаѓе.

Ова јотување (ново јотување) не се извршило на сета оваа јазична територија. Во Горно Порече северно од линијата Бенче — Звечан — Брест — Здуње тоа не е извршено: брашја, ѓрашје, ѓролешје, рабошје; гредје, водје, оградје итн., но луѓе (Звечан, Бенче, Требовле), људи (Растеш, Битово), људи и људје (Волче).

Во Брезница се употребуваат наспоредно браќа и брашја, цвеќе, цвешје и цвешќе, ѓролешје и ѓролешќе и сл.

3. *ќ* се добило и уште на еден друг начин: од *- јк* во овие случаи: Дабојќ - Дабоќ, Букојќ - Букоќ, Паџејќ - Паџеќа, Крушејќ (сите се топографски називи во Порече). Овде се работи заправо за наставката *-ик* што дава *јк* (*и > ј* кога се нашло во позиција зад вокал), а после *-јќ*, *ќ*: Дабовик > Дабовик > Дабојќ > Дабојќ - Дабоќ. Спор. во тетовскиот говор дејќа - деќа - деќе.

4. Има случаи кога се добило *ќ* од *к + и*: ќиска, кај Ќискине, раќида, раќија (Бенче), сеќира, раќија (Требовле).

5. *ќ - ģ* во туѓи зборови: беќар, дуќан - дуќен, куќур, кушук, кошѣк, косѣк, ќор, ќейѣ, ќейеник, ќерал, ќебај, шеќер; ѓаол, Ѓорѓија, Ѓурѓојен, ѓум, ѓердан, ѓеврек, ѓерис, ѓерам, ѓерамида, Ѓерманија, ѓубре итн.

Во Крапа *ќ - ģ* кога не се во почетокот на зборот даваат *јќ - јѓ*: врејќа, кујќа, цвејќе, ѓрејѓа, лујѓе (: цвејче, свејча кај младото поколение).

Африкатите *ќ - ģ* и од какво да се потекло, во овој говор се образуваат напред на тврдото непце и имаат прилично развиена фрикација.

**skj, *stj - *zgj, *zdj*. — Овие прасловенски групи дале рефлекс *шѣ - жд*: вешѣица, ушѣе, шѣица, шѣираквица, шѣира, шѣавеј, шѣава - иш, шѣеѣа; во наставките *-ишѣе*, *-ишѣа*: гробишѣе, огнишѣе, бунишѣе, сѣрнишѣе; глуждој - глуждоѣ, дош - дождој, дождеалник; во топонимията: Селишѣе, Вилишѣе, Ленишѣе. Формата „ушче“ (Карацић II, 98) не е позната во овој говор.

в. — Дентолабијалот *в* во овој говор, и во другите западни говори, по потекло е стар и нов. Ново *в* имаме во вујна - вуња, вујко, визба (< истѣба), висѣина; *в* < *х*: Мовна-

зедофѿше, дојдофѿше. Во Битово и Волче можат да се чујат и вакви форми: *гра*, *Вла* (имаше еден *Вла*), *сра-сѿра*, под влијание на соседните гостиварски селски говори (Речани, Куново, Турчани), каде што се изгубило *х* во некои случаи и на апсолутниот крај од зборот.

Во туѓите зборови во извесни случаи *х* се предава со *н*: *крам*, *Микајле*, *Кранислоф*, *крабар* (м. храм, храбар). На ист начин *х* се предава и во зборовите *храна*, *охрана*, *хранам* и сл. — *крана*, *краниш* (народно е: *рана*, *раниш*, *нараниш*). Кај постарите може да се чуе понекојпат и *Окриѿ*, *окриѓанец*, *риба окрицка*, покрај обичните *Ориѿ*, *ориѓанец*, *орицки*.

Кај муслиманите во Дебреште во турските зборови што почнуваат со *х* се слуша издишно *х* (*h*): *хабер*, *харно*, *халва*, *хаван*, *хајван*, *хан*, *харам*, *халал*, *хамал*, *хава*, *хамбар*, *ханџар*, *хаклија*, *харч*, *хабдес*, *хазно*, *хај*; како ти је *хаѿоѿ*, така ти је саатот! *хасан*, *хабиба*, *хабдула*, *хамдија* итн. Исто *харамија*, *хакнам*, *хајде*, *хојѿ* (Али ќе *хојме* на грат?). Таков елемент (*h*) се слуша и во зборови што почнуваат со вокално *р*: *хрѿ*, *хрѿиче*, *хрбеѿ*, *хркам*, *хркањг*, *хрж*, *хржјајнца*, *хрѓа*, *хрѓосан*, *хркулец*.

Во средината на зборот меѓу два вокала такво издишно *х* се слуша во *Болѿорино* (село). Во зборовите *сааѿ*, *маало*, *снаа* и сл. *х* не се слуша, но се слушаат јасно две *а* — *маало*, *сааѿ* (: *маало*, *сааѿ* во Порече).

Ваков изговор на *х* во наброените примери добро се слуша кај постарата генерација и кај жените, додека кај помладите тој елемент е послаб, едвај издишен, а понекојпат дури и не се слуша.

Во другите случаи во Дебреште *х* дало исти резултати како и во Порече. Се загубило само во зборот *гра* во сложеницата *гра* ѿ *месо*, каде што се нашло во интервокална позиција.

хв > *ф* (во Крапа *в*): *фрла* - *фрлиш*, *фаѿа* - *фаѿиш*, (се) *фала* - *фалиш*.

Во материјалите се сретнуваат вакви написанија: „ѿихо ветре вејеше“ (Мелодије, 113); „Дејѓиди моме *хубаво*...“ (Песни од фестивалите, с. 117) — што се апсолутно погрешни.

Кај глаголите во 3 л. мн. аорист-имперфект во наставката наместо постарото *х* се слуша *ј*: *беја*, *косеја* - *носија*, *сѿорија* и сл. (< *беха*, *сѿориха*). Овде *ј* не е рефлекс од *х*; тоа се развило откако се изгубило *х*, и дошло да го пополни зевот што настанал по загубата на *х*.

Во народните песни во наставката - *са*, - *аа* во 3 л. мн. аорист-имперфект се јавува често в место поранешното *х*: „Рудо си јагне *зедова*, и мене не ми *кажава*“. „Засидава кула от кремена...“; „Ни *сакаваѿ* сребра киска...“ итн. И во

овие примери в дошло да го пополни зевот, бидејќи *j* во групата -*oa* -, -*aa* - не се јавува.

Во с. Здуње кај младото поколение можат да се чујат форми со *v* во 3 л. мн. аорист - имперфект и во разговорниот јазик: *бева*, *однесова*, *зедова* и сл. Но така мошне ретко. Тие форми се карактеристични за скопските говори.

s. — Африкатот *s* во овој говор се слуша во следните случаи: 1. Пред вокал во почетокот на зборот: *сунит̃*, *сумка̃* - *сунка̃*, *Суна* (лично име), *суља*, *суљуфка*, *суљфи*, *сифт̃*, *сит̃*, *сида̃*, *сура*, *сиври*, *сингало*, *сзвгар*, *сер*, *сенсер*, *семна*, *сердосан*, *семне̃*, *сенса̃*, *сзнсало*, *Сансе*, *Сале*, *Сако*, *Саља*, *Сафир*, *сагар*; 2. во групата *sv*: *свонец*, *свонит̃*, *свер*, *свериш*, *свиска*, *свиздарка*, *свизз*, *свечи*; 3. во групата *ns*: *јанса*, *бронса*, *менса*, *гансало*, *се ганса*, *сенсер*, *сзнсало*, *Сансе*; 4. во групата *sp*: *месре*, *насре*, *обсре*, *ѝпросре*.

Во сите овие примери *s* е од секундарно потекло—добиеено е од *з*. Тој процес се вршел во определени позиции — во почетокот на зборот пред вокали, и во соседство со сонантите (*в*, *н*, *р*). За причините за оваа појава види кај Шчепкин, Болоньская псалтирь, с. 210—212.

Во *осади*, се *осивам* *s* < дз: *одзади*, *одзивам* > *осади*, *осивам*. Во *саден*, *насо̃*, *наса̃* — *s* е дојдено по аналогија според *осади*, а во *свезда* *s* е веројатно старо (стсл. *svѣзда*, пол. *gwiazda*).

Во Дебреште имаме *s* од *г* пред множинската наставка -*и*: *друси*, *бласи*, *носи*, *белеси*, *кофчеси*, *ѝолосу*, *ѝоѝраси*. Во *мносуна*, *белесуја*, *солсу*, *ѝомосу* (според овие и — *диресу*, *ручеси*: *дирек*, *ручек*), *s* < *з*.

ц. — Овој звук се среќава во зборови од туѓо потекло, најчесто турски: *аџија*, *анџар*, *Мерџан*, *оџа*, *синџир*, *филџан*, *џамија*; во турската наставка -*џија*: *муџавџија*, *јорганџија*, *ракиџија*, *шеџерџија*, *налунџија*; *џак*, *џуџа* (франц. *jure*). Но имаме и *ц* што се добило во нашиот јазик: *џвака* - *аш*, *џган*, *џгура* - *аш*, *џграџа* - *аш*, *џбуџа* - *аш*, *џбара* - *аш*, *џџашен*, се *џџаши*; *ц* < *ч* пред звучните согласки: *враџбина*, *нараџбина*; *ц* < *ж*: *краџба* (кражба).

Во Дебреште и Крапа има *ц* < *ж* во деминутивите: *бреџе*, *враџе*, *ноџе*, *драџе*, *роџе*, *снеџе* (< *снег*, *брег*, *нога* - *ноже*); и - *Илице*, *Алице*, *Алицејџа* (*Иliche*, *Аliche*).

ф. — Во туѓи зборови: *Тофиле*, *Тофајле*, *Тофе*, *фзс*, *марифе̃*, *филџан*. Во нашиот јазик *ф* се добило од *хв* и од *v* со асимилација: *фала*, *фрла*, *фака*; *браф*, *греф*, *зраф*, *ѝраф*.

Во Крапа *ф* како фонема не постои.

Губење на согласки. — Освен *в*, *х*, *j*, за кои зборувавме

порано, во интервокална позиција се губат и согласките *д*, *г*, *к*, *ж*, *с*.

д: *ојш*, *к'ојме*, *ке дојеш*, *најеш*, *клај го*, *војца*, *Богоројца*, *изеја* - *изејш* и *изејеш*, *клаенец* - *клаинец*, *ползаф*, *зеоф*, *Петројен*, *Митројен*, *двајесет*, *тријесет*, да *појеш* да го видиш; *изваа* - *извајш* (< *одиш*, *дојдеш*, *најдеш*, *водица*, *Богородица*; *кладенец* и сл.); *Крапа*: *к'оам* (< *ке одам*).

г: *сеја*, *коа те видоф* — *ко те зеоф*, *никоаш*, *некоаш*, *секоаш*, *бласлоф*, *блосуа* - *аш*, и *бласосуа* - *аш* (< *сега*, *кога*, *некогаш*, *благослов*).

Прилогот *кога* употребен прашално се изговара со *г*: *Кога дојде?* Но: *Ко дојде*, како сонце да м'огреја!

к: *као*, *ка*, *шуа*, *ошуа*, *овдеја*, *довдеја* (< *како*, *тука*, *овдека*): *Ми догањат ка него*; *сака ка не су сакал*!

ж: *мојеш*, *лајца*, *лајчник*, *лајчка* (можеш, лажица...).

с: *прееча* - *еш*: *го прекоф* дрвоно (Растеш).

н: *дојси* — *дојси* је вилата! (Дебреште).

ш: *ошле*, *ојшле* (< *отишле*), *ојде*, *ојдоа* (отиде, отидоа — Дебреште).

- *шш*, - *жд*, - *сш*. — Во овие групи, кога се наоѓаат на крајот од зборот, крајните *ш*, *д* се губат: *глуш*, *приш*, *дош*, *дваш*; *Брес*, *мос*, *мас*, *прс*, *грс*, *шес*, *лис*, *крс*.

Во брзиот говор, при брзо броење, *ш* се губи и во броевите *двајесе*, *тријесе*: *двајс* *и* *два*, *двајс* *и* *три*, *двајс* *и* *четири*, *шејес* *и* *пет* итн., но и: *двајес* *и* *два*, *тријес* *и* *три*, *четиријес* *и* *пет*.

Во Дебреште *ш* (< *д*) се губи во зборот *пайра* (од *пайраш* < *пайрад*: *пайрадош*, *пайрадушка*).

Согласнички групи

ср. зр. жр. — Ео најсеверното поречко село — Волче, и во најјужните — Латово, Сланско, Дреново и Брод во групите *с-р*, *з-р* редовно се вметнуваат согласките *ш* - *д*: *сшреда*, *сшреде*, *сшрека*, *сшрам*, *сшребро*, *здрак*, се *зрачи*. Оваа појава е позната во кичевскиот и во полошките говори.

Во другите поречки села вметнувањето на *ш* - *д* во речените групи не се врши. Тамо се губат *ш* - *д* во оваа позиција и во зборови каде што биле тие порано. Пр.: *сража*, *срико*, *срина*, *сесра*, *сројник*, *зравје*, *зравец*, *озрава* - *иш*, *жребје*.

črt-, *čert* - < *цр* -, *цре* - : *црн*, *црвен*, *црејна*, *црејналка*, *црешна*, *црево*. Пример со *цр* - место **črt* - наоѓаме уште во XIV век во споменатото писмо на Добре дијак: „црвие“¹⁾.

¹⁾ Љ. Стојановиќ, Записи и натписи, с. 59.

Тој е најстар запис кај нас каде што е фиксирана оваа појава.

Постар изговор (чр-) се запазил само во зборовите: *черен, черенче, на́чѐрен* (*черен* = Во селските куќи над огништето нема таван. Чадот од огниште оди право на греди и влегува низ баца. Тој простор над огништето што го исполнува чадот се вика *черен*.) и *Черенец* (топографски назив во синорот на с. Тополница); во народната песна: *черни очи*.

вн > мн : *гламна, гламница, гумно, одамна, ѓлемна* (Дебреште, Брод, Латово — *ѓлевна*), *огламник* (Крапа, Девич, Брод), *рамница, рамнишѓе, Рамнишѓа, Рамна́ Преслој* (називи на месност во Брест), *рамно, село Рамне* (Во 17 в. се бележи како Равне. В. Селишчев, Кодики, с. 22).

ѓн > мн : *семна - еш, демна - еш* (< зебнам, дебнам).

ѓс > ѓц : *ѓци, ѓцојсан, едејѓус, вайѓан, ѓайѓан, ѓејѓија, ѓрейѓаш, ѓрокојѓан* (< пси, псовисан...).

ѓс > ц : *оцкри, оцвенатѓ, оцѓреди, ѓоцѓани* (пот - стани).

с > ц : *цкара, цкала, цкалвица, цкиѓа - аш, цкиѓник*.

ѓ > ц : *цркалаш, цркалес, цркале* (тркалаш).

дз > s : *осиваш, осиф* (според *osиф* имаме и *ѓosиф*), *ѓосеми*.

ѓш > ѓч : *ѓченка, ѓченкарница, ѓченкојѓа, ѓченица, ѓченичница*.

ѓш > ч : *ѓечес, ѓечејесеѓ, ѓечеснајесеѓ, ѓечесѓина, ѓечесмина*.

дл > зл : *злабок, злајка, злабина: длабок, длајка, длабина, Длабо́ки Дол* (Звечан), *Длабока́ Преслој* (Рамне), *Длајчишѓе*.

кѓ > фѓ. — Обични форми во овој говор се *докѓур* и *нокѓи*. Но кај некои постари луѓе можат да се чујат и формите *нофѓи, дофѓур*.¹⁾ Во првиот збор (нофти) имаме ваков развиток: *кѓ > хѓ > фѓ*. Согласката *к* ја губи својата експлозивност пред другиот експлозивен глас (*ѓ*); така се добил глас ист по местото на образување, а по изговорот проструен — *х* (*h*), што после минал во *ф*.

ѓ — б : *чораби* (Г. П.), *ламба, лейлеби* (: *ламѓа, леблеби* — Дебреште).

¹⁾ Ваков изговор сум слушал во Томносело од Д. Јоаноска.

с — ц : свеќе, свеќиња (= цвеќе, Дебреште).

м — н : качумка—качунка, ġерам—ġеран, шамам—шаман, леумка—леунка.

с — ф : фшаса (м. стаса).

с — ш : шшежер — сшежер, шушлец — сушлец, шшжим — сшжим, Шушица — Сушица, Шшеже — Сшеже (назив на местност).

мј > мн : семна, семносан, семнеш (Г.П.): земја, земјен (Д.П.), ламња и ламја — ламји. Обратен процес имаме во шлемја < шлемна, шлевна; гламја < гламна — главна, гламња.

шч, сц > фц (< вц) : рафцуши, рафцейи, ифчешла, ифцеди, ифцейи : расцейи, расцуши — рацуши (Г.П.) : рацейи, рацуши, ичешлам (Дебреште); мафца, мефце, шрафци (прасци).

сч > фч; шч > фч : мофче, кофче, нофче, вофче, шрфче, крфче, шрофче, шрафче.

- ски > - цки : македонцки, срџцки, шурцки, селцки (Девич), бишолцки, грцки (Крапа) : македонски, шурски, грчки (Г.П.).

Звучните согласки на крајот од зборот се изговараат мукло: лей, граш, брашучеш, снec, шрак, нош, бос, шрас (м. леб, град, снег итн.).

в > ф пред сонантите: бефне — бефме, ефла.

св > сф : сфшше, сфеќа, сфе, сфари, сфаќа, сфаш, сфеден, сфедок, сфекор, сфекрва, сфрша, сфрша, сфара; но и : свише, свекој, свекор, свечиш, сведен, свара, свраша.

Консонантот ш испаѓа во групите - сшк -, - сшл -, - сшн -, - шшн - поради тешкиот изговор, на пр.: искаш (< исткав), послам (< постлам), посна (< постна), мошне (< моштне : мошт).

Илигден м. Илинден е образувано секако спрема Велигден.

Мешашеза. — вјаа м. јава (вјани го коњон), деврење м. дeвpeње („Бранил Ѓуро деврење планиње“; „деврeнцијo, шija-ницe...“), oјвa, oјнa, бapјaк, шлaвјaс, шлoкoшaрeц (м. клoпoтa-рeц), шлoкoшш (м. клoпoтш), Бapјaм, дeцaнa oд Бapјaмoфцш, гaрвaн (м. гaврaн — Кpaпa), aшшлшшлaк (< алтшпaтлaк).

Дисимилација: млoгy м. мнoгy (Вoлчe), Глшгyр.

В. За акцентот

Акцентот во поречкиот говор е како и во другите западни говори: подвижен и редовно паѓа на третиот слог од крајот во трисложните и многусложните зборови, а во двосложните, природно, на вториот од крајот, односно на почетниот. Примери: а) именки: *браџ* - *бравоџ* - *брави*, *син* - *синоџ* - *синој* - *синојџе*, *ден*, *маш*; *вешор* - *вешроџ* - *вешрој* - *вешројџе*, *врабец*, *пешел*, *овес*; *волоар*, *гоједар* - *гоједароџ* - *гоједари* - *гоједариџе*, *пачумкар*, *воденичар*; *куќа* - *куќава* - *куќи* - *куќиџе*, *белџа*, *чуќа*, *невешџа*, *каџина*, *воденица*, *јаребица* - *јаребиче* - *јаребичиџе* - *јаребицаџа* - *јаребици*; *село* - *селоџо* - *села* - *селаџа* - *селиџе* - *селиџешџо* - *селџе*; б) придавки: *красџаџ*, *красџаџа*, *красџоџо*, *красџај* - *красџајоџ*, *красџаџаџа*, *красџбоџо*, *красџајџе*; *зелен*, *жолџеликаџ*, *жалослиџ*; в) броеви: *еден* - *една* - *едниоџ* - *еднаџа*, *еднему*; *два* - *дваџа*, *двајца* - *двајцаџа*, *идинајесџе*, *дванјесџе*, *двајесџе*, *двајесџи* - *пеш*, *двајесџи* - *деветџ*; *пџрџ* - *пџрвиоџ* - *пџрвиџе*; г) глголи: *зџмаш*, *носиџ*, *кажџуџе* - *носџме*, *кажџџе*; *зџдоџ* - *зџдоџне*, *куџџеџне*; д) сложени зборови: *гороцџеџ*, *дерџкоџа*, *Деривоџица* (топ. назив); како сложени се сметаат и — *машџи* - *жена*, *браџџи* - *сџсџра*, *јаџи* - *него* (< *јаџи* - *него*: Заједно беџне *јаџи* - *него* = *јас* и *тој*), *кучџи* - *мачџе* (Жената имашџе *кучџи* - *мачџе* = *кучџе* и *мачџе*), *сакџаџи* - *неки*; во Дебреште: *граџи* - *мџсо*, *гаџи* - *минџан*.

Има случаи кога акцентот паѓа на вториот слог во зборови со повеќе од два слога, на пр.: *сурџџа*, *јасџноџџа*, *Маркоџџа*, *пџлоџџа*, *волоџџе*, *орџџе*, *кожџџе*, *пазџџе*; *овџгој* - *овџгоџџе*, *негџоџџе*, *онџгој* - *онџгоџџе*, *онџлкај* - *онџлкаџџе*, *онџквај* - *онџкваџџе*, *џлкај* - *џлкаџџе*, *Јанкој* - *Јанкоџџе*, *красџајџе*; *ке* *наџраџџе*, *наџраџџне*; *џџџе*, *носџџе*, *имџџе*, *земџџе*; во Дебреште: *водџџџа*, *шџџџа*, *машџџџа*, *лубџџџа*, *куџџџа*.

Во овие примери акцентот бил на третиот слог, но после, поради испаѓањето на некои согласки во интервокална позиција, дошло до асимилација или редукција на вокалите и зборот се скратил за еден слог, а акцентот не се повлекол на третиот слог. Значи сме имале: *вешроџџџе* > *вешроџџџе* > *вешроџџџе*, *пџлоџџџа* > *пџлоџџџа* > *пџлоџџџа*, *пџлоџџџа*; *овџгови* - *овџгови* - *овџгој*. Во некои говори и во вакви случаи акцентот се наоѓа на третиот слог. Исп. *воџџџа*, *шџџџа* и сл. во тетовскиот говор.

Примерите *зимџава*, *лешџоџо* (: член. форми — *зиџмаџа*, *лешџоџо*) имаат прилошко значење и се образувани од *зима* + *џоџа*, *лешџо* + *џоџа*¹⁾. Според нив после се образувале и *есџнаџа*, *пџролџџџава*, *неџлаџава*, *годиџнаџава*.

На вториот слог акцент имаат вокативите кај именките;

¹⁾ Т. Китанчевъ, Съчинения, с. 171.

на пр.: *секу́ла*, ела вамо! *мана́лѣ*, (*мија́лѣ*, *нико́лѣ*, *миља́нѣ*, *миљо́шѣ*, *будѣ́мѣ*, *чо́јекѣ*, *мили́чѣ*, *сѣ́ојанкѣ*, *невѣ́сѣ*) пројди кај нас! Но може акцентот да стои и на третиот слог во истиве примери особено во наредби и строги заповеди: *се́кула*, *сина́дине*, *Нико́динке*. Ако пред именката (во вокатив) стои извик тогаш акцентот редовно паѓа на третиот слог: *о́ се́кула*, *о́ Сина́дине*, *о́ре чо́јекѣ*, *о́ри сѣ́ојанке*, *о́ри Мар-шѣ́инице*.

На последниот слог акцентот паѓа во некои туѓи зборови, како — *јаза́к* (*јазѣ́к*), *са́фи*, *шама́н* (покрај — *јаза́к*, *са́фи*, *ша́ман*); во *одва́ј* - *едва́ј* и во некои придавски заменки кога се тие специјално нагласени: *колка́џ* (*колка́ва*, *колка́во-колка́вај*: *ко́лкаџ*), *коцка́џ* (: *ко́цкаџ*), *олка́џ* (: *о́лкаџ*), *шолка́џ* (: *то́лкаџ*), *онолка́џ*, *оцка́џ*, *шоцка́џ*.

Исп. *леба́ми*, *леба́ши*: *ле́бами*, *ле́баши*.

Реченото досега се однесуваше на одделни зборови. Но во реченицата два или повеќе збора можат да образуваат една акцентска целост, и во такви случаи акцентот паѓа по општото правило на третиот слог одназад. Такви целости имаме во овие случаи:

а) Сите определби (придавките, придавските заменки, бровите, пасивната глаг. придавка, некои прилози или именки во атрибутска служба) со именката пред која стојат чинат акцентска целост: *сѣ́араводѣ́ница*, *сѣ́араку́ка*, *горно́село*, *дрвена́глаа*, *седу́мдуши*, *двесѣ́куки*; *прво́деше*, *косе-на́шпрева*, *ова́село*, *мо́јчојек*, *мајкина́душа*, *вакво́деше*, *колкѹ́јари* итн.

Од ова има отстапување само тогај, ако е именката членувана, ако е специјално нагласена или ако се наоѓа определбата зад именката: *глаа́ нера́збрана*; *збореџ* со *шо́јчојек*; дај ми го *пѣро́шо шво́је*.

б) Предлозите со именките, заменките или прилозите исто така образуваат акцентски целости: *прѣ́шку́ка*, *сре́шсело*, *за́дмене*, *на́нозе*, *со́шебе*, *бе́знего*, *до́шогај*, *со-време* и сл.

Во дебрешкиот говор има и вакви случаи: *г'удре со́сѣ́ај*. Едно манување *со́срѣ́*, му је столче глата; *су́два* (м. со два), *су́два́а*, *останаџ су́два*, *су́шри*. (Ова се употребува при играта „петкамен“ или „петканца“ — „петкаменица“).

Во реченицата можат да се образуваат и разни други целости. Види кај Дримколџ (Х. Матов), Акцентовката на единъ обсеџ западно-български говори, СБНУ IX, с. 391—408.

Должини. — Познато е дека во нашиот јазик старите должини (стариот квантитет) се изгубиле. Но настанале

нови должини; и тоа настанувале на два начина — со контракција на вокалите (така најчесто) и по аналогија. Примери: глаа, снаа, сааш; овјаа, оњаа, оваа; зимаава, пролешинаава, имааш, земааш, суираа, најраа; ораа, играа (Дебреште — носаш, јадааш); змии, јайи, судии, коџи, арами, чии, нечи; Бишоо, Берикоо, негоо, овегоо, шашкоо, Маркоо; овјее, оњее, одџе, носџе, џерџе.

Извесна должина има и во крајниот слог во вокативите кај именките, а особено кога паѓа акцентот на претпоследниот слог; на пр.: Илија, Јакофчџе, шашко, мајко, чојџе, Марџе, Шојаниџе.

МОРФОЛОГИЈА

А. Именки

Машки род. — *Дашив.* Личните именки од машки род што свршуваат во ном. едн. на согласка, на -е и -а, во датив имаат наставка -у. — Му реков *Петрешу* да дојет. Однеси му ја секирана *Миљану* (*Илију*, *Мишодију*).

Личните и родствениите именки на -о во ном. едн., во дат. имаат -е: Ке му стора давија *срикоје*. Стално му велеф *шашкоје* да ме пушти на гурбет, арно ама тој неџеше. Речи му *срикоје* ти, го викаат в одбор. Али му го даде позифот *Маркоје*?

Датив на -у запазиле и именките *бог* и *господ* (*бок*, *госпош*): Помоли му се *господу* за здравје; но и: Помоли му се *господоје* за здравје (како *шашкоје*, *дедоје*). Тии, што стори молење се *богу*!

Во народните умотворби, особено во песните, се среќаваат често стари дативни форми. — Брат *брашу* лошо не прајт. Ја зајак *Турчину*, Турчин мене две аспри, ја две аспри *џоју*...; — „во недела *богу* душа дала...“; — „кога си собра сватои, тогај *Јанкулу* текнало...“; — „да си било *шашку* мило...“; — „г’одведоа млади *Радивоју*“. —

Остатоци од стариот *dativus possessivus*: дошол *гробу* на врата. — „Нит су жснет, нити се женуа, дур да зема жива *мажу* жена, *мажу* жена руса *Анџелина*.“ Исто и во *брашучеш* (од: брату чедо).

Во другите случаи датив се искажува аналитички: со предлогот *на* и *ојшаша* форма. Примери: Им донесоа леп *на аргашите*. Невестата *на свекорош* му даде чораби. Дај му *ручек на браша* ти.

Акузатив. -- Личните именки и именките што зна-

чуваат блиско сродство (брат, татко, свекор, тетин и др.) во акузатив имаат наставка -а. Именките на -е ја прошируваат основата со — *еѝ*: Го сретоф *Пеѝреѝа* (*Јофчетѝа*). Го видоф *ѝаѝка* ти (свекра ти, девера ти, срика ти, браѝа ти, вујка ти). Арно му, сега го виде *госѝода*!

Акузативи на -а се доста чести во народните умотворби. — „В раце ми држит сина *Рисѝоса*“. „Имаф *браѝа* како тебе, имаф *сина* како тебе“. „Канете *ѝоѝа* и *кума*...“ — „А земи *коѝа* некоана...“; „*сина* женит, *керка* мѝжит“; „*жена* *маѝа* препродават“.

Кај другите именки од м. р. акузатив е еднаков со општата форма, и се разликува само по синтаксичката употреба.

Вокаѝив. — Именките од м. р. што завршуваат на вокал имаат вокатив еднаков со општата форма: *Еј, Маѝрко, дојди* вamu! *Деѝдо*, али и припушти оѝците? *Секѝула*, те викаат за на работа! *Што работиш, о Маѝше*?

Именките што завршуваат на консонант во вокатив имаат наставка -е: *Миѝлане, Будиме, Јаѝиме, Селиме, браѝе, зеѝе, сваѝе, ѝријаѝеле* и сл. Но има извесен број именки кои имаат во вокатив наставка -у. Такви се именките што завршуваат во номинатив едн. на -к, -г: *волку, веку, врагу, никаквику, смолку, скаѝанику, чојеку*; *Еј веку, веку* што се дочекало! *Волку*, ела изеј го детеве! *Море, никаквику* еден! Исто и: *маѝу, коѝу, огну* („гори, огну, гори, мајка ти се моли...“), *косу, ѝесу, сваѝу, браѝу, лиоѝу, дрозну, ѝријаѝелу* (покрај — *огне, сваѝе, браѝе, лиоѝе, дрозне, ѝријаѝеле*, но не: *коѝе, косе, ѝесе*).

Именките на кои основата им завршува на -р, имаат двојни форми во вокатив, на -е и на -у: *веѝру-веѝре, веѝру-веѝре, деверу-девере, загару-загаре, јаѝеру-јаѝере* (јаѝеру стар!), *сверу*.

Но исто така постои стремеж да се изедначат вокатив и номинатив и кај овие именки (на консонант), како што е кај именките што завршуваат на вокал. Така имаме: *Море чоек*, чекај да се разбереме! *Еј, гаол* низаеден! *Синадин*, ела си овде! Кај ќе ојш, бре *ѝријаѝел*? — го праша детето.

Гениѝив. — Генитив се искажува со предлози за генитив и општата падежна форма, како и во другите наши говори. На пример: *Димче* седеше до *Колеѝа*. Ќе појда нешто до *Сѝанка* (*Дулеѝа, Сѝолеѝа, Димка, ѝаѝка, браѝа* ми). *У срика* се клучојте.

Посесивниот генитив се искажува најчесто со предлогот од (*оѝ*) и *оѝѝаѝа* форма: *рогоѝ од волоѝ, куѝаѝа оѝ ѝаѝка, рубаѝа од невесѝаѝа, кошулаѝа од зеѝоѝ, зобницаѝа од маскаѝа*.

Остатоци од старите генитивни форми се запазиле само

во некои изрази: *леба*ми — и: *леба*ми, *бога*ми, *крста*ми; во прилозите: *скраја*, *довека*, *ошпамтйвека* и сл. Доста често ги среќаваме и во народните умотворби, особено во песните. Пример: „Моме, жити *браша*, отвори ми врата“. „Не умејет *свекра* да собујет“. „Домакинон Марко *ош Прилеја*“. „Снаа земат од Будима града“.

Другите падежи се искажуваат аналитички: со предлози и општата форма (*casus generalis*).

Множина. — Именките од м. р. множина образуваат со наставките: -ој, -еј, -је (е), -ја (а), -ишџа, -офџи.

-ој (<ои <ови). — Со оваа наставка најчесто образуваат множина едносложните именки од м. р., пр.: *брек*-*брегој*, *волој*, *виној*, *виној*, *деној* (и *дни*), *долој*, *дош*-*дождој*, *грос*-*гроздој*, *грошој*, *греој*, *ежој*, *сидој*, *сверој*, *кошој*, *клучој*, *кумој*, *меој*, *ножој*, *плугој*, *рогој*, *снојој*, *сшолој*, *сачој*, *сраој* и сл., и неколку двосложни именки: *вешрој*, *вешрој*, *огној*.

Наставката *еј* (<еи <еви) се запазила само во *вујчеј* (во *Дебреште* и — *вујкој*), *сричеј*, *шуреј*, поретко во *грошеј* (: *грошој*). Се вели: *бројој*, *змејој*, *рогој*, *чајој*, *сројој*, *сојој*, *шејој*.

-и. — Едносложни именки: *брави*, *внуци*, *заби*, *коњи*, *мажи*, *псшци*, *псшци*, *пци*; поретко и гласи (глас): „Ој *Јоане* домакине, што ти идат добри гости... што ти носат добри гласи...“ (Во разговорната реч се употребува множ. форма *гласој*). Зборови со два и повеќе слогови: *јаори*, *јайери*, *кошени*, *кофчежи*, *кожуј* (*кожуи* < *кожуви*), *ореј* (< *ореи*, *орев*), во *Растеш* и *Волче*: *ореси*), *позози*, *чораби*; *јунци*, *јарци*, *вишли*, *жегли*, *кобли*, *кошли*, *орли*, *овни*, *пешли*; *библи*, *добци*, *подароци*; *здунци* (*здунец*), *шажефџи*, *волчефџи*; именките на -нец во мн. имаат -ни: *брогани* - *брогани*, *белчани*, *манаширчани*, *галичани*, *грагани* - *грагани*; *Русин* - *Руси*, *Турци* и сл.

-е, -је (збирна наставка): *дај* - *даје*, *колје*, *лисје*, *праје* - *праје*, *сноје*, *шрње*, *камење*, *ремење*, *пламење*, *шрмење*. Во *Брест* чув и *пашје* (покрај — *пашшџа* и *пашој*).

-ја (а): *колја*, *лисја*, *камења*; *брашја* - *брака*.

-ишџа: *градишџа*, *долишџа*, *краишџа*, *пашшџа*, *ридишџа*, *соншџа*.

-офџи, -ефџи (<овџи <евџи — кај именки што значат сродство): *вујчефџи* (си имам многу *вујчефџи*), *дедофџи*, *срикофџи*, *пашкофџи*, *пешинофџи*, *чичофџи*, па и — *зешофџи*, *шурефџи*, како: *Јанкофџи*, *Маркофџи*, *Недефџи*, *Митодиофџи*, *Митрефџи* (: *Митрејџи*).

Со - а множина се образува кога стои пред именката прост број, нарочно два, *џри* и *обаџа*; на пример: два вола (коња, заба, суда, извора, орла), *џри* сина (дена), *џри* нока, *сџо* гроша; *обаџа* вола, *обаџа* коња. Но наспоредно се употребуваат и во овие случаи множ. форми на -и, одн. ој: два волој, *џри* грошој, *џеџ* коњи, а во Дебреште редовно се слуша: два волој, два *сџолој*, два динари, два деној - два дни (и само ретко — два дена).

Женски род. *Датџив*. — И кај личните и родствениите именки од ж. род се пази старата дативна форма со флексија: *Миљаници*, *срини*, *џеџки*. Али му зеде *Сирми* тафрак? (Растеш). Однеси је ј чорабите *мајки*. Речи је *Цвеџи* нек' излезет. — Значи, овде преовладала дативната наставка од меките основи (-и). Така е и во кичевскиот говор.

Вокаџив. — Личните именки на -ица и -ка во вокатив имаат наставка -е. Пр.: *Горице*, *Данице*, *Добрице*, *Елице*, *Милице*, *Сџојанице*; *Денке*, *Илинке*, *Ленке*, *Менке*, *Сџојанке*, *Радованке*. Но и: *Менко*, *Ленко*, а само: *Сџојке*, *Раџке* (:машките имиња *Сџојко*, *Раџко*). Форми на -е имаат и некои родствени именки: *џеџке*, *сринке*, *мајке* (и *маке*); ела вамо, а *ќерке* (повеќе кога се ословува милозливо), покрај — *џеџко*, *мајко*, *ќерко*. Исто и: *сфайџе* - *сфаке* (редовно така), *мајчице*, *сесрице*, *џеце*.

Другите именки од ж.р. во вокатив завршуваат на -о: *Илино*, *Севдо*, *Маро*, *Селвио*; *жено*, *снао*, *невесџо*, *бабо*, *вујно* - *вуњо*.

Множина. — Множински наставки кај овие именки се -и и -је (-е).

-и: *гламји*, *деојки* - *дејки*, *змиџ*, *семни*, *коси*, *крави*, *книги*, *офџи*, *урки* и сл.

Наставката -и, ако стои непосредно зад вокал, се редуцира во ј: *глај*, *снај*, *осној*, *џазуј*, *муј*.

-је, -е (збирна наставка): *гредје* - *греѓе*, *водје* - *воѓе*, *ливадје* - *ливаѓе*, *рабоџје* - *рабоќе*, *нивје*, *годиње*, *градиње*, *добриње*, *модриње*, *џланиње*.

Остаток од дуални форми има во *раце* и *нозе* (ст. сл. *рџџџ*, *нозџ*). Во некои горнопоречки села и во Дебреште и овде преовладала множ. наставка -и, та се вели: *раки*, *ноги* (*рак* + *и* — *Волче*, *Битово*, *Растеш*, *Заград*); *раци*, *носи* (Дебреште).

Среден род. — Остаток од стариот генитив имаме во формата до *небеси*: *Пишти дури до небеси* се слуша.

Дуални форми се: *очи*, *уши*.

Именките *доба* и *уџру* (< *уџро*) во овој говор се од

женски род: *моа доба; Глуа доба* беше кога си дојдоа луѓето. *Таја ушру* го собраа арамийите. Но: *ушрошо* си дојде.

Наставки за образување множина кај именките од с. р. се: -а, -иња (-ина), -ишџа и -ики.

-а: села, шрла, грла, седла, дрва;

-иња: времиња, јагниња, џилиња, џрасиња, џолиња, семиња, шелиња. Таму каде што н отврднало (-ина): дечина, ножина, рачина.

Во овој говор доста е честа наставката -ики, што не е позната во централните и другите западни говори. Оваа наставка има чисто множинско значење и со неа се образува множина од именки што завршуваат на -е во едн.; пр.: *јарики, дечики, џилики, зајачики, џрасики, мечики, ножики, џрфчки*. Доста е раширена во горнопоречките села и се шири за сметка на наставката -иња (-ина).

-ишџа (со пејоративно значење): *дечишџа, селишџа, џишџа, времишџа*.

Од џлајно, рамо, гумно мн гласи — џлаџења, рамења, гумења.

Мешање на родоџ. — Именките ден и ној се употребуваат и во машки и во женски род: *џој ден и џаја ден, деноџ и денџа; џаја ној* и: су не спал неколку *нојој* (: деној). Од два рода се именките *џиоџ, реч, челоџ, вечер: џешка џиоџ - овја џиоџ, еден реч - речој: џаја реч* што ми је рече; *вечер - вечероџ и вечерџа, челоџ - челоџоџ и челоџа*.

Мешање на родот се запазува особено многу кај материјалните именки, на пр.: *мозокоџ - мозокоџа, џејелоџ - џејелџа, џраоџ - џрафџа, џесокоџ - џесокџа, дури и солоџ - солџа* или: *џајрадоџ - џајраџа, јачменоџ - јачменџа* (според 'ршта); во Дебреште имам чуено: *јагленџа - јагленоџ, збороџ - зборџа* (Се сторе работата, је дадофме зборџа).

Б. Заменки

Лични заменки. — Кај личните заменки се пазат четири падежни форми, како што е во сите говори од западното наречје.

Прво и второ лице едн. Ном. *ја, џи*. Во Крапа се слушаат две форми — *јас* и *ја*. Последнава се слуша кај постарите. Дат. *мене ми, шебе џи*; ак. *мене, мене ме — шебе, шебе ше*. Мн. ном. *није, мије — вије*. Формата *мије* е ограничена на селските говори — Волче, Битово, Растеш, Заград, Требовле и Здуње, а во Звечен и Ботуше наспоредно се употребуваат *мије* и *није*. Ген. *нас, вас*; дат. *нас ми* (Г.П.), *нас ни* (Д.П.)—*вас ви*; ак. *нас ме* (Г.П.), *нас не* (Д.П.) — *вас ве*.

Енклитиките *ми* во дат. мн. и *ме* во ак. мн. (во Горно

Порече) се внесени по аналогија од дат., одн. ак. едн. Полната дативна форма *нас* (нас ми даде) е дојдена по аналогија од ак. — ген. Во едн. полната форма *мене* е иста за дат. и ак. (*мене ми: мене ме*), и според овие се израмниле и множинските форми. Така се објаснува и дативната форма *вас* м. ст. сл. *вамъ*. Во некои македонски говори таа аналогија се вршела според дативната форма; на пр., во дебарскиот говор во дат. има *нам ни*, ак. *нам не*.¹⁾

Трешо лице. — Едн. ном. *шој*, *шаја*, *шоа* (во Дебреште *шоа*, *шѡ*); ген. ак. *него*, *него го*; *неја*, *неја је*; дат. *нему*, *нему му*; *нези*, *нези је*, *нези му*; Латово — *неси је*, Дебреште — *нејси и*, *је*; Крапа — *несе је*. Во селата Растеш, Волче, Битово, Заград — *нези му*: Петкојци *му* даоф брашно. *Нези му* рекоф да дојет на трло. Али *му* даде зоп на кобилата? *Му* рече на жената. Енклит. форма *му* во дат. едн. ж. р. е дојдена по аналогија од м. и ср. род. Сме имале ваков однос: дат. мн. *ними им* (*им* рекоф на луѓето; *им* рекоф на жените; *им* рекоф на децата = дат. едн. *му* рекоф на чоекон; *му* рекоф на детото и според овие — *му* рекоф на жената. Оваа форма е позната и во положките говори. Јас сум ја слушал во гостиварските села Куново и Турчани. Дат. енкл. форма *је*, кога е употребена во посесивно значење, се јавува и во форма *ја*: Се плачет от *сна ја*. *Син ја* не је дојден (Томносело). *Мајка ја*; *браш ја* незин го видоф. И сл. *Поретко ја* се употребува и во вакви случаи: *Мајки ја* се молеф. *Испрати ја* го *мајки*. Што ќе *ја* го *Роси* прстенот? „*Анѓа мајки ја* велеше“ (Караџић 100). „*Марко нези ја* збореше“ (с. 98).

Ак. ж. р. *неја је*. Во императивите редовно се употребува енклитичката форма *ја*: *земи ја* книгата! *Да ја* стомната! *Однеси ја* вилата кај враон.

Мн. ном. *шија* (Г. П.), *шије* (Д. П.); дат. *ними им*: *им* нарачаф *ними* да дојдат. Ак. *ними и*: *и* видов луѓето; *ними и* видоф. Дебреште и Крапа: *ниф - ниф и*, како во прилепскиот говор.

Во с. Здуње понекојпат може да се чуе формата *ги*: *ними ги* сretoф; *ги* собраа козите ама до една. — Оваа форма е позната во соседните скопски села.

Поврашна лична замена. — Себе *си*, себе *се*. Дат. енкл. форма *си* се употребува често со глаголите, на пр.: *Си бил* еден чојек; — *си имаше* едно дете и сл. (*dativus ethicus*).

Се слуша и формата *соба* во вакви случаи: Се караа меѓу *соба*. Јатрвите седеја и меѓу *соба* се нагараа. Стар-

¹⁾ М. Глигоровъ, Говорътъ на Малорѣканцитѣ (Мияцитѣ) въ Дебѣрско, Извѣстия на Семинара по слав. филологија II, София 1907, с. 297.

чиштено не мојет д'излагат надвор, се костит *пóт-соба* (*йоцоба*). Во оваа форма проф. Белиќ гледа остаток од стариот инструментал.¹⁾ Исп. и: прёт *шоба*, зát *шоба* (: прет тебе, зат тебе), прёд - о - мна, зád - о - мна (: пред мене, зад мене): Прёдoмна стојеше. Се фрли прёшоба (Звечан).

Прашални и релативни заменки. — Кој, коа (Дебреште — која), које. Дат. кому му, ак. кого го. Мн. кој — за сите три рода. *Шшо*? Датив се запазил само во изразот: чуму *ши* је? Оваа форма (чуму) може да се чуе само во Брод, Сланско и Латово. Во Латово сум слушал и — чому ти је? а во Дебреште: чуму, чому и чему.

Чиф, чија, чио — чије? Мн. *чиѝ* — *чиј*? Во чиф *ф* можело да дојде од посесивните придавки на -оф, -еф (< ов): *Пейшреф*, *Јанкоф* и сл., и пос. замена *негоф* — што одговараат на прашањето чиф? Оттаму *ф* се пренесло и во *нечиф*, *ничиф*, *свечиф* - *сфечиф*.

Какоф, каква, какво - какви, каѝ? *Кóлкаф* - *колкáф*, *кóл-каа* - *колкáва*, *кóлкoo* - *колкóво* - *колкáво* - *колкóвоо* - *колкáвоо*; *кóлкај* - *колкáј* - *колкáвај* - *колкавáј* - *колкáви*? *кóцкаф*, *кóцкаа*, *кóцкoo*; *кóцкај* - *коцкáј* - *коцкáвај* - *коцкавáј*?

Заменките *кој*, *шшо* можат да бидат и релативни. Сложената релативна замена: *кој шшо*, *која шшо*, *кое шшо*, *кои шшо* во нашиов говор во оваа форма не се употребува.

Показни заменки. — Ном. овја (Г. П.), оја (Оја маж го фрли каменот. Растеш.), овај (Д. П.); оваа (: ова-жена), ова; овјаа (Г. П.) (*овја-луѓе*, *овја-жени*, *овја-деца*), овјее (Д. П.); оња - ојна (последната форма се употребува во Растеш и Г. Ботуше) - онај (Д. П.), онаа, она; оњаа - оњее, оније; шој, шаја, шоа; шиа (Г. П.) - шије (Д. П.).

Дат. овему му, овези је - овези му (последнава во Растеш, Г. Ботуш, Волче, Битово): Овему му рекоф да дојет, ама маш па не слушат! Овези је (му) нарачаф... онему му, онези је (му).

Ак. овега го, оваа је; мн. овјаа - овјее и (видоф); онега го, онаа је; мн. оњаа - оњее и (бараф).

Показните заменки од ж. р. оваа, онаа можат да се чујат и во форма оваја, онаја кога се специјално нагласени. Пр.: Оваја кучка (жена) беше а не онаа. Онаја таму - жив гаол.

¹⁾ Белиќ, Галички дијалекат, с. 187.

Во знаење на показна замена се употребуваат и формите *не му му, нези је (му)*: Еве бре чојек *не му* (на овој) *му* го предаоф сертмето.

Посвојни замени. — *мој, моа* (Д. *моја*), *моје*; мн. *мој* (за сите три рода); *швој, швоа* (Д. *швоја*), *швоје, швој*; *негоф, негоа* (Д. *негоја*), *негоо* (Д. *негоје*) — мн. *негој*; *незин, незина, незино, незини* (Д. *нејсин, а, о, и*); *наш, а, е, и*; *ваш, а, е, и*; *нифни* (*нифни је межникон*), *нифна, нифно, нифни* (Д. *нивни, а, о, и*, поретко и — *нимни а, о, и*; Крапа: *нимни, а, о, и*, поретко — *нивни, а, о, и*);

овегоф, овегоа, овегоо - *овегој*; *овезин, а, о, и*; *онегоф, онегоа, онегоо* - *онегој*; *онезин, а, о, и*; *овифен - овифни, овифна, овифно, овифни*; *онифни, а, о, и*;

свој, своа, своје, свој.

Посвојноста може да се искажува и со кратките дативни форми од личните замени: брат *ми*, зет *ши*, татко *му*, мајка *је* - мајка *ја*, мајка *му* *незина*, сесра *ви*, таткофци *ми* (=нашите таткофци), чичко *им*.

Каквошни замени: *вакоф, вакваа, ваквоо* - *ваквиш, вацши* (Г. П.); *шакоф, шакваа, шаквоо* - *шакви, шаквиш и шацши*; *онакоф, онакваа, онаквоо* - *онакви, онаквиш, онацши*; *инакоф, инаква, инакво* - *инаци, инакви*.

Количински. — *олкаф - олкаф, олкаваф - олкаваф*; *олкаа - олкава - олкаваа, оволкаа - оволкава*; *олкоо, олково - олкаво*; *олкај - олкај, олкавај - олкавај*; *оцкаф - оцкаф, оцкаваф - оцкаваф*; *оцкаа - оцкава, оцкоо - оцково - оцкао - оцкаво*; *оцкај - оцкај, оцкавај - оцкавај*; *оцкафко - оцкафко*;

шолкаф - шолкаф, шолкаваф - шолкаваф; *шолкаа - шолкава - шолкаваа*; *шолкоо - шолково - шолково - шолковоо*; *шолкај - шолкај, шолкавај - шолкавај*; *шоцкаф - шоцкаф, шоцкаваф - шоцкаваф*; *шоцкаа - шоцка* (Еве, *шоцка* беше отка је памета *ја*.), *шоцкава - шоцкаваа - шоцкава*; *шоцкоо - шоцково - шоцковоо*; *шоцкај - шоцкај, шоцкавај - шоцкавај, шоцај - шоцај, шоцавај - шоцавај*;

онолкаф - онолкаф, онолкаа - онолкава - онолкаваа, онолкоо - онолкаво, онолкај - онолкај, онолкавај - онолкавај; *оноцкаф - оноцкаф, оноцкаа - оноцкава - оноцкаваа, оноцкоо - оноцкаво - онацкавоо*; *оноцкај - оноцкај, оноцкавај - оноцкавај, оноцкави*.

Неодредени заменки. — некој, некоа (Д. некоја), некоје - некој; *некој* си, *некоа* си, *некоа* си, *некоје* си - *некој* си; едиси кој, коа, *које* - едиси кој; *кој* (коа, *које*) да је, кој *да* је - *кој* да се, кој *да* се; кој (коа, *које*) *годер* - кој *годер*; кој (коа, *које*) *било* - кој *биле*; *нешто*, *што* *било*, *што* *да* је - *што* да се, *што* *годер*.

Дат. *некому*, *некому* *си*, *еди* *си* *кому*, *кому* *да* *је*, *кому* *годер*, *кому* *било*.

Ак. *некого*, *еди* *си* *кого*, *кого* *да* *је*, *кого* *годер*, *кого* *било*.

Нечиф, *нечија*, *нечио* - *нечиџ*; *свечиф* - *сфечиф*, *свечија*, *свечио* - *свечии*.

Како неодредени заменки се употребуваат: *еден*, а *о* - *едни* и *друк* - *други*, а, *о* - *други*; дат. *еднему*, *другему* (*Речи му еднему* - не, *речи другему*, не *бре чедо*, кој *ме* *слушат нас стари*).

Ак. *едного*, *другего*. — *Што* *ти* *прајеа* *Бугарите*: *фати едного* *па* *маај*, *маај* *до* *умирачка*; *па* *утре* *фатиле* *другего*, *па* *маај*...

Одречни заменки: *никој*, *никоа*, *никоје* - *никој*; дат. *никому*; ак. *никого*; *ништо*; *ничиф*, *ничија*, *ничео* - *ничје*; *никакоф*.

Оишта замена. — *свекој*, *секој*, *секи*; *свекоа*, *секоа*, *сека*; *свекоје*, *секоје*, *секо*; дат. *свекому*, *секому*; ак. *свекого*, *секого*. Во горнопоречките села преовладуваат формите со *в*, а во Долно Порече наспоредно се употребуваат формите со *в* и без него. — *Свекој* *чојек* *башка* *табијет* (*Растеш*). Не је *свекојден* *Велигден* (*Брест*). *Свекоја* *жена* *носит* *долга* *кошула* *ама* *башка* *ум* (*Требовле*). *Секи* *за* *себе* (*Здуње*).

всь. — Старосл. замена *всь* во Г. П. се употребува само во формата *све* (*сфе*), членувана: *свијоџ* - *свиоџ*, *свеџа* - *свијаџа* - *свијаџа*, *свеџо* - *свиоџо*; *свиџе* (и мошне ретко *сиџе*). *Ј'ожнаф* *свијаџа* *пива* (*Требовле*). *Дојдоа* *свиџе* *селаните* (*Волче*). Се *собра* *све* *село* (*Здуње*). Во Д. П. покрај *све* може да се чуе и формата *сѣ*, особено кај помладите, и членувана: *сеџо*; мн. *сиџе*. Членските форми: *сиов*, *сева*, *сион*, *сена* и сл. во нашиов говор се мошне ретки; во Г. П. и непознати.

Постари форми од оваа замена се запазиле само во некои изрази: *везден* (< *всь* *дѣнь*), *сваной*, *сваден*, *сваутру*, *свалешо*, *свазима*, *свайролейџ*, *сваесен*, *сванѣдела*, *свагодина*; *вес* *како* *него*; *Веке* *вес* *татко* *му*, *како* *да* *му* *је* *скинал* *глата* (*личи* *на* *татка* *му*...). *Дејкана* *голема* *ама* *веса* *мајка* *ја* (*Манастирец*).

Сичичкиџе (=воопшто сите). — Оваа замена (количинска) се употребува во Дебреште (муслиманите) а може поретко да се чуе и во Дреново, Латово и Брод. Од другите наши говори позната е уште во галичкиот говор (в. Белић, Гал. дијалекат, 190). Примери: Селаните *сичичкиџе* отидоа на ударна работа. Овде и собраа *сичичкиџе* гојдата и после и отераа *џ* планина. — Во овој говор се употребува и зам. форма *ки* во изразот *ки знајџ*: *Ки знајџ* али дошол али не дошол!

В. Придавки

Продуктивни суфикси за образување придавки. -*аџ*: блантаџ, брлаџ, дрлаџ, крастаџ, пепелаџ, смолаџ. Овој суфикс често се комбинира со други, пр.: белузлаџ, дрвеничлаџ, жолтуњаџ, жолтикаџ, модрикаџ, козинлаџ, црнушлаџ и сл. -*ен*: ален, зелен, волнен; темен, тесен, тркалезен, железен; -*ес(џ)*: грлес, мешлес, шилес; -*и* (-*ју*, *ја*, *је*, -*и*): кравје (млеко), козји (рогој), офчи (нишан), песи (нокти-песји нокти); -*ин*: бабин, вујнин, волвин, мајкин, Марин, Росин, сринин, теткин; -*лиџ* (*лив*, *а*, *о*): бојазлиџ, веторлиџ, жалослиџ, завислиџ, каменлиџ, милослиџ - милозлиџ; -*оџ*, -*еџ* (< *ов*, *ев*): Апостолоџ, Јанкулоџ, Јанкоџ, Митодијоџ, вујкоџ, дедоџ, таткоџ; букоџ, јаороџ, орешкоџ; Милеџ, Велеџ, Целеџ, итн. Комбиниран со суфиксот -*ски*, -*оски* (< *овски*), одн. -*ески*: Дабески, Делески, Наумчески, Синадиноски, Коруноски; -*ок* (< *ок*, *џк*): висок, длабок; жежок, тежок, танок; комбинирана: големчок, малечок - малечек; -*ски* (и -*џки*): брацки, дечински, руски, турски (и турџки), лански, грацки, полски, селски; — врашки, растешки, модришки; — бенечки, лубечки, манастиречки, мртоечки, јаречки. Последнава наставка (*џки*) по аналогича се проширила и во случаите: летоечки, зимоечки, свадбечки, гурѓоечки, водичечки, божи-чечки, велигденечки (песни), илигденечки, иванденечки (: велигденски, свадбарски, водичарски).

Често се употребува суфиксот -*ка*, -*ко* (за ж. и с. род) со деминутивно значење, на пр.: *убаџко* дете, *волненко*, *ноџко*, *дебелко*, *големко* (голечко).

Придавки се образуваат често и со турската наставка -*лија*: имашлија, парајлија, крсьметлија, куфетлија.

Кај придавките од среден род што свршуваат на -*аво*, -*ово*, по губењето на интервокалното *в*, настанала контракција на вокалите, та имаме: *Маркоо*, *сриноо*, *џаџкоо*, *џоџоо*, *убоо*, *џкулоо*, *белузлоо*, *дрвенушлоо*.

По аналогича според овие придавки долго *о* се слуша и во формата за среден род од придавката *мал*, *мала*, но -

малоо. Таа аналогича можела да настане и според изведената форма од таа придавка — *малаф*, *малаа*, *малоо*.

Место *мал* (*мала*, *мало*) се употребува и формата *мецкаф*, *мецкаа*, *мецкоо*, - *мецкај*, одн. *малецкаф* (: *малечкаф*), *малецаф*.

Компаратив и суперлатив се образуваат со *по* и *нај* и основната придавка: *посилен*, *поучен*, *позелен*, *најарен*, *најголем*.

Множина се образува со наставката -и за сите три рода: *добри луѓе*, *добри жени*, *добри деца*.

Кај некои придавки што завршуваат во основата на -г, пред множинската наставка г минува во з, одн. s: *блази*, *друзи*, *долзи* (Г. П.) *бласу*, *долсу* (Дебреште): *благи*, *долги* (Д. П.).

Остатоци од некогашната сложена придавска промена се запазиле во овие случаи: *Црни Лас*, *Црни Врф*, *Добри Дол*, *Злабоки Дол*, *Зли Дол*; во чл. форми: *белиош*, *големиош*, *добриош*; исто: *Вели - петок*, *чистиш* - понеделник, *свешти* Никола и др. Во народните умотворби, особено во песните, се сретнуваат остатоци од слож. прид. промена и во косите падежи. Пр.: *Срадна мајка на слепаго сина*. — *Служил Марко свешто* Илија (Караџић I, 101). — *Нико купи аловна шамија*, а *Никола злайне*го прстена. — *Распашете го старе*го кума, *опашете го младе*го кума.

Г. Броеви

Прости броеви: *еден* (*една*, *едно*), *два* - *две*, *три*, *четири*, *пет*, *шес*, *седум*, *осум*, *девет*, *десет*, *идинајесет*... *двајесет*, *тријесет*... *деведесет*, *сто*, *двесте*, *триста*, *четиристотини*... *илјада*.

Редни броеви: *прв* (*прва*, *прво*), *други*, *треќи*, *четврти*, *пети*, *шести*... *девети*, *десети*, *идинајесети*, *дванајесети*... *двајесети*, *тријесети*, *четиријесети*, *педесети*... Членувани: *првиош* - *прваша* - *првошо* - *првише*, *другиош*, *треќиош* итн.

Формата *вшор* (*вшора*, *вшоро*) ретко се слуша. и тоа само кај постарите луѓе (*фшор* - а - о, - и). Во некои села (Дебреште, Брод, Латово) покрај други и *фшор* се употребува и формата *двеќи*, образуванa секако според *треќи*: Тије се *двеќи* братучеди. Оваа форма (*двеќи*) е позната и во други наши говори: теквешкиот, мориовскиот и во скопските говори.

Се употребуваат формите: *обаша*, *обеше*, *обајцаша*: Дојдоа *обајцаша*. И дстараа тоарени *обаша* коња. И видоф дејчиките Љубеј *обеше* ко се враќаа од нива. Исто и - *дваш*: Лебот го замесиф *на дваш* (< *дважд*), а во Грапа и во Дебреште - *триш*, *двайашиш*, *тријашиш*, *петашиш*.

Остатоци од деклинацијата наоѓаме само кај броевите еден и други: дат. едному, другему, ген. - ак. едного, другеґо.

Д. Член

Члеґот е од три вида: на - оф (- ва, - во), - он (- на, - но), - ош (- ша, - шо); мн. - ве, - ва; - не, - на; - ше, - ша. Пр.: градоф, градон, градош - градоје, градоје, градоје; кукава (кукаа - со загубено в), кукана, кукаша - кукиве (кукие), кукине, кукише; селово (селоо), селоно, селошо - селаво (селаа), селана, селаша.

Во нашиов говор често се употребуваат членски форми на - он (- на, - ко, - не, - на) за познати предмети. На пример: Ја стојеф кај шрлоно Јончео ко статоне, и туку што се сфртоф, ко глеа — гори сшогон Манајлеф. Беше удрила рофјата во него. — Бугарите се бранеа от чколо, а нашите напагаа едни откај рекана, а едни озгора откај Дабон изгорен. — Четата наша беше на Песјо Брце, а Будим со негоата слаґаше накај шругана под Мажујчиште. — Сите овие ни се познати и во раскажувањето ги даваме така како да ги гледаме.

Г. Глаголи

Конјугација. — Во овој говор се пазат, главно, сите три глаголски групи.

А — група: бара - аш, бегаш, викаш, влаґаш, имаш, макаш, ораш, шукаш, збираш, зайираш; шрейина - аш, смешинаш; бендисаш, зайшисаш, шрикосаш; даваш, мааш, шознааш, шрошшеаш, векеаш, грешеаш, срекеаш, секеаш, одеаш, скориваш.

Е — група: 1. а) баа - јеш, знајеш, шакајеш, шрајеш, чмајеш; б) веја - вејеш, грејеш, жнејеш, сејеш, шлејеш; в) блуа - јеш, дујеш, шцујеш, шрујеш; кажујеш, наричујеш, кушујеш; г) врија - јеш, вијеш, гнијеш, кријеш, мијеш, ријеш, сијеш, шијеш.

2. боднеш, викнеш, грабнеш, сирнеш, каснеш, паднеш, седнеш, шргнеш;

3. кажа - еш, врзеш, којеш, нижеш, снојеш, береш, дереш, шереш;

4. дошреш, зовреш, навреш, насреш, обереш, шпросреш, умреш;

5. можа - еш, шечеш, ошечеш, облечеш, речеш, сечеш, слечеш, шечеш, шолчеш; дајеш, идеш, јадеш, крадеш, шредеш; мешеш, шлейшеш, расшеш, срешеш; везеш, гризеш, земеш, молзеш.

И — група: бича - иш, вршиш, вариш, гошвиш, газиш, дробиш, куиш, држиш, лежиш, мижиш; видиш, седиш; гориш, свршиш.

Кај глаголите што завршуваат во општиот глаголски дел на - о, и во наставката се редуцира во ј (во позицијата

зад вокал): *броа - бројш* (< *броиш*), *гнојш*, *дојш*, *кројш*, *појш*, *сџојш*.

Во селските говори јужно од линијата Модриште — Грешница *е* - група се пази само кај глаголите што гл. основа им завршува на вокал (в. т. 1): *зна - јеш*, *жнејеш*, *блужеш*, *кујујеш*, *шијеш*, а сите други глаголи од таа група минале во *и* - група: *падниш*, *седниш*, *викниш* (Модриште), *кажиш*, *бериш* (Брод), *можиш*, *сечиш*, *растџиш* (Сланско), *нижџиш*, *се каниш*, *џлачиш* (Вир, Девич).

Во дебрешкиот говор *е* - група се загубила напoлно. Глаголите што завршуваат на - *и* и - *у* во општиот глаг. дел (од типот *мијам*, *блујам*) минале во *а* - група: *вријам - вријаш*, *кријам - кријаш*, *шијам - шијаш*, *сџијам - сџијаш*, *блујам - блујаш*, *обујам - обујаш - обујаме*, *кујуам - кујуаш*, *нарачуам - нарачуаш*, а сите други глаголи од оваа група минале во *и* - група: *касниш*, *падниш*, *прејниш*, *дојриш*, *слезиш*, *речиш*, *џечиш*, *џасиш*, *мелиш*. Во овој поглед дебрешкиот говор се влијаел од прилепскиот каде што *е* - група исто така се загубила напoлно.

Во Крапа се употребуваат наспоредни форми: *мијам - мијаш* и *мијеш*, *џијам - џијаш* и *џијеш*, *блујам - блујаш* и *блујеш* и сл., но — *кажиш*, *џукниш*, *везиш* итн.

Во говорот на с. Тажево меѓу глаголите од *е* -, *и* - гр. е постигнат компромис така, што во еднина (2 и 3 л.) основите се израмниле спрема глагол. од *и* - група, а во множина (1 и 2 л.) спрема глаголите од *е* - гр.:

носа: сеча
носиш: сечиш
носиш: сечиш
носе ме: сече ме
носе те: сече те
носа ти: сеча ти

Сегашно време. — Еднина. 1 лице: *бера*, *сида*, *џраша*; *града*, *работџа*, *реда*; *јада*, *џрија*, *чуја*. Во Г. П. само глаголот *имам* редовно завршува на - *м*; кај младата генерација - *м* може да се чуе и кај другите глаголи. Во Волче се употребуваат наспоредни форми со - *м* и без *м*: *зна* и *знам*, *кажа* и *кажам*, *ода* и *одам*. Во Д. П. - *м* се загубило и во *имам*.

Во Крапа и Дебреште 1 л. редовно завршува на - *м*: *џеам*, *кроам*, *знам*, *вела м*, *мера м*, *игра м*.

2 л. - *ш*: *бараш*, *сидаш*, *џрашаш*; *редиш*, *јадеш*, *џријеш*, *чујеш*.

3 л. - *ш*: *бараш*, *сидаш*, *џрашаш*; *работџиш*, *редиш*, *јадеи*, *џрајеи*.

Наставката - *ш* се пази на сета оваа јазична територија и кај сите глаголски групи. Во Дебреште и Крапа - *ш* се слуша и кај помошниот глагол *сум - јеи*.

Множина. 1 л. - ме: бараме, играме, земаме; носиме, косиме, работиме, влечеме, переме, шкаеме, сејеме.

2 л. - ште: бараште, викаште, играште; носисте, косисте; беристе, шпраисте.

3 л. - аш: викааш, рикааш, земааш, перааш; носаш косаш, редаш, работаш; бераш, пераш, жнејаш, сејаш, шкааш, обуаш, кујуаш, пијаш. (Кај глаголите од е - и - група наставката - аш се додава на глагол. основа).

Кај глаголите од е - група што во општиот глаголски дел завршуваат на - а (зна - јеш, шка - јеш) и кај глаголите од а - група во 3 л. мн. настанала контракција на двете а, та се добило аа: знаааш, шпрааш, шкааш; имааш земааш барааш.

Во говорот на дебрешките муслимани по аналогича според овие глаголи во 3 л. мн. продолжено а (аа) се изговара и кај глаголите од и - група (и оние од поранешната е - група): велааш, вршааш, носаш, одааш, предааш, свирааш.

Примери:

Растеш

крева	креваш	креваш	креваме	креваште	кревааш
ида	идеш	идеш	идеме	идеште	идаш
коа	којеш	којеш	којеме	којеште	коаш
жнеја	жнејеш	жнејеш	жнејеме	жнејеште	жнејаш
шија	шијеш	шијеш	шијеме	шијеште	шијаш
кажуа	кажујеш	кажујеш	кажујеме	кажујеште	кажуаш
викна	викнеш	викнеш	викнеме	викнеште	викнаш
носа	носиш	носиш	носиме	носите	носаш
броа	бројш	бројш	бројме	бројите	броаш

Брод

крева	креваш	креваш	ИТН.
ида	идиш	идиш	
коа	којш	којш	
жнеја	жнејеш	жнејеш	
шија	шијеш	шијеш	
кажуа	кажујеш	кажујеш	
викна	викниш	викниш	
носа	носиш	носиш	
броа	бројш	бројш	

Тажево

крева	креваш	креваш	креваме	креваште	кревааш
ида	идиш	идиш	идеме	идеште	идаш
носа	носиш	носиш	носеме	носите	носаш
бера	бириш	бириш	береме	беристе	бераш
викна	викниш	викниш	викнеме	викнеште	викнаш
кажуа	кажујеш	кажујеш	кажујеме	кажујеште	кажуаш
пија	пијеш	пијеш	пијеме	пијеште	пијаш

Дебреште

кревам	креваш	креваџ	креваме	креваџе	кревааџ
идам	идиш	идиџ	идиме	идиџе	идааџ
берам	бериш	бериџ	бериме	бериџе	берааџ
викнам	викниш	викниџ	викниме	викниџе	викнааџ
кажуам	кажуаш	кажуаџ	кажуаме	кажуаџе	кажуааџ
џијам	џијаш	џијаџ	џијаме	џијаџе	џијааџ
сноам	снојш	снојџ	снојме	снојџе	сноааџ

Помошни глаголи. Сум: су, си, је, сме - сне, сџе - све (сфе), се. Дебреште и Крапа: сум, си, је - јеџ, сме - сне, сџе, се - сеџ.

Формата *сне* во 1 л. мн. се употребува во оние говори каде што се употребува заменската форма *није*, откаде што е и пренесено *н* (м. - м).¹⁾ Формата *све - сфе* се употребува во горнопоречките села. И овде *в* (ф) е дојдено од зам. форма *вије*: *вије сџе - вије све - вије сфе*.

Од стсл. глагол *хџџџи* (*хоџџи*) се запазила само формата *ке* која служи за образување на идно време. Во Сланско и Дреново покрај оваа форма (*ке*) се употребува и *ка*, која што е карактеристична за мијачките говори. Овде таа можела да дојде од соседните крушевски села населени со Мијаци.

Негативната форма: *неку - нека* (Дебреште: *некум*, Крапа: *нејкум*), *некеш*, *некеџ*, *некеме*, *некеџе*, *некаџ* (Д. *некиџ*; *некааџ*).

Како помошен глагол се употребува и глаголот *имам* кој оди по *а* - група.

Зайоведен начин. — Во Дебреште и во најсеверните поречки села (Волче, Битово, Растеш, Заград и Ботунце) во 2 л. мн. императив има наставка - *џе* кај глаголите *е - /и* - група: *бериџе*, *вариџе*, *земиџе*, *молзиџе*, *носиџе*, *седиџе* итн. Во другите села зап. начин се образува како во литературниот јазик: глаголите од *а* - група во 2 л. едн. завршуваат на - *ј*, во 2 л. мн. на - *јџе*: *бегај - бегајџе*, *џерај - џерајџе*; глаголите од *е - /и* - група завршуваат на - *и* и - *џе* (кои се додаваат на општиот глаголски дел): *земи - земџе*, *речи - речеџе*, *фаџи - фаџеџе*, *касни - каснеџе*, *рани - ранџе*.

Кај глаголите што завршуваат на вокал во општиот гл. дел, *и > ј*, та имаме - *ј*, - *јџе*: *знај - знајџе*, *џеј - џејџе*, *блуј - блујџе* (поретко и *блеџе*), *број - бројџе*.

Глаголите на - *ијам* (*сџијам*, *вријам*) во 2 л. едн. имаат гола глаголска основа (- *ј* не се изговара): *џи*, *скри се*, *наџи се*, *изми се*, *соџи ми* го фустанот. Во 2 л. мн. тие глаголи имаат две форми: *џиџе* и *џијеџе*, *скриџе се* и *скријеџе се*, *сџиџе* и *сџијеџе*, *измиџе се* и *измијеџе се*. Две форми имаат

¹⁾ A. Mazon, Contes slaves, 47.

и глаголите на -уа(м): *блужѣ и блужѣше, шружѣ и шружѣше; кажужѣ и кажужѣше, кужужѣ и кужужѣше, ѡрачужѣ и ѡрачужѣше, сѣанужѣ и сѣанужѣше* (последнава се употребува поретко).

Таму каде што овие два типа глаголи (на -ијам и -уам) минале во а - група, заповеден начин образуваат од новата основа: *зборуај - зборуајше; мијај се - мијајше се, сѣијај - сѣијајше*.

Наставката -и понекојпат отпаѓа кај глаголот држам (држа): *дриш - дришѣ, покрај - држи, држѣше (држишѣ)*.

Негативна форма: *не оди, не земај и описно со немој: немој да ојш, немој да земаш*.

Минашо одредено свршено време (аорисѣ). — Се образува од аорисната основа со следните наставки:

Едн. 1 л. ф (в): *ѡзнаф, искаф (исѣкаф); извеаф, ожнеаф, ожнаф, с' огреаф, ѡсеаф; никнаф, шргнаф, сѣанаф, ѡаднаф, кажаф; врзаф, нанижаф, основаф, исѣраф, одраф, заклаф, ѡслаф; доѡреф, зовреф, ѡровреф; надуф, с' оѣруф, чуф; се најиѣф, с' измиѣф, се скриѣф; овриѣф, најолниѣф, научиѣф; најѣрајѣ (< најѣравиѣ), удајѣф, суѣрајѣ, осѣајѣ, извајѣф итн*.

Глаголите кај кои аорисната основа завршува на консонант во 1 л. имаат наставка -оф (-ов): *рекоф, с' облекоф, ѡреекоф, оѣекоф, слегоф, осригоф, влегоф, дојдоф, најдоф, ѡјдоф, обидоф, среѣоф, сѣлеѣоф, ѡмолзоф, навезоф, и др*.

Глаголите од типот *броам, кроам, доам* и сл. во 1 л. имаат две форми: *изброаф и избројѣф, наѡаф и наѡјѣф, скроаф и скројѣф, најѡаф и најѡјѣф, ѡсѣаф и ѡсѣѡјѣф*.

Двојни форми имаат и некои други глаголи, на пр.: *се разболеф и се разболиѣф, изгореф и изгориѣф, сврѣоф - сврѣиѣф - сврѣѣф*.

2 и 3 л.: *ѡзна, ожнеа, чу, скри, сѣана, исѣра, ѡсла, скочи, рече*.

Мн. 1 л. - *фне, -офне, -фме, -офме* (-вне, -овне, -вме, -овме): *чуфне, с' обуфне, с' измиѣфне, виѣнафне, рекофне, најѣрајѣфне, најѡјѣфне - најѡафне, основафне* и сл.

На онаа територија каде што се употребува множ. форма од личната замена -ије, се употребуваат и аорисните форми со наставката -*фне* (-вне), олн. -*офне* (-овне). Во сев. поречки села каде што се употребува зам. форма *мије*, со -*фне* (-офне), и со -*фмз* (-офме).

2 л. - *фѣше* (-вѣше), -*офѣше* (-овѣше): *зедофѣше - зедовѣше, чуфѣше - чувѣше, сѣѡриѣфѣше, кинисаѣфѣше, кужѣфѣше*.

3 л. - а (-оа): *кренѡа, виѣнѡа, кажаѡа, се најѣија, сѣѡрија, исѣѣурија, с' омрсѣја, ѡбелѣа, занемеа ослеѣа; се наѡа, с' оѡѡа; реѡа, дојѡа, слегѡа, среѣѡа, навезѡа; исѣѣјаѡа, ѡсејаѡа, се ѡсѣмејаѡа, извѣѣрејаѡа*.

Формите *минаје, чинеје*: „Синоќ седмина минаје, за тебе лаф си чинеје“ (Мелодије, с. 111) — во овој говор не се употребуваат.

Во говорот на дебreshките муслимани аорисната форма се образува поинаку. Сите глаголи што завршуваат на -ив во литературниот јазик (1 л. ед.), во Дебреште завршуваат на -ев (-еф). На пр.: *се гостеф, се качеф* на томофил, му *зайалеф* оган да се грејт; *се врашеф, ј' окосеф* ливадата, *убоо* се *намесшеф*, *се научеф, фрлеф, го сфареф* јајцето, *се пресе-леф* в град.

Во 1 л. завршуваат на -еф и некои глаголи што аорисната основа им завршува на консонант (во литературниот јазик завршуваат на -ов): *го исечеф* лебот, *се соблечеф*, *го слезеф* детето от кола, *донесеф, украдеф, је испресеф* фчера боболкана, *поседеф, видеф* итн. Исто и: *ј' обереф* пченката, *је испереф* кошулата, *је заколеф* кокошката. Но: *рекоф, клагоф, влегоф* (и *влезеф*), *дојдоф* и *дојдеф*.

2 и 3 л.: *оврше, сработе, се враше*, колку пари *го кује* житото? *се роде* дете, *го пофале* и сл.

Мн. 1 л. Фчера и *осрижефме* офците; *овришефме*, *се качефме*.

2 л. *Го разбудефше* детено.

3. л. *Бајрамофци* *заколеа* јагне; *се соблечеа, фрлеа* с камен.

Наставките -еф, -ефме можеле да дојдат по аналогича според истите форми во конструкцијата со *ке*: *ке видеф, ке фрлеф, ке фрлефме, ке кујеф - ке кујефме, ке фашеф - ке фашефме*. Но исто така можеле да помогнат и имперфектните форми на -еф (-ев). И од 1 л. -е после се пренесло на 2 и 3 л. еднина.

Кај глаголите од типот *пеам, веам, сеам, смеам* во аорист имаме: *посејф - посејфме, исјејф* песна, *г' одвејф* купот (жито), *се насмејф*.

Кај глаголите од типот *мијам, сијам* и сл. и кај *дујам, плујам, шурујам* аорист се образува од новата основа и гласи: *с' измијаф, с' измија, с' измија - с' измијафме, с' изшијафше, с' измијаа; с' изблујаф, с' изблуја - с' изблујафме, с' изблујафше, с' изблујаа*.

Глаголите од типот *дразнам - дразниш, мазнам, блазнам, оженам* и др. (општиот глаг. дел завршува на -н. Во лит. јазик тие глаголи се од и - група, и во 1 л. аорист завршуваат на -ив.) во аорист завршуваат на -аф, -афме, -афше: *И здразнаф* офците; *го испољнафме* планот; и *наранаф* во-лојте; *се променаф, се збунаф, се сиемна, се мена* времето, *се раздена, го поканаф* на свадба, *се оженаф* (се ожена, се *оженафме, се оженафше, се ожзнаа*). Вакви форми (необични

за литературниот јазик) се познати и во некои западни наши говори. В. Галички дијалекат, с. 244; Зборник—Шапкарев, кн. IX, с. 479. Такви форми јас имам слушано во Струшко. И овие форми се образувани по аналогија. Сме имале ваква наспоредност: сег. време — *викнам, викниш, викниш̃*; *мена̃м, мениш, мениш̃*; аорист — *викнаф, викна, викнаф.ме* итн., и според нив — *менаф, мена, менаф.ме*.

Аорист од помошниот глагол сум гласи: *биф, би, би, бифне, бифше, бија*. Фчера *биф* воденица. *Бифне* некни на пазар. — Оваа форма се употребува само во селата Дреново, Сланско и Латово.

Минаш̃о одредено несвршено време (имперфект̃).

<i>ораф</i>	<i>ораше</i>	<i>ораше</i>	<i>орафне</i>	<i>орафше</i>	<i>ораа</i>
<i>знајеф</i>	<i>знајеше</i>	<i>знајеше</i>	<i>знајефне</i>	<i>знајефше</i>	<i>знајеа</i>
<i>џијеф</i>	<i>џијеше</i>	<i>џијеше</i>	<i>џијефне</i>	<i>џијефше</i>	<i>џијеа</i>
<i>куџујеф</i>	<i>куџујеше</i>	<i>куџујеше</i>	<i>куџујефне</i>	<i>куџујефше</i>	<i>куџујеа</i>
<i>носеф</i>	<i>носеше</i>	<i>носеше</i>	<i>носефне</i>	<i>носефше</i>	<i>носеја</i>
<i>бројеф</i>	<i>бројеше</i>	<i>бројеше</i>	<i>бројефне</i>	<i>бројефше</i>	<i>бројеа</i>

Во Дебреште во 2 и 3 лице едн. кај глаголите од *е* - и *и* - група имаме наставка - *ише*: *седише, мерише, носише, идише, се каџише, свейише, држише* и сл. Наставката - *ише* е позната и во други наши говори, на пример во долновардарските,¹ и се објаснува *и < е* со редукција. Меѓутоа, во нашиов говор, кој не знае за редукција на вокалите, треба да бараме друго објаснение. Веројатно ова *и* во -*ише* се должи на аналогија. Кај глаголите од *а* - гр. имаме: сег. време - *имаш, имаш̃*; имперфект - *имаше, имаше*. Кај глаг. од *е* - и *и* - гр. сег. вр. - *носиш, носиш̃; бериш, бериш̃; колиш, колиш̃, знајш, знајш̃*. Според тие форми и: *носише, берише, колише; знајше*.

Примери: *градеф, градише, градише, градефме, градефше, градеја; мрзнеф, мрзнише; мелеф, мелише; носеф, носише; сџојф, сџојше (< сџоише)*.

Глаголите на - *ијам* и - *ујам* (*мијам, блујам*) во имперфект имаат форми: *мијаф, мијаше, мијаше, мијафме, мијафше, мијаа; блујаф, блујаше, блујаше, блујафме, блујафше, блујаа*.

Глаголски прилог. — Глаголскиот прилог свршува на - *ке*: *имаке, викаке, креваке, бричке, носеке, газеке, држеке, знајеке, џејеке, блујеке - блуаке, џијеке, сџијеке, денеке, нижеке, влечеке*. Во некои горнопоречки села можат да се чујат и форми на - *ку*: *одеку, коџаку* (Растеш); *Денеку* шума си го загинаф љулето (Битово). Крапа и Дебреште: *кажуакум, жнијакум, ви-какум, џлачејкум, носејкум*.

¹) Ст. Романски, Долновардарскиот говор, Македонски преглед, VIII, (1932), с. 139.

Глаголски придавки

а) *Активна глаголска придавка*. — Се образува со наставките - л, - ла, - ло во еднина, - ле во множина (за сите три рода). Тие наставки се додаваат на аорисната основа и кај свршените и кај несвршените глаголи. Пр.: *знал, ѓознал; ѓејал, вејал, грејал, се смејал, зрејал - узрејал; блуал, обул, чул, ошрул; ѓил, исѓил, крил, добил; ѓаднал, викнал, мрднал, ѓрејнал; кажал, врзал, сноал, брал, набрал, драл, одрал, ѓрал, исѓрал; доѓрел, зоврел, обсрел; фажил, куѓил, молил, носил, ронил; викал, чекал*.

Глаголите од типот *броам, кроам* имаат две форми: *броал* и *бројл*, *згоал - згојл*, *освоал - освојл*, *надоал - надојл*.

Глаголите кај кои аорисната основа завршува на согласка, во гл. прид. завршуваат на - ол: *рекол, можол, сригол, слегол, ѓомогол, доѓекол, облекол, влегол, довлекол, ѓекол*.

Глаголите *јадам, ѓлешам, крадам* и други од овој тип имаат форми: *ѓлел, јал, крал*; од *расѓам, ѓресам, идам, ѓојдам, дојдам, зајдам, најдам, обидам, земам, кладам, одведам, наведам* — *расол, ѓресол, ишол, ѓошол, дошол, нашол, обишол, зел, клал, одвел, навел*.

Во Дебреште пак активната глаголска придавка и од свршените и од несвршените глаголи се образува од имперфектната основа: *можел, сечел, ѓресечел, ѓечел, оѓечел, фрлел, сѓорел, веѓел, ѓросѓел, носел - однесел, се враѓел, скроел, знаел, се угаснел огнот, ј' оберел црешната, дерел - одерел, ѓлешел, јадел* итн.

Од *мијам, ѓијам* - *се мијал, ѓијал, сѓијал, кријал*; од *кажуам, куѓуам* - *кажуал, куѓуал*; од *дујам, ѓлујам* - *дујал, ѓлујал*; од *ѓеам, сеам, греам* - *ѓејл, сејл, грејл*; од *наранам, збунам, сѓемнам, оженам* - *наранал, се збунал, оженал, се сѓемнало*; од *видам* - *вишол*.

б) *Пасивна глаголска придавка*. — *земен, земена, земено - земени*; *удрен, а, о - и*; *носен, а, о - и*. Глаголите што им завршува општиот гл. дел на вокал пас. придавка образуваат со наставките: - ен, - ена, - ено, - ени; *обуен, а, о - и*; *надуен, а, о - и*; *измиен, соѓиен, избројен*. Со - ен, - ена... пас. гл. придавка се образува и кај глаголите што завршуваат во аорист на - ив и на - ов: *фрлен, удрен, бричен, варен, косен, дробен; ѓечен - исѓечен, ѓресечен, донесен, најден, украден*.

Глаголите што имаат во основата - и, пас. гл. пр. образуваат со - ѓѓ, - ѓѓа, - ѓѓо, - ѓѓи; - еѓ, - еѓа, - еѓо, - еѓи: *ѓаднаѓ, седнаѓ, урнаѓ, вакнаѓ, ѓроколнаѓ, зденаѓ, искинаѓ; менеѓ, женеѓ, ѓроменеѓ, исѓолнеѓ*.

Дебреште: *ослабен, умрен, врзан; одерен, исѓерен* (тутунот је оберен), *ѓосѓелен* (*ѓосѓелено* јет со слама); *измијан, оѓрујан; оженаѓ, ѓоканаѓ, ѓроменаѓ*.

Сложени глаголски форми

Минаџо неоџределено време (свршено и несвршено).— Се образува и од свршени и од несвршени глаголи. Су(м) бил (рабоџил, носил, учил), си бил (рабоџил, носил, учил), бил (рабоџил, учил, носил) - сме (сне) биле (рабоџиле, носиле, училе), сџе (све) биле (училе, носиле, рабоџиле), биле (училе, носиле, рабоџиле).

Одамна минаџо време. — а) беф рабоџил (земал, џрајл, сџанал), (џи) беше рабоџил (земал, сџанал), (џој) беше рабоџил (земал, сџанал), бефне рабоџиле (зеле, сџанале), бефџе рабоџиле (зеле, сџанале), беја рабоџиле (земале, зеле, сџанале). б) Чести се формите со беше+џерфекџ: беше су(м) рабоџил, (џи) беше си рабоџил, беше рабоџил - беше сме (сне) рабоџиле, беше сџе (сфе) рабоџиле, беше рабоџиле.

Минатоста се искажува и со конструкциите:

а) Имам+џасивнаџа глаголска џридавка во среден род (и од џреодниџе и од неџреодниџе глаголи). Глаголот имам, кој се употребува овде како помошен, може да се употреби во разни времениџа. 1. Во презент: имам (имаш, имаш, имаме, имаше, имааш) рабоџено (носено, седено, речено, дојдено, сџијено); 2. имаф (имаше, имафне) рабоџено (носено, речено); 3. су(м) имал рабоџено (носено, речено); 4. беше су(м) имал рабоџено; 5. ќе имам (имаф, сум имал) рабоџено (носено, речено).

б) Сум+џасивнаџа глаголска џридавка (со акџивно значење) и од џреодниџе и неџреодниџе глаголи.

Су(м) вечеран (дојден, кинисаџ), вечерани (кинисаџи) сме - сне, џија се вечерани (кинисаџи, дојдени); беф вечеран (кинисаџ, дојден); су бил вечеран (кинисаџ, дојден); беше су бил кинисаџ; ќе биде(м) вечеран (дојден); ќе беф вечеран (кинисаџ); ќе су(м) бил вечеран (дојден).

Идно време. — Сложената форма на идно време се образува со ќе (во некои села ќе, в. стр. 46) + сег. време: ќе рабоџа(м), уча(м), носа(м), ќе рабоџиш (учиш, носиш), ќе рабоџиџ (учиџ, носиџ), ќе рабоџиме (учиме, носиме), ќе рабоџиџе (учиџе, носиџе), ќе рабоџаџ (учаџ, носаџ).

Поџенцијал. — Би сакал да пројда докај грат, па нема т сошто, празен не се ојт. Би ојле да сакаме. А вије, али би ојле? — Оваа форма најчесто се употребува во клетви: да би умрел, да би цркнал, да би џе немало, да би не дошол итн. Самостојно: Да би ојл, зашто не си отишол! Би го зел (да би го зел), што си чекал!

Ќе+минаџо време.

1. ќе+имџерфекџ: ќе џијеф (знаеф, кинеф, сечеф, ораф), ќе џијеше итн., ќе џијефне, ќе џијефџе, ќе џијеа.

2. *ќе + ѿерфектѿ*: *ќе* су рекол (носил, ѿрал, млел, ѿоал), *ќе* си рекол, *ќе* рекол, *ќе* сме - сне рекле, *ќе* сѿше - све рекле, *ќе* рекле.

3. *ќе + ѿлусквामѿерфектѿ*: *ќе* беше су рекол, *ќе* беше рекол, *ќе* беше рекле итн.

4. *ќе + ѿасив. конструкција*: Еј, Деницата *ќе* беше бајѓи излезена, кога *ќе* тргаа аргатите. Така се работило.

Формите со *ќе* во овој говор се доста чести, особено првите две, и се употребуваат најчесто во вакви случаи:

1. Самостојно се употребуваат кога изразуваме некаква сомнение или несигурност; на пример: А, тија *ќе* ти ојле но работа! Па тој *ќе* рабоѿил, легач. *Ќе* зел, санки је вистина!

2. Нешто што можело да се стори, но не се сторило: Луѓе, *ќе* су загинал! За малку *ќе* ѿаднеф. Ама за малку *ќе* ми заминеше возот.

3. Самостојно се употребува и во вакви реченици: а) Море, утре *ќ'* имало митинг ф Самокоф! Остај се, *ќе* с' ојло на патон. б) *Ќе* ми земеше тутун, па скрши глата, го нема. Божем *ќ'* ојефне на снопје заједно, па се сневиде. в) Што да ида и ја, ете тој *ќе* го донесол.

4. Во раскажувањето овие форми се употребуваат за искажување дејство што се повторувало: Татко ми одеше секоа година на гурбет; на пролет *ќе* си дојеше, летото поработи дома, и после пак *ќе* си заминеше. — Тешка година беше, се немаше; само еднаш во денот *ќе* јадефне, некојпат само пченка варена.

5. Од зависните реченици *ќе* - кон. најчесто се употребува во условните, временските и исказните.

а) Во условните реченици формите со *ќе* можат да се наоѓаат и во уводната реченица и во завршницата: Да не заврнеш, *ќе* да ѿојеф на дрва. *Ќе* го ѿведеф и него да беф знал. *Ќе* земефне ѿроа сирење, па не ми се згодија на часот пари.

б) Во временски: *Шѿом* *ќе* дојеше доцна, ја знајеф што је работава. Многу се плашеф от колциите, и кога *ќе* ѿоми-неја кај ѿрлоно наше, ја шумката, да те не вида.

в) Исказни: Ми рече, *ќе* му исѿраѿиле колеѿ. Велеја *ќе* дошол. *Ќе* имало баскан, велеја, али је вистина али лага.

Е. Предлози: без, в - во, до, за, заѿ - зад, зарај - зерај, заради, кај, крај, кон, меѓу, месѿо, намесѿо, на, наѿ - над, низ - нис, накај, насреѿ - насред, насреде, окулу, оѿ - од, освен - осим (оцим), ѿо, ѿоѿ - ѿод, ѿоради, ѿреѿ - ѿред, ѿокрај, ѿреку, с - со, среѿ - сред, среде, сѿоред, сѿрема, сѿроѿи (сѿроку — Битово), у; уз - ус, изучи - изочи, више (последниов само во Г. П.). За значењето на последниве види на стр. 53.

Предлогот *кон* сум го слушал само во Латово; во другите поречки села не се употребува.

Ж. Прилози. – Од прилозите ќе спомнам само неколку по-карактеристични: *ваке, шаке, горе, доле, удоле* (Г. П.), *вака, шака, горе, долу, удулу* (Д. П.), *одаде, одаваде, ошаде, оданаде, шука* (*шује, ошује, дошује, шујека* – Растеш, Еџлче), *вамо, шамо, онамо, зашши, заошто, сефше, исрвин, шроа, мошне, фчас, часош, начас, оцрвин, диш, ачик* (двава последни се турски), *сакки, шопрва, скраја, шрчаница, караница, виканица, вудве, вушри, вучешри, надваш, наеднаш, двојно, шројно, чешворно, свекаде, свегде, свекојаш, когагодер, итн.*

З. Сврзници: *а, али - али, ама, ами, ако, ако да, било да - било да, да, дали, дури, дур, де - де, дишми, дури да, едно, ем - ем, за, за да, зашшо, зашоа, задека, заре - зере, значи, ја - ја, и, и - и, иако, или, или - или, кој, кога, какоф, каде шшо, како шшо, кај шшо, колку - шолку, кога да, лели, макар, ни - ни, ниши - ниши, нишо - нишо, оши, ош како, одошшо, ош кога, па, пак, а пак, пред да, само да, само шшо, ша, ше, шу - шу, шака, шака шшо, шики, шуку шшо, шолку шшо, чунки, шшо, шшошуку, шшом, не само - шуку и.*

ДОДАТОК

1) Предлозите: *више, уз, изучи - изочи, у, с - со, в - во.* —

Предлогот *више* (* *vyсъ* — Miklošich, Vergleichende Syntax, 253 - 54), како што беше и порано спомнато, е ограничен само на неколку горнопоречки села (северно од Бенче, Звечан, Косово). Има исто значење што и предлогот *над*. На пр.: И накачи офците *више* пат. *Више* нас поминаа еропланите. Стојеше *више* кука.

Изучи и *изочи* имаат исто значење = спроти (временско значење): Дојде *изучи* Велигден. *Изучи* Василица го профрлија (= ранија) Љаца.

у (= кај): Али је *у шебе* српот? Клучојте се *у мајка*. Рукото невестинско беше *у Шаркофци* (Здуње). *Убаф у мајка!* Исп. *ву мене, ву шебе, ву него, ву неја, ву нас, ву вас, ву ним.* (Контаминација на *во* и *у*).

уз (*ус*). — Значи место, како и предлогот покрај: Поминаа *ус кука*. *Ус* само него заминаа. Се смулна *уз дирегон* и фати пустина.

во, в. — Стариот предлог *въ* се употребува во две форми - *во, в* (*ф* пред беззвучна согласка). За употребата на тие две форми види Б. Конески, Предлогот *в - во*, Македонски јазик I₃ (1950), с. 51—59.

Овој предлог често се испушта пред имиња на места,

на пр.: *Ф* четврток *к'ода* *Прилей*. Беф *Кичаа*. Али *к'ојт* некој *Дебрешиџе*? Али беше *Биџола*?

Предлогот *во* се испушта особено кога именката пред која стои тој почнува со *в* или *ф*: *Живеја Велес*. *К'ода Вир*. Детето ми је воњик *Валандоо*. Беф *воденица*.

сџ. — Во две форми се јавува и предлогот *сџ* — *со*, *с* (з пред звучна согласка). Формата *с* се употребува само пред нечленувани именки (освен кога тие почнуваат со *с*) употребени прилошки. Пр.: *Гојдарот отиде з гоједа*. *Денеска с кози к'ојт Дане (с офци, с-волој, з биоли)*. Во *Дебреште*: *Фрле с камен*. *Го вејме житото с макина*. *С вила је врламе сламата*. *С чекан го клепат каменот*. *Се набоцка с игла*. *Г'удре с нош (с шуйајнца, с кундак, с пушка)*. *Сулдурмата је потпрефме з дирек*. *З гаол да немаш работа*. *С рака се напијаф вода*. Во другите случаи се употребува *со*.

2. Негацијата *не* редовно стои непосредно пред глаголот што се менува. На пр.: *Го не видоф него*. *Го не зна каде је*. *Су не јал леп*. Е колку време имат како су го *не видел*? *Беше су не знал дотогај*. *Таја песна сме је не слушале*. *Како ќе су не знал*?

3. Посесивниот генитив се искажува најчесто со предлогот *од* + општата форма, како во другите западни говори. Али го видофте *кофчегот од невесџаџа*? *Донеси и алиштата оџи шаџка џи*!

Дебреште: *Што јет убаф тутунот од Баџалофци*. *Го видоф детето од Лубеџа*. *Рџ, стојише кај куќата оџи Сџасеџа*. Или: *Помина кај од Димка кујана* (кај от срика трлоно, кај од Смилаета племната) итн. Во вакви случаи во *Порече* ќе се употреби посвојна придавка: *Што је убаф шуйунон Баџалоски ... кујана Сџасеја, деџено Љубео*. *Стојеше кај гробон Сунин; кујана џаџкоа (срикаа, џеџиноа, вујкоа), шамијана макина*.

4. Во *Дебреште* наместо каузалниот сврзник *дека* (во лит. јазик) се употребува *џака*: *Не дојдоф џака беф зафатен*. *Го избркаф момокот џака не работише*. „*Добиф писмо од Дулета Баталоски от Скопје, и чинеф оти си ти тамо, џака имињата едно ви се*.“

5. *Дека* како декларативен сврзник во овој говор не се употребува, а место него — *оџи*. Ми рече *оџи* ќе дојет. *Осџтиф оџи* не ми может душичкава, туку ај да се крепа; туку се докрепило!

6. За прашања се употребува *али*: *Али к'ојш на пазар?* *Али го донесе житото од гумно?* *Али го зеде јажето?*

7. Придавките и некои придавски заменки (посвојните и каквотните) често стојат зад именката на која се односат: *Станаф и му извајф една офца моа*. *Зад мене имаше една јурија, како да ти реча, онака колку нивана Јанкоа*.

8. Ео Дебреште кај некои сложени глаголски форми глаголската придавка стои често пред помошниот глагол. На пр.: *Прајл беше кука, туку за кого. Којал беше бунар, ама вода не излегла. Како не ќе се поболит, јал беше сливи зелени.*

ЛИТЕРАТУРА:

- Новаковиќ С., Законски споменици, Београд 1912.
 Стојановиќ Љ., Записи и натписи, Београд 1902.
 И. Ивановъ, Български старини изъ Македония, II изд., София 1931.
 Кънчовъ, Македония — етнография и статистика, София 1900.
 Јовановиќ П., Порече, Насеља и порекло становништва, кн. 28, Београд 1935.
 Селищев, Македонские кодичи XVI—XVIII веков, София 1933.
 Белић А., Галички дијалекат, Српски дијалектолошки зборник, књига VII, Београд 1935.
 Облакъ В., Приносъ къмъ българската граматика, СбНУ XI, София 1894.
 Mazon A., Contes slaves de la Macedoine sud-occidentale, Paris 1923.
 Mazon A., Documents, contes et chansons slaves d' Albanie du sud, Paris 1936.
 Селищев, Полог и его болгарское население, София 1929.
 Другата литература е цитирана при излагањето на материјалот.

РЕЧНИК

а

- алашџиса*(м) — песот се алаштиса, не 'рват — се спитоми.
алк — нека се не смејет алкон со тебе — народон, светон.
аргач — заградено место со плот („цкари“ или леси) во кое се чува ситна стока.
аџајлија — еј, голем си атајлија — неразбран човек.
аџајлиф — немирен, неразбран.
аџлаа,
аџлајш — тепкам.

б

- бас, базје* — грутка земја зарастена со трева.
базда, иш — баздит, од смрдеја не се стојт — многу смрди, корне.
басер — еден вид планинско цвеќе; има лист сличен на лист од праз.
басерика — лист од басер.
се бара,
се бараш — оди негде барај се — лечи се.
баџиса, аш — не оди на бичење оти ќе батисаш — ќе про-паднеш.
башко вре-
шено — име на една речна риба. Главата ѝ е плосната; расте до 15 см.
беларка, и — специјална секира за белење бор.
беленчџа, и — деланка пресечена од бор што се бели.
бешлеме — дупла соа, служи за потпирање трупје што се бичат.
бикме — танко гајтанче во боја; се клава на женски везени кошули.
бичкижија — човек што бичи штици.
благаш — костен (дрво) што раѓа јадри и слатки ко-стење.
блазна, иш — дразнам.
бланџаф, аа,
оо — блантоо ми је млекото — не ми е вкусно; блуткаво.
бодле — дрвена направа за кревање воденички камен.
болче — мозолче, срупче.
бочило — дрвена алатка што служи за мазнење грнци и други земјени садови.
бош — работата ми је многу бош — несигурна; бош је удри браздата — накриво.
брек, брегој — брег на река; брежно место.
бруна, еш — ако ти се бруна — бувнам.

- бујак, ци — честак, честа шума.
 буклинка, и — семе (плод) од бука.
 бура, аш (Волче) барам.
 бура, и — фчера заврна дош и дотече бура — силна матна вода.
 буџур — ј' удри кобилата бутурот — болест кај коњи.
 буџурничаф — коњон је бутурничаф — болен од бутур.
- В**
 валега — дрвена направа, служи за ваѓање воденички камен кога се клепа. Обично е голема 40—50 см и краиштата ѝ се тупалести.
 валка, аш — се валкат маскана — се прпела; се валкат каменон — се тркала.
 валмо — оската на колото во валавица.
 васа, аш — младичине се васаат — се борат.
 веѓица — двете страни на платно се викаат веѓици (и-вица).
 векоџ — имаме векот брави — доста, многу, прилично.
 вир, вирој — длабоко место во река; и секое место кај што се збира вода се вика вир.
 висулка — пченка во кочани обесена да се суши.
 вишел, и — 1) длабоко место во река каде што се врти водата; 2) специјална справа за виткање шиници; 3) дрвена направа за врзување јажици.
 влазник, ци — еден вид високи скали; служат за качување на високи дрвја или друго место.
 влак, ој — 1) место кај што се влечат дрва; 2) неколку дрвја врзани заедно и се влечат.
 влапа(м), иш — сета куќана веќе се влапи — сета ја фати огнот, сета гори.
 Влафчиња — група ѕвезди (срп. Влашићи).
 водник — место кај што стојат стомни за вода.
 водоврика — влажна земја погодна за бавчи.
 водовричоо
 месџо — место што е стално под вода; влажно место.
 врзулец — јазол.
 врвица — тесен пат; по него може да помине човек пешак и ситна стока.
 врџленка — дупка извртена со сврдел.
 врфка, и — врвци.
 врфча(м) се — се врфчат овците — се редат една по една.
 врша, и — специјален кош за фаќање риби. Се плете од врбови прачки или од повит. Има два преплита. Местото низ кое влегуваат рибите се вика *инка*.

- Г**
- газало — плитко место во река кај што може да се гази, да се помине реката.
- галем — ти галем беше лани овде — изгледа, ми се чини, како да беше.
- галиба — галиба ми рече — ми се чини, изгледа, веројатно.
- галайшен — нечист.
- галайшен човек — човек што зборува непристојни зборови.
- галайша(м),иш — псујам.
- гансало — човек што многу полека, пипаво работи.
- гафче — светало, светалце со газија.
- глаа — глаа на река — извор на река.
- глиб — ситен речен нанос; мека земја крај река и човек штом ќе згазне тоне ногата; мочуриште.
- глибојна, глибоња — исто што и глиб.
- глибаф — глибаф леп — недокиснат и недопечен леб.
- глиш — грло.
- гомбел — вид коприви (што не боцкаат).
- голец, и — првите зрели костење што паѓаат (капат) од дрво се викаат голци.
- грагор — место грагорлио — чакал.
- гужејалка — венчанечка невестинска кошула во која невестата гувее.
- Д**
- даглиф — даглиф костен — костен што не е вкусен, несладок.
- дандал — кога викна, дандалот ми г' извај — ме истера од ум.
- данце — мало дно (од каца или буре).
- де — мавам де (при играње ашици) — слободно фрлам, мавам како што сакам, со движења, од разни положаи.
- деланка, делуйка — иверка.
- делми — в. дилми.
- дивјачка, и — црешна што раѓа ситни (диви) црешни.
- дилим, дилимче — парче.
- дилми — нели.
- диндале — женана се врзала диндале, што је не личит — шамијата ја врзала на врв на главата.
- дивина — волот го изела дивината — дивеч (волк, мечка).
- диндалес, ша — дотеран, измазнет.
- дијла, и — планинска страна; дипло на кошула.

- дипленица — невестана имат коџа дипленици — нова нео-
блечена кошула; здиплена кошула.
- добаа(м) — волон го добаат сеното — досига.
- догања(м) — ми догањат на татка му — личи, сличи.
- долба(м) — го долбат коритото — длаби.
- долинка, и — ниско место меѓу две рички.
- дрда, аш — штотуку дрдаш со тоа ножиште кога је тупо
— сечеш со нож што не сече, не е остар.
- дробак — ситна и честа шума.
- дрна, еш — ама ме дрна — зафркна.
- друшка — друшка од чоработ — пар, парушка; другачка.
- се дукца, аш — дејчено се дукцат дали да ојт, али да не ојт
— се решава, се колеба.
- е
- единак — 1) одинак је у мајка му — еден; 2) вол без
свој пар.
- емунка,
евмунка — мешунка.
- ж
- жемунка — лушпа од буклинка.
- з
- забрѓе — место зад брдо, зад рид.
- забел, и — ситна шума.
- забран — забранета шума да не се сече; секое забра-
нето место.
- загажлец — усечено место на воденички камен кај што
стои прплицата.
- загрешка — в. несекјаник.
- закатана, иш — времево се закатанило — се расипало и не
се поправа.
- зазабица — коњска болест.
- заорон — прва бразда, прво орање.
- заорка — дрвен клин што ги држи привоите на јарем.
- зайера, иш — запери је вратана—затвори ја на сурме (клепе).
- зайошегала,
иш — се налутиф и је запотегалиф сурџцата —
фрлам (срп. завитлати).
- зарешка — засечено место.
- збифта, аш — офцана збифтат — дише често.
- згорница — горно алиште.
- згорници — мали, танки плетенки; жените ги плетат над
уши.
- земалка — специјален нож за правење лажици.
- зимјак — зимна круша.
- с
- сиџа, аш — оди сипај, тебе па ништо — тргај мака, ра-
боти; *сиџај* по кална (снегон) — шлапај, цапај.

и

- игбал — мавам на игбал (при играње ашици) — на среќа.
 изеслиф — волон је изеслиф — сè јаде, не пребира.
 имела — несвестица; израсток (паразит) на дрво.
 искришум — му се прибрав искришум — одненадеж и скришум.
 исиосница — испостена земја, неродна земја, нива негноана.

ј

- јадајца — шуга.
 јадраш — орев (костен) што раѓа јадри ореви (костени).
 јазлиф, а, о, — јаже јазлио — јаже со јазли изврзано.
 јалица, и — тесна селска улица заградена со тараби.
 јамча, иш — сведоцине за мене ќе јамчат — тврдам (срп. јемчити).
 јанше — кожна торба.
 јама, и — голема дупка, пропаст; дупка на алиште.
 јајер — вампир.
 јајија — дрвена граѓа потребна за градење куќи, племни и др. Јапија се вика и чатисана а непокриена куќа (племна).
 јарка, аш(се) — штотуку се јаркаш — се погаѓаш, се тегавиш.
 јачмишше,
 јачменишше — нива на која бил посеан јачмен; стрниште од јачмен.

к

- калемка — женска црна шамија без киски.
 калник,
 калци — женски чорапи без стапала.
 калчиња (с. Волче) — чорапи.
 калук — дрвен сад за црпење брашно.
 каршалес — ти! какоф је орелон карталес — раскрилен, растрбушен (Дебреште).
 касра, иш — к'ојме да касрине шума — да сечеме.
 касрма (Дебреште) — укрепа за коса.
 кашшела, иш — што се каштелиш? — што се смееш со зината уста.
 кијаниче — мал сноп жито.
 кинашица — разорана ледина.
 кискарка — женска шамија со киски.
 клајнец,
 клаинче,
 кладенец — извор.
 кланик — в. тланик.
 клапајца,
 клапања — надвор је клапања; времето је клапања — врне дожд и снег заедно; меко време.

кљафка, аш — кљафкат песон — 'рва натанко. (Пес „клафкат“ обично кога тера зајак или срна).

клучец,

клучка — врзи го јажето на клучец — врзано јаже (ко-
нец, врвца или што било) така што да може
лесно да се одврзе.

комаџ

— зелник.

конџа, иш

— што се контиш толку? — се дотерувам.

којан

— дрвена направа во валавици која стално уди-
ра на алиштата што се валаат.

кораф, аа, оо — тврд, јак.

корда

— трло за овци покриено само од една страна.

коџлоарка

— дрво на кое се носи котел.

коџилаф,

аа, оо

— ореф коштилаф — тврд, јак.

корубешка,

коруба

— сува кора од дрво.

колчиштар

— на свадби со сватовите оди обично еден чо-
век што ги носи даровите за невестата, пи-
јалок и др. Тој човек се вика колчиштар.

колџук, ци

— завој, свијок.

којачиште

— ископачено место, требениште.

креџинка

— надворешна штица од бичен труп.

красџа

— голо варовничко земјиште; болест кај сто-
ката.

крџак, крше — млад зајак.

крка, аш

— кокошката кркат.

кршена

долама

— диплена долама во вид на фалти.

куличе

— гостинска соба.

куйец

— трговец со жива стока.

куџара, аш

— каменот се кутарат, детено се кутарат по пос-
телана — тркала.

куџлица

— засечено место на бор (што се бели), кај
што се збира смолата; кутлица во воденица.

куџел

— 1) мерка за жито. Два кутела еден шиник.
2) Место на бечви кај што стои ременот.

л

лели

— „лели велефне кога седефне, кога везефне, ни
прстен земам ни крпа давам...“ — нали, нели.

лаз, лазој

— растребено место во шума; шумата се гори.
Така чисто место се копа и сее.

лашка

— крава отелена пред време.

лейиџка

— нож без рачка.

лийџа, аш

— штотуку ми липташ цел ден — липаш, плачеш.

лиса, аш	(залисујеш): немој да се прајш папагал да се лисаат на тебе — да се смеат и да се чудат.
лисник, ци	— здената шума.
лисшурник	— исто што и лисник.
локва	— (Локва — топографски назив) — вир од каде што водата не истекува.
лојка	— лопта, топка; лојка сирење, лојка алва — парче.
лојкаесшо	— топчесто.
луб, лубој	— дрвени обрачи што се клаваат околу воденички камен за да не се растура брашното.
луба, иш	(Дебреште) — сакам. (Али го лубиш детето).
лушница	— шлаканица, трешница.

М

мазија	— младо право дрво.
маал, ој	— имот.
мамолец	— првата вражалка на сурла.
масак	— машка маска.
мелица	— дрвена направа за тупање коноп.
мелича(м),	
иш	— тупам (коноп).
мерис, зи	— место кај што пладнуваат (меризуваат) овци и друга стока; време кога меризува стоката.
минсур	— место меѓу два трапа.
млекар	— овен на две години.
млака	— подводно, влажно место зарастено со трева.
млачишше	— исто што и млака.
молзарец, ци	— (срп. млаз).
мразоачка, и	— мрансул, замрзната капавица.
мум	— мавам мум (при играње ашици) — мавам, фрлам во став мирно.
мушли	— место меѓу гредите на таван.
муша	— граница.

Н

најлици	— ширитчиња што се заплетуват на плетенки; или коса што се доплетува.
навимница	— болест на виме кај крава, овца и сл.
надабник, ци	— здената шума меѓу два даба.
надафки	— коса што се доплетува на плетенки.
најаска	— не је тоа за најаска — не е тоа за да се најадеш.
налевчишше	— нанос, наLEAN материјал од некоја река.
намниса, аш	— намнисај ми утре, да не забраа — потсети ме, науми ми.
намеиш, и	— нафрлил намет, наакал намет — навеан снег, соспа.

- нарама, иш* — нарами го тагарчето — клади го на рамо, наметни го.
наружа, аш — види ја како се наружала дејката — како се натокмила, дотерала.
наслон, и — место кај што се јагнат овци.
најрендиса, аш — ми се натрендиса и тој д' ојт со мене — ми се обеси, ми се притури, се присливоса.
наумузија — сечи го дрвото наумузија — косо.
начек — место во река каде што се чекаат риби.
невела — падна во невелиа од уплав — несвест.
недокцар — неразбран човек.
несејаник — леб од несеано брашно; со него се хранат пци овчарски.
несвеселија — падна несвеселија — во несвест; стоејше несвеселија — лабаво.
нијетиса, аш — нијетисаф д' ода на гости — се решив, се одлучив.
никаквик — никаковец, човек што не слуша.
нозба — еден ден пред свадба кај сврсеницата од кај момчето се носи месо, шеќер, ракија и друго потребно да се направи свадбата. Сето тоа се вика нозба.
нозбаџија — човек што носи нозба.
нојница (Крапа)—пченкарен леб без квас замесен од-вечер.
нуф — нуф да не си рекох ништо — трај, кути (= кут!).
О
обера, еш — го обраа фиљан чојек — го опљачкаа.
обујци — објала.
обујче — објалце.
ограда, ограѓе — така се викаат нивје што се наоѓаат блиску до село; можат да бидат заградени со тараби, но и не мораат.
оградиса, аш — оградисаф со тебе — се мачам со тебе, фатив беља.
одгрла, иш — што си ја одгрлил кошулата — одгрнам.
окиш — ноќеска паднал снек, дрвјата се само окит — окитени дрвја со снег, снег нафатен на дрвја.
окреѓа, еш — окрени вака, окрени така никако не чинит — сврти.
омацура, иш — што си се омацурил така, што си се обесил — замислам.
орница, и — чистина, чисто место заградено со шума; неорана и запустена нива.

- ойсеча, еш* — песот ми се опсече, одвај су поминал—засучам.
ойшегарча,
иш — што си го оптегарчил детинката — срп. упр-
 тити.
ойшока — преѓа за опточување бечви и други клашнени
 алишта.
осрошка, и — потпри је гранкана со осрошкана — чопо-
 рошка.
ошвораџи (Дебреште) — клучеви.
п
падинка,
падина — страна на издигнато земјиште; долинка меѓу
 две рички.
пајџус,
пајџузи — неработник, легач.
пајџуза(м) се — детето ти се испајпузи — не сака да работи.
пајас,
пајаз — главен дирек што го држи покровот.
пајрадник — место зарастено со папрад.
пајруџка — голема дрвена гужва; се клада на копи
 слама.
параман — парче (големо).
папушлаф,
папушкаф — јаболко папушкоо, папушкаа круша — мека;
 човек папушлаф — нежен со здравје, ме-
 кушлав.
пасме,
пасменце — повесмо.
пасолница,
пасолница — големо грубо, неделкано дрво; пасолнице една!
 се вика на жена висока, несмасна.
паспулаџа — снежна капка (срп. пахуљица).
паспадаџа — исто што и паспулаџа.
паќен, паќна — таја жена многу је паќна — чиста.
пачумка — тврдиот дел на ногата од овца, коза, срна
 и сл. (: копито кај коњ, вол).
пеја, пејеш (Дебреште) — читам, читаш.
перештец — му се фрлил перештец — еден вид лишај.
песочина — песочна земја.
пиф, пиој — голем вир, служи за собирање вода.
пласка, аш — не туку пласкај — не туку зборувај сешто.
пласка, аш (се) — се плисам.
плишак, ци — плитко место во река.
плош, плошје — широко плоско земјиште, ширина,
плошинка — деминутив од плошт.
плускајец,

- ѓлускафци — 1) плускавец на рака или нога (срп. жуљ);
 2) еден вид диви јаготки.
- ѓобрдник,
 ѓобрдници — skutник на кој шарките му стојат надолу.
- ѓоган,
 ѓоганица — змија.
- ѓогибел — време кога гине месечината.
- ѓодлајница — вид трева што расте во жито.
- ѓодлеја, еш — кравата подлејала — почнала да пушта виме.
- ѓодмол, и
 (ѓодмолишѓе),
 ѓодмолно,
 ѓодмолишѓо
 месѓо — ископано место од вода под некоја карпа
 или дрво; поткоп.
- ѓодмрзнаѓица = срп. поледица.
- ѓодношка — 1) поднова; 2) подношки на разбој — место
 каде што се клаваат нозете.
- ѓознак, ци — костен што зрее доцна.
- ѓоѓишѓе — место на река кај што се пои вода стоката.
- ѓојан-
 диса, аш — ми се појандиса детинката — ми се запна.
- ѓокуѓеш-
 ница — жена што оди по куќи и оговара.
- ѓолеа(м), аш — чекај да поле(д)а — да погледам.
- ѓолежина — жито што е полегнато.
- ѓолушѓешка — половина леб, дрво и слично.
- ѓолушѓица — половина од леб.
- ѓоројница — река која дотечува за време големи дождови.
- ѓорофче — мало јаже.
- ѓошѓи-
 ѓоса, аш — детето ми је потиљосано — зафрлено; детето
 ми го потиљоса — само му викаш.
- ѓревала, иш — чојекот превали преку ридѓн — префрли.
- ѓревалец — преслоп.
- ѓошѓон — место кај што пропаѓа (тоне) вода; место
 што се спушта, тоне.
- ѓошѓочина — речен нанос, тиња.
- ѓрегања,
 аш (се) — што туку се прегањаш — што туку се преч-
 каш.
- ѓрелка — специјална урка за предење коноп или лен.
- ѓрелог, зи — прележана, неорана нива; запуштена нива.
- ѓремишѓка — метла со која се чисти житото од плева ко-
 га се вее.
- ѓреодница — овца (коза, крава) што не се јагнела една
 година.
- ѓреон, и — место меѓу ниви оставено за да минува стока.

- прейца, аш — 1) личи на некого: препца на сина ми; 2) постана.
 пресека, и — усечено место во планина погодно за преминување.
 преслај,
 преслој — најпогодно место за преминување преку планина. Има облик на седло.
 прешекање (Дебреште) — натпреварување.
 преш-пре-
 жоачка — прас.
 пржел, пржол,
 пржелика — сува, ситна, неродна земја.
 прикоса, аш — го прикоса детето — го упропасти; ја прикоса овцата — му ја даде на волкот.
 прокина(м), еш — си ја прокинал ногата — дупнам.
 пројас, про-
 јазје — длабока дупка на која не ѝ се знае дното.
 просек — просечено место во некоја шума.
 просличен — здрчен
 просливоса(м),
 аш — просливосан човек — неспастрен, протурен.
 проспрвоса(м),
 аш — како се прострвосало женинкана — протурило.
 прошна, еш — протни ми го конецов в'игла — вденам.
 профирен,
 -на, -но — профирна земја — растресит.
 процей — процепено место низ некоја карпа.
 прфка, аш — спрфкаа козине, има нешто — прпка, прчка.
 пршша, иш — г'удрив коњот и тој му је пршти — спрашти, гребна да бега.
 пуја, аш (костење) — костењето ги вагам од жумарка.
 пујачка — дрвена направа за ваѓање костени од жумарка (за пупање).
 пцоглајец,
 пцоглавци (< песоглавец): тој је голем пцоглајец — тврдоглав, неразбран човек.

р

- раздолци — место меѓу два дола.
 раздргаша,
 иш — види го чојекон како се раздргастил — искинам.
 разнос — расход.
 ракајца, и — мал речен ток одделен од главниот ток на реката, а после пак се составуваат.
 ранак,
 рана, и — орех (костен) што зрее рано.
 ранка — прсе што се гои за Божиќ,

- расшрфу-*
ла(ам) — како се растрфулајла каделана — разлабави-
ла, растрбушила.
- 'рвеник, ци*
реборница — (Крапа) — бунар.
— парче од платно што се клава на кошула од
ракав надолу.
- реда, иш* — еј беља жена само редит — колне.
редница, и — исто што и кукница.
решейки — горниот дел на чорапот плетен со проред.
роголје — сиот прибор за орање со еден збор се вика
роголје.
- ронаица* — земја што се рони, на пр. крај речен брег
или на некое друго стрмно место.
- руба* — чеиз.
руѝа, руѝи — увала (срп.).
- с**
- саба, иш* — не је саби секирата — не ја топави; троши,
расипувај.
- садѳјна* — земја што не пропушта вода. Обично е црна,
и многу леплива.
- самоделски* — самоделска изработка — груба изработка,
што не ја работел мајстор специјалист.
- секајца, ци* — искра од огнило (кога се секне огон); молња.
секна, еш — секна водата — пресекна, престана да тече;
секна огон; се секнам (носот).
- сек, ој* — место каде што е шумата исечена.
сек — болест кај стоката.
- серѝме* — мрежа за ловење риби.
- синдрак* — еј синдрак еден — синко мајчин.
- сињак* — снежна игличеста маса; настанува кога е
ладно времето (зиме) и кога има магла.
- сирница* — каца за сирење.
сирници — сирни пости.
сказна, и — приказна.
- скањерка,*
аш — стално ми скањеркат над глаа — ми зборува
нешто што не ме интересува, ми досаѓа.
- скарѝа, и* — каменливо место; карпа, спила.
склешѝа,
иш — се склешти песот ни да мрдне — се укочи;
се заинати.
- скоѝна, еш* — се скопна снегот — се стопи; се крена.
скору — ти реков тоа скороу — бргу пред неколку
дена.
- скоѝјоса,*
аш — се скотјоса дете, ојме па ојме — спрета,
смрда, навали.

- скочка, и* — направа за фаќање дивјач. Направена е од три штици меѓу себе заковани. Горната штица е продупена и се држи за една прачка.
- скрши глаа*
(враи) — пропадна, отиде, умре, го снеса.
- скуали* — фира од жито што останува при веењето под вејачката.
- скуџник, ци* — скутина, унечка, пештерка, опашалка.
- славеј, и* — славина.
- сламеница* — куќа покриена со слама.
- слачен* — лебот је многу слачен — сладок, вкусен.
- слича, иш* — браќана си сличат еден на други — исти се, си личат, приличат.
- смулна,*
еш (се) — помина и се смулна уз мене — се допре; се смулав до сид и се варосав.
- смолница* — масна леплива земја што не пропушта вода; од неа се прават црепни.
- смувна, еш* — смувни се некако — смушни се, излези не-
 приметно.
- снеса, еш* — 1) и снесоа озгора гредите — донесоа, до-
 влекоа; 2) кокошката снесе јајце.
- соа, и* — дрво за потпирање.
- сокај, и* — парче подебело платно извезено со срма и
 наредено со пари; го носат невестите на
 глава.
- сошка, и* — мала соа.
- сџлина, ка* — ме боли сплинката — слезина.
- сџошочка,*
аш — (точка, точкаш): вџиди луѓето како се спо-
 точкаа — одат без ред еден по еден.
- сџрфна, еш* — јаболконо спрфнало — добро е, меко за ја-
 дење.
- срага, и* — заградено место кај што се молзат овци
 (кози).
- средорек, ци* — речно остров.
- сройа* — грубо недоделкано, недокастроено дрво.
- срџ, ој* — вододелница.
- сџавјало, а* — дрвен лост со кој се запира воденичко коло.
- сџаној* — предниот и задниот дел од женска кошула.
- сџајалка, и* — кус чорап до глуждови.
- сџега, и* — долго дрво што служи за стегање шума,
 слама и сл.
- сџоале* — дрвена направа за навиткување основа.
- сџрфка* — риба пастрмка.
- сџрфлив* — стрфлив је како жена несама — здрчен, ага-
 рен.

- сѣуѣка, аш* — го стутка алиштето — го изгужва, го искрши.
суар, и — суво дрво, сува гранка.
сугурец, и — кога да е усукан крајот многу, тој се засукува со друг крај и така засученото се вика сугурец.
суложа(м), иш — дете мируј оти ќе те суложа — ќе те натепа; тој го суложил него — добро му се натепа.
суна, еш — му се сунаа бечвите — му паднаа; се сунала земјата — се лизнала, паднала, се спуштила.
сунаџица — земја што се слизга, што се поместува; спотерана земја.
суодолица — времена река; тече само кога врне или кога се топи снег.
сурѣиш, а, о — оваа година ќе бидет многу сурпета — лоша, неплодна, незгодна; фати сурпета зима — јака, студена.
суреда, иш — суправам.
сурме, иња — специјално дрво за затворање врата одвнатре; нешто малку е подолго од широчината на вратата и има лежиште во сидот.
сусџаџа, иш — суштапи и волоње — повратам; во народната песна: „суштапи војска Петре војвода“.
сушџер-ликаф — детето ми је суштерликџџ — слабо, суво, заслабнато.
сфиок, ци — завој, колтук.
сфала, иш — го свали дрвото — го обори, урна, кутна.
Т
џавра, иш се — се дотерувам, се китам.
џаврак, џафрак, каврак — танка женска шамија.
џајџа, аш се — се нишам, се препинам.
џамашен, именка — џамашар (Деб. џамафџар) — стегнат човек, циција.
џевлик, зи — свиткано дрво што му се клава на вол на вратот кога се впрегнува за орање.
џекран — текран дојде — пак, повторно.
џемник — џавол.
џена — тена на skutник — дипло.

ш̄ей̄шиса(м),
аш

— 1) Одеше, одеше и веќе тептиса, не можеше да ојт — се замори, постана. 2) Ја го побркаф, тој се накачи и тептиса — фати пустина, го снеса, побегна.

ш̄ес̄ше

— едно тесте лајци — дузена (срп. туце).

ш̄ӣӣис

— скржав човек.

ш̄ӣӣш̄а, иш

— штедам.

ш̄оарка

— дрвен сад за вода.

ш̄реба, иш

— истреби го граон, оризон — чистам.

ш̄ребениш̄е

— исто што и требиште.

ш̄ребеница

— истребена нива.

ш̄ребиш̄е

— место исчистено од камен, дрво, трње и сл.

ш̄рфлиф, ија,

ијо

— тоа дрво је трфлијо — изедено од црви, полно со црвоточина; во преносно значење ш̄рф-лиф чојек — слаб, неотпорен човек.

ш̄рдушка, и

— дрво трдушка; трдушлоо дрво — скапано.

ш̄ӯй̄алес, ш̄а,

ш̄о

— камен тупалес — топчест.

ш̄ӯш̄ка

— лебот је свиот тутка — непечен, глибав.

ш̄ӯш̄кун

— тој чојек е туткун — неспретен; човек што не знае да се снајдува.

ш̄уча, иш

— бакрдан тучен — замрсен; ш̄ук: има многу тук коматот, т.е. има многу маст.

ќ

ќелајца, ќе-

лајци

— неродна земја, обично е бела.

ќей̄ше

— гушник, градниче, гура (Крапа).

ќулавка

— јакуцка, капулјача.

ќуљумарка

— нарочна секира за белење бор.

ќуљумарче

— мал лисник шума.

ќумбе

— (пампур, соба) — печка.

у

убош

— човек што коби.

убоша(м),

иш

— слугиш на лошо.

угош̄ва, иш

— не су уготвила уште ручек — зготвам, спремам.

узгара

— ако ти останујет узгара — повеќе, фазла.

улив

— место кај што се влива една река во друга.

улог, зи

— логав човек.

улчак

— шиник од 20 ока.

умачиш̄е

— место кај што има ума.

унер, и

— си гледа унер како се караат женине — чудо; се чудам.

ӯй̄раска, аш

— се упраскаф на чело — се издраскав.

- уџлишџка, и — ширит извезен со срма; порано го носеле невестите на плеќи.
- усек, ци — стрмно земјиште; усечено место, пресек.
- усно — (Девич): улив; место кај што се влива една река во друга.
- успојаска, и — шамија (обично во боја) што ја носат невестите и девојките за појас („успојас“).
- усрелуша, иш — офцана и усрелуши ушите, као да сеќеа нешто — начули.
- ушера, аш — до тоа место ќе утераат два-три саата — ќе поминат, ќе отераат.
- ушџка, и — 1) земјен сад за збирање нефт или смола; 2) птица — ут.
- уфџе, и — казаните во кои се вари смола (од бор) имаат земјени капаци; рачките од тие капаци се викаат уфџи.
- уцена, иш (Дебреште): ама си го уценал чојеков — си го оценил.

Ф

- фела, аш — татко ми је болен, ич не фелат — не чини.
- фелџка, и — фелџка од тиква — парче, резанџка.
- фифлаа, фифлајџ — потфаџам.
- фџрлџча(м), иш (се) — ете го дома се фџрлџчил, не може да стане — се уџочил; се фџрлџчи не саџа да иде — се заинати, се свитџка.
- фршума — фати фртура — дожд и снег со ветар.
- фуфул, и — фуфул на петел — фрфул.
- фуфула иш (се) — види го како се фуфулит (се нафуфулајл) — го кренал носот; се налутил; се уобразил, надул.

Ц

- џакна, еш — туџу му се џакна — му се вреџна; му се џакна в очи — го гледаше право в очи.
- џвик — надвор је голем џвик — голем студ, многу студено време.
- џеј, џејој — отвори на предниот дел на бечви.
- џејушџка, и — пџкнатиџа.
- џибрања — надвор је џибрања — луто време, ведро а студено, сув студ.
- џибраф, аа, оо — џиброо је времето — луто.
- џибрина — исто што и џибрања.

- цкара, и — еден вид дрвена решетка големина обично $1,5 \times 1 \text{ m}$; од повеќе такви цкари се прави трло (аргач) за овци, кози или говеда.
- цмук — на воденичка бука има спореден отвор низ кој излегува вода, кога е полна буката; тој отвор се вика цмук.
- црвеника — црвена земја; црвена шума.
- црвеница — болест на заби и уста.
- црен, црење — рачка од нож.
- цреслан, и — горната мека лушпа од орев.
- црнаквица — црна земја; црешна (дрво) што раѓа црни црешни.

Ч

- чаблосан-а-о,
чаблаф,
(аа, оо) — како је чаблосано алиштето — исчадено, фатено од чад.
- чалдисан — дрвоно је чалдисано — накосо („наумузија“) пресечено.
- чамеја, еш — детето саде ми чамејет — слабее, невесело е, боледува.
- чарк-чаркој — големо коло, служи за ваѓање вода од река; се употребува за вадење пченка.
- чекушка — кочанка од пченка.
- челник — овен што го води стадото.
- чемериште — место кај што расте трева чемерика (чемер).
- чершеф — рамка на прозорец.
- черчеф — затка од кочанка.
- чейушка, и — петлине нешто честат, али ќе врнет — пеат начесто.
- чеша, иш — чипо место — многу стрмо, лошо, непристапно.
- чий
- чколо-
- вршница — голема дупка на дрво, кука, камен и сл.
- чкрој — помија со трици или брашно.
- чојошорошка-и,
чейошо-
- рошка-и — поголемо дрво со чатал; служи за потпирање гранки од овошни дрва кога, поради изоби-
лието на плод, се наведени.
- чура, иш — чадам.
- чур — чад.

Џ

- џагола, иш — многу џаголат дечиштана — многу врват; зборуваат, викаат.
- џебарка, и — внатрешен џеб на забан, гуња или минтан.
- џева — не прзј џева (Дебреште) — не отворај работи.

цељаџка, и — прслук.
џмучка, и — издигнато место; џмучка на глава — џумка.

Ш

шамак — водоврично место кај што расте шавар (шамак).
шаулија — срп. висак.
шиџар, и — јарец од една година.
шиџарец — смок со црни дамки на главата.
шлиба, аш — кој ќе те шлибна — кога ќе те удрам.
шџако-мана, иш — стално по нешто штакоманит — зборува без врска, брбори.
шџанка, аш — цел ден ми штанкат детинкава — вика, приплачува, зборува досадно.
шџибна, еш — удрам по глава.
шџимба — колкава штимба имат — тимба (глава).
шџимка — прачка (прашка).
шџимка, аш — кршам од лебот, штипкам.
шумјак, џи — место зарастено со ситна дабова шума.
шура, аш — барам.
шушлец — сув ситен замрзнат снег.

ТЕКСТОВИ

I

Си бил еден дуќенџија. Имал еден дуќен и една кука. Секоје сабајле си ојл на дуќен. Една утру го пресрете еден старец и го праша: „Каде вака, бре синко?“ „Ода на дуќен“, му одгоорил дуќенџијава. „Застој се малку да ти рече два-три рече. Имаш три чилиња. Тија мора да ти врват, туку кога сакаш да ти врват, на младос али на старос?“ — „Дедо, да се допраша вечер со жената, па ќе ти кажа“, му велит дуќенџијава. Вечерта дојде дома и је кажујет на жената му. Таја му рекла: чојеку, што ќе бидат на старос чилињата, поарно нека бидат на младос. Другата утру одече на дуќен пак го срете старецот. „Е синко, што премисли?“ — „Еј тоа, дедо, што ќе бидат чилињата на старос нека бидат на младос“. „Убџ, ај ој ми со здравје!“ И си замина старецот, а дуќенџијава си киниса за накај дуќен. Ко малку, туку етеј калфите кај трчаат. И пресрете чојекоф (дуќенџијата). „Каде вака, кај све тргнале вије?“ и прашујет тој. „Дуќенот изгоре, газда“. „Еј сеја, изгорел изгорел, сполај му богу; што можеме није да прајме?!“ Се врати дома. Одече дома и сретне на пат децата, пиштат — леле боже; се слушат дури до небеси. „Што ви је?“ и прашујет децата татко им. „Куката ми изгоре!“ „Изгорела изгорела, госпот

је калдер“. Децата по себе, си отидоа ф село. Беше ка беше. Една вечер се допрашуат со жената и мажов: што прајме ка прајме! „Жено, је велит мажот на жената, ја ќе се глава, туку не се главуа овде ф село да ми се смејат душманите. Ќе бараме среќа на друго место“. Жената, децата пот соба и отидоа во едно село друго. Тамо се глави за гоједар селски. Така првото чиле поминало.

(После во селото дошол некој тргојец и му је зел жената на гоједароф. После одёке тој да је барат неја, и загубил децата. Најпосле сите се пронашле и живееле среќно).

(Забележана во Томносело од Дафина Јованоска).

2

Црно мече газе печет.¹⁾ Црно мече дрен тресет.²⁾ Црно мече газе печет.³⁾ Два орла се бијат, бела пења пуштаат.⁴⁾ Два овна се бијат, бели пењи пуштаат.⁵⁾ Мало, црвено царот от коња го сибинат.⁶⁾ Жълти прафци по рит пасат.⁷⁾ Жълти прафци ф тиња лежат.⁸⁾ Еро ојт низ гора, свињи терат прет соба.⁹⁾ На секоа ричка и плочка.¹⁰⁾ На секоа ричка и мечка.¹¹⁾ Се собраа деца, напράја татко.¹²⁾ Пълн дол иверки.¹³⁾ Дълга Мара сенка нема.¹⁴⁾ Кошула на кошула, кога повеја ветрот ја се виде Мари газот.¹⁵⁾ Распретај муј парталите, ќе му го видиш чудото.¹⁶⁾ Сви угоре, сви удулу, свиткај глата пцојсај.¹⁷⁾ Четири сесрички во една кошула.¹⁸⁾ Четири сесрички се бркаат, не можат да се фтасаат.¹⁹⁾ Дълго је како јаже, јаже не је; нокти имат, мачка не је; зелено како гуштер, гуштер не је.²⁰⁾ Богдан се возит на девет лози, бок му се чудит како се држит.²¹⁾ Викат Вида од два рида: не ме бранете от пците, бранете ме от кокошките.²²⁾ Уз бука торбука.²³⁾ На врф бука каленица.²⁴⁾ Силен го бијет, кален го плачет.²⁵⁾ Чаша по чаша, дури Цариграт.²⁶⁾ Угоре ојт удулу се пулит.²⁷⁾

(Забележени од Дафина Јованоска, Томносело).

3

Тетофци на сфета Марена

Еден тетојец кинисал д' ојт ф'црква на сфета Марена. Одёке срел една жељка. „Еве ја сфета Марена кај с'идет от црква“, привикал тој. „Еда лична сфета Марено, и овде

1) Котле. 2) Чешалка за коноп. 3) Јамаче. 4) Гребни. 5) Воденички камења. 6) Јоготка. 7) Качунка. 8) Зелки ф каца. 9) Чешел. 10) Нокти. 11) Лисник. 12) Лисник. 13) Риби. 14) Река. 15) Кокошка. 16) Кочан пченка. 17) ис-кра. 18) Јатка од ореф. 19) Вртешка. 20) Капина. 21) Пајак. 22) Црвец. 23) Цеп. 24) Капа. 25) Грнче. 26) Стапалка од коњ. 27) Пушка.

ќе ми ти запала сфеќа!“ Фатил и на корупката од жељката запалил една сфеќа. Желкава слегла ф поле и го запалила полето. Се собрале тетофци, и не да го гаснат полето, туку се крстат: „Аман сфета Марено, ти го палиш ти го гаснеш!“

(с. Растеш, Димко Дојчиноски).

4

Насрадин-оца сејал варена пченица

Некој пазарџија си ојл на пазар. Го стемнило на пат и се вратил во една меана да преноќеат. Во меаната вечерал. Јадењето било јајца варени. Јал вересија. По некоје време меанџијата си ја побарал вересијата. Тој си преесапил: од јајцата ќе излегле пилиња, от пилињата кокошки, кокошките ќе носеле јајца. Се собрале поќе пари. Борчлијава не может д'и платит. Стоал така задуман. Поминал на часот Насрадин-оца. „Помози бок, пријателе“, му велит Насрадин. „Бок ти помогол, Насредине“. „Што стори ти вака, како задуман да си?“ Овја му кажал све по рет како што било. Насрадин му рекол: „Кој ќе те повикаат ф сут, да ме викаш и мене, ќе ојме заједно!“ Чојекот, кога го повикале ф сут, ошол кај Насредина и му кажал. Отаде тија обајцата ф сут. Насрадин им рекол на судиите: „Денеска су орал и су сејал варена пченица.“ „Како варена пченица, му велат судиите, кај может варена пченица да никнет?“ Тогај Насредин им рекол: „Ами како можат од варени јајца да излезат пилиња?“

(Забележена од Методија Стојаноски, с. Требовле).

5

Еден русјачанец бил на пазар Прилеп. Идѐке за дома му насранил коњот. „Дрш коњон ти претоари“, му звикале другарите. Ама тој имал в уста љуле. „Ами што да му праа на љулео?“ Тогај другите пазарџии му рекле: „Оди остај го дома, па после врати се.“

6

Сланштани посејале пченка во Селце. Се научила мечката и стално им је јала пченката. Еднаш се собрале селаните да се догоараат како да је заплашат мечката, да им је не јадит пченката. Еден од селаните станал и рекол: „Утре ја ќе г'одведа Караца (волот), ќе го врза тамо кај што јадит мечката, белки ќе с'уплашит од него.“ „Еј убоо“, рекле

селаните. Другата ден г'одвел Караџа и го врзал кај што јала мечката. Сутрин ден ко отишол да го видит волот, волот го немало! А малу потаму, глеат влак. И се далдисал по селаните: „Еј, ела да видите кај је туркал Караџа мечката на рогој!“ Коа ојт уште малу, што ќе видит — само рогој! Мечката г'изела волот, останале само рогојте. Така сланштани и плашат мечките!

(Забележена од Зорета Трајкоски, с. Латово).

7

Ботушани кинисале ф Требофле да берат борина. Дошле до пот Требофле и налегнале во една сенка да се починат. Арно ама и измешале нозете, не могле да станат. Што прајме, ка прајме се штукаат! На часот поминал попот требоски. „Што прајте тука, бре сељани“, и прашујет попоф. „Еј еве, попе, кинисафме кај вас по борина, па и сплеткафме нозете, туку чајре.“ „Има чајре, им велит попот; дајте мии секирите“. Му и дадоа секирите на попот. И собра попот свите секири, го зеде стапот и им викна по нозе. Туку почнаа д' и тргаат незете. Така и одлачија. Попот си замина сосе секири. „Ато што прајме бес секири“ се прашуат боринарите; „како ќе сечеме борина?“ Еден најпаметен ќе речет: „Елате по мене, ја ќе ви кажа како.“ Влегоа в бор. Тогај им велит шеретиоф: „Ја ќе се кача на врф, а вије факајте се еден за други, да го откорнеме борон.“ Сељаните го послушаа. С'изнафатија еден за други. Кога му се достежи на првиот, му викна: „Чекајте малу да пљукна во рацеве.“ И така сите попаднаа грмада.

(Забележена од Петрета Стаменкоски, с. Здуње).

8

Како настанало селото Браќам¹⁾

Местото Браќам порано беше топљнечко. Тука топљничани си посеја офците. После от Кичаа дојдоа тука офчари — кашлаций (Арнаути). Лете тука си посеја офците а зиме си одеја. Така, така, луѓето си изнапраја тука трлја, па после и куки. От Кичаа с'и кренаа фамилиите, се напраја дестина куки. Местото топљнечко си го посфоја; почнаа да си и косат и ливаѓето топљнечки. Кој смејеше да им

¹⁾ Раскажува Дафина Јованоска од Томносело.

речет нешто. Ајде, ајде, побараа ангарија и да ојме. Така то-
пљничани од газди станаа момци. Што ќе прајш сраф голем.
Кај ним се допираа арамиите. Браќамци им беја калауз на
арамииите, и водеја по селата поречки и распорежуеа кој
колку франги да им дајет. Па некој немал, кој те прашујет
братку. Еден томноселец не дааше пари, и сачот жежок му
го кладоа на глаа.

Арно ама една ден арамиите беше им побарале пари и
на браќамци, и тоа баш Арифу што работеше со ними. Ариф
беше се налутил, зел пушката и беше утепал еден од ара-
миите. После арамиите им се пофалиле оти к'и запалат. От
сраф браќамци се иселија, кој во Кичаа, кој во Браилоо
(Прилепско), а местото им го продадоа на топљничани.

9

На еден локвичанец му се опирила квачката дванаје-
сет пилци. Је фатил квачката да видит али имат млеко. Ба-
рај, барај, под неја немаат ништо. Се мерактисал чојекот, ојт
задуман. „Што ти је“ — го прашуат селаните. „Што ми је, не
ме прашујте“, им велит тој. „Имаф една квачка и ми се опи-
ли дванаесет пилци. Кога ќе је цбарна здола, што ќе видиш
ни капка млекце. Је пуштиф на семна. Почна да ми викат
џак, џак. Ја је зеоф пак. Не бре брате, немаат ни млеко ни
џаол. Се налутиф, го зеоф стапот и ј'утепаф. Останаа два-
најесет греој д'и гледа ја. Со што к'и глеја кога ни капка
млеко нигде“.

10

Писмо од еден дебештанец¹⁾

Прими поздрав од мене Исо до тебе брате. Ако сакаш
да знајш за мене, јас сум многу здраф и жиџ досега. Ис-
то молам и за твоето мило здравје, и ти да бидиш здраф
и жиџ. Еј брате, ако сакаш да знајш за писмото твоје го
добиф и све разбраф што ми пишуаш ти мене. Еј брате,
јас разбраф за тебе и за Пена оти заедно све работеле со
него во куперација. Многу убо све стореле. Со Пена ќе жи-
вејте многу добро. Ја така мислам. Ќе ми кажиш за Мемеда
Муткоски, али је бербер тој. Добиф писмо от Иса, и тој ми
велише оти бил бербер. Не знам сега али работит тој. Да
ми кажиш како живејш ти, и да ми кажиш по колку пари

¹⁾ Интерпукцијата и сите други знаци се поставени од мене.

бричите и срижете, и вас по колку пари ви плаќаат на месец. Ја добиџ писмо от Дулета Баталоски от Скопје, и чинеџ оти си ти таму, така имината едно ви сет...

Еј Абдула ја ти пуштеџ едно писмо тебе и едно на Фајика. От тебе го добиџ, а от Фајика уште немам, ако на обајцата воеднаш ви пуштеџ.

11

Кинисала желка мамо, дос, дос,
 ќе ми јодит на орање, дос, дос,
 на јорање на копање, дос, дос;
 на гла носит зелен зелник, дос, дос,
 зелен зелник копријарник, дос, дос.
 На пат је срете јеже момче, дос, дос,
 јеже момче задрогавче, дос, дос,
 је го турна зелен зелник, дос, дос,
 зелен зелник копријарник, дос, дос.
 Се налути желка мома, дос, дос,
 ќе ми јодит на судија, дос, дос,
 на судија на кадија, дос, дос.
 Ти си мома седи дома, дос, дос,
 јеже момче задрогавче, дос, дос.

Зедов жена кичевчанка, јоџ аман,
 се погоди работница, јоџ аман,
 си је купеџ стодрам бубак, јоџ аман,
 си го преде три години, јоџ аман,
 три години до три жици, јоџ аман,
 што ми иска бре кошула, јоџ аман.

12

Се собрале моми орланчанки,
 кој што беја моми поубај,
 кој што беја моми токмуглај,
 кој што беја моми долгоклепки,
 д'им се пулиш дури за греој.
 Ќе ми одат моми в ливаѓено,
 в ливаѓено моми миокашки.
 Ќе ми збираат моми гороцвеќе,
 гороцвеќе моми каначичек,
 каначичек моми чиричичек.
 Ми тргнале моми да ми ј'одат.
 Напрет тргат џанам бела Сирма,
 а по неја млада еким Лола,

и по неја Стојна попо ќерка,
и по ними џанам рум Стамена.
Што ми пошле џанам в ливаѓето.
Брале, брале уште не добрале,
не добрале цвеќе гороцвеќе,
ми излезе Димо гајдација.
„Дејди, Димче, море гајдација,
ај посфири, Димче, ситно оро,
ситно оро, Димче, криво оро.“
Ми засфире Димче гајдација.
Ми се фате Сирма да ми играт.
Штом се фате Сирма да ми играт,
ми јулизна таја десна нога,
је навина таја лева рака.

(Село Дебреште, Тефик Мустаоски).

13

Ветор веит ситна роса росит.
Девет браќа милна сесра мажат.
Ј'испратиле до гора зелена:
„Ај со зравје китени сфатој,
довде беше наша мила сесра,
а одовде ваша мила снаа.“
Ко појдоа сред гора зелена,
све сфатој од коња слегаа,
останаа момче и девојче,
да ми берат цвеќе бел трендафил.
Прогоори момче на девојче:
„Ој ти тебе убава деојко,
ко ќе појме наши рамни дворје,
ќе излезит мојта стара мајка,
ќе изнесит чаша рујно вино:
ни да пијеш, ни другему давај,
тук да туриш коњу на гривата.“
Бог д'убијет убава деојка.
не је тури коњу на гривата,
тук је даде на помали девер.
Часот девер од коња паднало.

(Брод, Доста Терзиоска).

14

Кинисал Мефмет да јодит,
да јодит млад арамија.
Мајка Мефмеда не пуштат.
„Седи ми, синко Мефмеде,
тешка потеря по тебе:

три вилаетски сејмени,
 сам билимбаша станало,
 ќе фатит ќе те обесит.“
 Не почу Мефмет мајка му.
 Крена си пушка на рамо,
 закачи пиштол за појас,
 киниса Мефмет накачи,
 по тија рички галички,
 по тија сенки ладовни.
 Тамо ми најде офчари.
 Офчари Мефмет прашујет:
 „Офчари, море офчари,
 да не видофте дружина?“
 „Мефмеде, море Мефмеде,
 видофне ка не видофне,
 сега ми овде минаја
 кротко ми јагне зедоа
 за тебе лаф си чинеја:
 го немат Мефмет да дојет.“

(Сирма Миљотинова, с. Звечан).

15

Пиштит пиле во гора зелена.
 Не ми било она славјо пиле,
 туку биле Нико и Никола.
 Нико вршит Ника баш деојка,
 а Никола му је превршујет.
 Нико ми је многу сиромасче,
 а Никола голем чорбација.
 Нико коа две рубли коани,
 а Никола пет рубли коани;
 Нико купи аловна шамија,
 а Никола златного прстена;
 Нико месит две бели погачи,
 а Никола пет бели погачи;
 Нико собра козари, офчари,
 а Никола кралеи сфатој;
 Нико одит низ гора зелена,
 а Никола ф поле по друмој.
 Отидоа кај Ника деојка.
 Ми излезе Никината мајка,
 и пречека две рала сфатој.
 Нико дават две рубли коани,
 а Никола пет рубли коани;
 Нико дават аловна шамија,
 а Никола златного прстена;
 Нико дават две бели погачи,

а Никола пет бели погачи.
 Ми излезе Ника баш деојка.
 Тогај зборит Ника баш девојка:
 „Ја не зема Никола чорбаци,
 ќе го зема Ника сиромашче;
 богатиот ми је до негдеја,
 сиромашот ми је дур до века.“

(с. Миљотинова, с. Звечан).

16

Заспал Иво во гора зелена,
 а деојка зелена ливада;
 кој да минет деојка ми будит,
 а Ива го никој не разбуг'ат.
 Сокол мина з десно крило трепна:
 „Стани, Иво, стани добор јунак!
 Дал' си женет или неженето?“
 Проговара Иво добор јунак:
 „Ни сум женет, ни па ја се женам,
 дур да зема живу мажу жена,
 мажу жена руса Ангелина.“
 Го дочуле Ангелини браќа.
 Сосидале кула од кремена,
 сосидале дворје од јаворје,
 је вовеле руса Ангелина,
 је купиле сфила и кадифе
 да си везет сфилени мајрами.
 Рет се редат до девет јатрви.
 Сите ми се редум изредиле,
 рет је падна најмала јатрва,
 ручек носит и ми заслушујет;
 песна пејет руса Ангелина,
 песна пејет и ми тага тажит:
 „Дај, ми, боже, есени дождој,
 дај ми, боже, пролетни грмежи
 да однесат кула од кремена,
 да однесат дворје од јаворје,
 да излеза на бело видело,
 да го вида Ива добор јунак
 дали шетат како што шеташе,
 дали носит како што носеше.“

17

Девојче, црно космиче,
 црно ми срце за тебе
 како гајтанон на тебе;

црно је било мајке ти,
 жар и пепел таткоје ти,
 зашт' не те даде за мене,
 туку те даде до мене,
 до мене в мојте комшии,
 ф комшии в мојте душмани;
 кога да јодиш на вода,
 уз дуќен ќе ми поминеш,
 кога да идеш од вода,
 пред дуќен ќе се застојш,
 сенката в дуќен ќе влезет,
 и таја гласно ќе зборит:
 дуќенци, кара Ѓорѓија,
 дал' имаш ална шамија
 грлово да го преврза,
 сьнцето да го не грејет?“

(Доста Терзиоска, с. Брод).

18

Чуал Грујо три гори зелени,
 и чуало токму три години,
 на четврта Грујо дома дошло,
 дома дошло на бела промена.
 Се вратило во гора зелена,
 што ќе видит — гора повенало.
 Тогај Грујо гора го прашујет:
 „Д'ој ти тебе, бре горо зелена,
 да што си се и ти повенало,
 дали огон тебе т' изгорело,
 дал' те слана тебе попарило,
 или стадо тебе те опасло?“
 „Ој ти тебе, Грујо, добор јунак,
 нити огон мене ме горело,
 нити слана мене попарило,
 нити стадо мене ме опасло;
 ми помина црна Арапина,
 си проведе три синцира робје:
 еден синцир све лепи јунаци,
 други синцир све млади невести,
 треќи синцир све лепи деојки.“
 Тогај рече Грујо добор јунак:
 „Ој ти тебе, зелена горице,
 али си се многу заминати?“
 „Может да се во поле влезени.“
 Си се фрли коњу на рамена,
 си је зеде сабја колачница,
 си отиде во поле широко,

го пресрете црна Арапина.
 Тогај велит Грујо добор јунак:
 „Ој ти тебе, црни Арапине,
 ајде није да се обидеме.“
 Фрли Грујо тешка буздогана,
 ми го удри црни Арапина,
 ми го удри меѓу двене очи;
 двене очи на семна паднаа.
 Си отпушти три синцири робје.

(с. Бенче. Забележена од Надежда Душанова).

19

Рај, боже, рај да не видит,
 тој што ме учит туѓина,
 туѓина пуста јабана.
 Сите момчиња појдоа,
 појдоа и си дојдоа;
 мојето момче отиде,
 отиде, веќе не дојде.
 Кираци, млади јабанци,
 кога ќе одиш во Стамбул,
 и мене абер да чиниш,
 и ја ќе ида со тебе.“
 „Невесто, око калешо,
 синоќ си дојдоф от Стамбул;
 сите момчиња дојдоа,
 твојето момче не дојде;
 голем ти бакчиш пратило:
 кискарка зимска шамија,
 во неја триста грошои!“
 „Пусти му пари остале,
 шамија огон изгорел,
 кога не дојде момчето.“

(Дафина Јованоска, Томносело).

20

Никола камен меташе,
 Лилјана оро водеше.
 Тогај Лилјана велеше:
 „Никола, море Никола,
 метал го камен не метал,
 и ја за тебе не ида.“
 Тогај Никола велеше:
 „Мајко ле, мила мајчице,
 учи ме мајко, карај ме,
 како да земам Лилјана?“

„Никола, синко Никола,
 појди си горе ф планина,
 напрај си чешма шарена,
 доведи вода студена,
 сите ќе моми надојдат,
 Лилјана моме ќе дојет,
 тогај Лилјана земи је.“
 Никола појде ф планина,
 напраи чешма шарена,
 сите си моми дојдоа,
 Лилјана моме не дојде.
 Тогај Никола велеше:
 „Учи ме, мајко, карај ме,
 како да зема Лилјана,
 Лилјана моме убаво?“
 „Учам те, синко, карам те:
 појди си горе ф планина,
 нацепи колја смрекој,
 загради нова градина,
 насади цвеќе секакво,
 сите ќе моми надојдат,
 Лилјана моме ќе дојет.“
 Отиде горе ф планина,
 нацепи колје смрекој,
 загради ново градинче,
 насади цвеќе секакво;
 сите си моми дојдоа,
 Лилјана моме си дојде
 и си је зеде Никола.

(с. Брест. Забележена од Стојанка Силјанова).

БЕЛЕШКА. 1. По технички причини должината на вокалите е предадена, освен со знакот за должина, и по ваков начин: $\widehat{aa}$, $\widehat{oo}$, $\widehat{ee}$, $\widehat{ii}$ ($=\bar{a}$, $\bar{o}$, $\bar{e}$, $\bar{i}$). 2. На стр 49, р. 3, 4, 5, 7 и 8 озд. вокалот пред наставката - ќе (- кум, - ку) во примерите за глаголскиот прилог треба да има должина. 3. Примерите *ољку*, *шољку* на стр. 21, 12 р. озг. не треба да стојат. 4. При печатењето направени се и неколку печатни грешки. За поважните овде давам поправка, а за другите ги молам читателите сами да ги поправат.

Страна	Ред	Стои	Треба
9	9 озд.	дѣнь-тѣ	дѣнь-тѣ
10	9 озг.	- тѣ > ор	- тѣ > ор
11	7 озд.	дрѣгѣ	дрѣгѣ
12	12 озг.	топонимијата	топонимијата
13	25 „	ѣр, ѣр-рѣ, рѣ	ѣр, ѣр-рѣ, рѣ
16	5 „	ја' да'јца	јада'јца
52	11 „	но	на

2 0 2 4 6 1990

Нацртал Глеб Успенский

